

บทที่ 2

เนื้อหาเรื่องสั้นของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล

ในการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องสั้นของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล ผู้วิจัยจะศึกษาประวัติผู้แต่ง และบริบททางสังคมของบทประพันธ์ เพื่อประกอบการทำความเข้าใจโลกทัศน์ของเขา เป็นลำดับแรก

ประวัติผู้แต่งโดยสังเขป

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล เกิดเมื่อวันที่ 28 มีนาคม 2492 ที่ตำบลบางปะกง อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา จัดว่าครอบครัวมีฐานะยากจน แม่มีอาชีพขายผักผลไม้ในตลาด พ่อเป็นช่างเครื่องเรือตังเก เขาจึงต้องแบ่งเบาภาระทางบ้านด้วยการรับจ้างแบกขนของและขายหนังสือพิมพ์ บางครั้งมีเงินไม่พอยจ่ายค่าเทอม เขาต้องตามแม่ไปเร่ขายผัดไทยตามงานวัด (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2540 ง : 88 - 89) การเผชิญปัญหาทางเศรษฐกิจตามยถากรรมนี้เองทำให้เขารู้สึกว่าสังคมขาดความยุติธรรม คนยากจนไม่มีใครเหลียวแล ช่วยเหลือ เช่น เมื่อพ่อของเขาเจ็บป่วยจนต้องเข้ารักษาตัวที่โรงพยาบาล อยู่ได้ไม่นานทางโรงพยาบาลก็ขอให้ออก เพราะไม่มีเงินจ่ายค่าห้องพิเศษ (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2531ข : 98)

กล่าวได้ว่าชีวิตในวัยเด็กมีส่วนสำคัญที่หล่อหลอมให้เขาสนใจปัญหาสังคม และแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับคุณค่าทางจริยธรรมซึ่งสัมพันธ์กับคุณค่าของความเป็นมนุษย์ ประสบการณ์ของการเติบโตขึ้นในชนบทและการที่เคยเป็นเด็กวัด (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2531 ค : 53 - 54) ได้ส่งผลต่อโลกทัศน์เรื่องความยุติธรรม ความสำนึกในเรื่องผิดชอบชั่วดีตามหลักของพุทธศาสนา อีกทั้งคุณค่าและคุณสมบัติของผู้ชายในแง่ศักดิ์ศรี ความทะนง การรักษาคำพูด การท่องเที่ยวผจญภัยเพื่อเก็บเกี่ยวประสบการณ์ชีวิต และคุณค่าของการต่อสู้ สิ่งต่างๆ เหล่านี้ปรากฏในเรื่องสั้นของเขา ซึ่งผู้วิจัยจะศึกษาและวิเคราะห์ไว้ในหัวข้อลำดับต่อไป

เสกสรรค์สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายที่จังหวัดชลบุรี และเข้าศึกษาในคณะรัฐศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ภายหลังจากที่ได้รับทุนอเมริกันฟิลด์เซอร์วิสไปศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษาที่อเมริกาหนึ่งปี ซึ่งเป็นช่วงที่มีการเลือกตั้งประธานาธิบดี กระแสความตื่นตัวทางการเมืองที่นั่น กระตุ้นให้เขาเริ่มสนใจการเมืองไทย (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2531ง : 54)

เห็นชัดว่าเสกสรรค์เติบโตขึ้นมาในยุคเผด็จการที่เสรีภาพทางความคิดของประชาชนถูกจำกัดสืบต่อจากสมัยกบฏสันติภาพปี 2495 ที่มีการกวาดล้างจับกุมนักเขียน เช่น ศรีบูรพา มาจนถึงสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (2500 -2506) แล้วจอมพลถนอม กิตติขจร ปฏิวัติตัวเองและยกเลิกรัฐธรรมนูญ (2514) แม้แต่มหาวิทยาลัย ก็ถูกควบคุมไม่ให้มีกิจกรรมเกี่ยวกับการเมืองและสังคมอย่างเด็ดขาด กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนก็คือ กิจกรรมที่เน้นความบันเทิง เช่น งานบอลล์ การแข่งขันและเชียร์กีฬา เป็นต้น ประกอบกับผู้มีโอกาสเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยมักเป็นผู้มีสถานะค่อนข้างสูงทางสังคมและเศรษฐกิจ จึงกล่าวได้ว่า มหาวิทยาลัย “เป็นภาพสะท้อนการแสดงออกของอภิสิทธิ์ชน ที่หย่าขาดจากความเป็นจริงของสังคมส่วนใหญ่” (เสถียร จันทิมาธร, 2525 : 377)

ในขณะที่รัฐมีนโยบายตามแนวตะวันตก เช่น การประกาศแผนพัฒนาเศรษฐกิจตั้งแต่ปี 2504 ถึงแม้ว่าคนส่วนใหญ่ยังนิ่งเฉย ก็มีความตื่นตัวในหมู่นักคิดรุ่นใหม่ที่รวมตัวโดยกิจกรรมนอกมหาวิทยาลัย ปัญญาชนที่เห็นความจำเป็นที่คนหนุ่มสาวจะพัฒนาตัวเองให้เป็นนักคิดและมีบทบาทในสังคมที่เด่นที่สุดในช่วงก่อน 14 ตุลาคม 2516 คือ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ เนติบัณฑิตจากอังกฤษ บรรณารักษารวารสาร **สังคมศาสตร์ปริทัศน์** ที่เริ่มต้นในปี 2506 เน้นการวิพากษ์วิจารณ์สังคม และยังตั้งกลุ่มปริทัศน์เสวนา ในปี 2509 โดยมีนิสิตนักศึกษาผู้สนใจปัญหาบ้านเมืองหมุ่นเวียนกันมาพบปะสนทนากับผู้รู้หลายสาขา เสกสรรค์ก็เป็นหนึ่งในนิสิตนักศึกษาที่เข้าร่วมกิจกรรมทางปัญญานี้ นำสังเกตว่า “หัวข้อการเสวนาแต่ละครั้งมีลักษณะกว้างขวางหลากหลาย และเป็นสิ่งที่มหาวิทยาลัยในยุคนั้นไม่เคยให้กับนิสิตนักศึกษา” (ปิยวัลย์, 2529 : 87) ฉะนั้นปริทัศน์เสวนา จึงเป็นที่รวมของนักศึกษา ปัญญาชน นักคิด นักเขียน ซึ่งมีแนวคิดวิพากษ์วิจารณ์สังคมด้วยมุมมองอันหลากหลาย เช่น หลักการประชาธิปไตยแบบตะวันตก เสรีนิยมและมนุษยนิยม ลัทธิมาร์กซ์ สังคมนิยมแบบต่างๆ และ พุทธปรัชญา เป็นต้น แม้ว่าต่างคนก็มีมุมมองที่ต่างกัน แต่จุดร่วมกันคือ จิตสำนึกที่ห่วงใยสังคม ภายหลังจากสมาชิกของชมรมนี้ ได้มีบทบาทสำคัญในกลุ่มอิสระของขบวนการนักศึกษาตามสถาบันต่างๆ (ปิยวัลย์, 2530: 98 - 99)

นอกจากนี้ ช่วงประมาณ พ.ศ. 2508 จนถึง 2513 ได้มีกระแสความตื่นตัวของคนหนุ่มสาวในระดับสากล เช่น ในอเมริกาที่มีการต่อต้านสงครามเวียดนาม ขบวนการฮิปปี้ที่เน้นภราดรภาพและชีวิตที่เรียบง่าย และการเคลื่อนไหวปฏิวัติวัฒนธรรมของเรดการ์ดในจีน เป็นต้น (เสถียร จันทิมาธร, 2525 : 381 - 382) กระแสต่างๆ เหล่านี้ส่งผลให้นักศึกษาและคนหนุ่มสาวในประเทศไทย ทบทวนถึงบทบาทและพลังในการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคม เป็นยุคที่เรียกว่า ยุคแสวงหา หรือเรียกว่า ยุคอเมริกัน ตามการขนานนามของเบเนดิก แอนเดอร์สัน (ดวงมณ

จิตรจำนงค์, 2541 : 220)

น่าสังเกตว่า นักศึกษาบางกลุ่ม เริ่มสนใจสิ่งที่กว้างกว่ากิจกรรมในมหาวิทยาลัย กลุ่มนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จัดทำหนังสือ *ภัยขาว* ขึ้นในปี 2514 เพื่อวิพากษ์วิจารณ์บทบาทของสหรัฐอเมริกาในสงครามอินโดจีน และในปีเดียวกัน ก็มี *วลัญชทัศน์* ฉบับภัยเขียวของกลุ่มนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เพื่อวิพากษ์วิจารณ์ระบบเบ็ดเตล็ด นอกจากนั้น ในปี 2515 ก็มี *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* ฉบับภัยเหลือง วิพากษ์วิจารณ์บทบาททางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น กิจกรรมที่ได้รับความนิยมในยุคแสวงหาก็คือ ค่ายอาสาพัฒนาชนบท การออกไปใช้ชีวิตร่วมกับชาวชนบท ทำให้นักศึกษารับรู้ปัญหา และเข้าใจชีวิตชนบทที่แท้จริง จนเกิดกลุ่มบูรณะชนบทในปี 2513 เพื่อเป็นองค์กรประสานงานระหว่างกิจกรรมค่ายของนิสิตนักศึกษามหาวิทยาลัยต่างๆ (สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ, 2536 : 34) นอกจากนี้ ในปีเดียวกันก็มีการจัดตั้ง “ ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย ” (ศนท.) ภายหลังศนท.มีบทบาทเป็นแกนนำรณรงค์ให้ปล่อยผู้ต้องหาคบฏ 13 คน ที่เรียกร้องรัฐธรรมนูญ ความขัดแย้งกับรัฐ ได้กลายเป็นการนองเลือดที่เรียกว่า เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เสกสรรค์เข้าร่วมเหตุการณ์นี้ มีบทบาทเป็นผู้นำการเคลื่อนไหวขบวนออกจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จนถึงการปะทะกับเจ้าหน้าที่ในขณะที่ผู้ชุมนุมเริ่มสลายตัว

เสกสรรค์ได้วิเคราะห์ตนเองว่า ความคิดเกี่ยวกับสังคมและการเมืองของเขา มีที่มาจากแตกต่างจากนักศึกษาอื่น นักศึกษาหัวก้าวหน้าส่วนใหญ่ในยุคแสวงหา ได้รับอิทธิพลการพัฒนาทางภูมิปัญญาจากกระแสความคิดตะวันตก และการเข้าร่วมกิจกรรมทางปัญญา โดยมีกลุ่มปริทัศน์เสวนาและสังคมศาสตร์ปริทัศน์เป็นแกน แต่การพัฒนาภูมิปัญญาของเขามาจากการสังสมประสบการณ์ที่เผชิญกับความอยู่ดิ้นรนต่างๆ ในสังคมตั้งแต่วัยเด็ก (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2531ข : 98 - 99) จุดร่วมของเสกสรรค์กับนักศึกษาในยุคนี้คือความเบื่อสภาพมหาวิทยาลัยที่ไม่สนใจความเป็นจริงของสังคมและขาดจิตสำนึกว่านักศึกษาควรมีพันธะต่อส่วนรวม การศึกษาเป็นเพียงเครื่องมือสร้างความสำเร็จเฉพาะบุคคล แผ่นกระดาษแสดงวุฒิการศึกษาจึงไม่ได้เชื่อมโยงกับความรู้และความหมายที่แท้จริงของชีวิต

ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจเลยที่เสกสรรค์รู้สึกขัดแย้งกับสภาพสังคมในมหาวิทยาลัยที่เน้นแต่การแข่งขันกันเรียนและกิจกรรมอันฟุ่มเฟือยต่างๆ จนขาดจิตสำนึกต่อสังคมส่วนรวม เขาทิ้งการเรียนเมื่อต้นปี 2515 และเข้าทำงานประจำที่กองบรรณาธิการหนังสือ *วิทยาศาสตร์* (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2531ง : 77 - 79) ช่วงนี้เองที่เขาเริ่มมุ่งหวังจะเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างเอาจริงเอาจัง ดังที่ช่วยจัดตั้งกลุ่มชาวล้มและคนยากจนที่ถูกไล่ที่ (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2531ข : 123 - 124) การเข้าไปมีส่วนร่วมรับรู้ปัญหาคนจนที่ขาดที่อยู่อาศัยนี้เอง มีส่วนทำให้ เขาคิดจะทำงานที่

การเคหะแห่งชาติ แต่บุคคลที่จะทำงานนี้ได้ต้องมีวุฒิการศึกษาระดับปริญญาตรี ประสบการณ์ ช่วงตงงานนี้เอง ทำให้เขารู้ว่าคนจนที่ปราศจากปริญญามีทางเลือกในการทำงานจำกัด ดังนั้น เขาจึงตัดสินใจกลับมาศึกษาต่อในเดือน มิถุนายน 2516 (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2531ง : 101)

น่าสังเกตว่า เสกสรรค์เริ่มงานเขียนด้วยจุดประสงค์เบื้องต้นคือการหารายได้ ช่วงปี 2514 เขาขาดแคลนทุนการศึกษาจึงเขียนบทความตีพิมพ์ใน **วารสารสังคมศาสตร์** และ **จุลสาร เบื้องหลังเหตุการณ์ปัจจุบัน** ของคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นอกจากนี้ เขาได้ ส่งเรื่องสั้นเข้าประกวดรางวัลพลับพลามาลีใต้ที่ 3 ด้วยเหตุผลเบื้องต้นแรกคือ การหาทุนทรัพย์ (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2531ข : 99 - 100)

หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 มีความหวังว่าบ้านเมืองจะเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี ขึ้น ประชาชนหลายกลุ่มต่างก็รวมตัวกันเพื่อเรียกร้องสิทธิและผลประโยชน์ที่กลุ่มตนควรได้รับ ชาวนาชาวไรได้จัดตั้งสหพันธ์ชาวนาชาวไรแห่งประเทศไทย และกรรมกรก็จัดตั้งเป็นสหภาพ แรงงานหลายสหภาพ แล้วรวมเป็นสภาแรงงานแห่งประเทศไทย (เสถียร จันทิมาธร, 2525 : 418) อย่างไรก็ตาม นักศึกษาส่วนใหญ่ในมหาวิทยาลัยล้วนมาจากครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจอยู่ในขั้นดี จึงพอใจในระบบเศรษฐกิจและสังคมที่เป็นอยู่ และไม่เห็นความจำเป็นที่ต้องเปลี่ยนแปลง สังคม เสกสรรค์เป็นหนึ่งในนักศึกษาที่มีความคิดก้าวหน้าเห็นว่า “การมีรัฐธรรมนูญเท่านั้นยังไม่พอ จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง การศึกษาอื่นๆ ด้วย เพื่อผลประโยชน์ของคนยากคนจน ” (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2531ข : 29) ฉะนั้นหากนักศึกษามุ่งจะช่วยเหลือขบวนการประชาชนก็ควรมีองค์การอิสระรองรับ เสกสรรค์และนักศึกษากลุ่มหนึ่ง จึงได้ แยกตัวออกจากสห. จัดตั้งสหพันธ์นักศึกษาเสรีขึ้น เมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน 2516 (เกรียงศักดิ์ เศรษฐพัฒน์, 2541 : 208) องค์การที่ชื่อว่าสหพันธ์นักศึกษาเสรีนี้ พยายามมีบทบาทช่วยเหลือ ขบวนการชาวนา กรรมกร และกลุ่มผู้เสียเปรียบในสังคม เช่น ช่วงต้นเดือนมกราคม 2517 มีการ จับกุมหาบเร่แผงลอยมากมายในกรุงเทพมหานคร จนเป็นเหตุให้พ่อค้าแม่ค้าหาบเร่ รวมตัวกัน ประท้วง แต่การประท้วงของพวกเขาไม่ได้รับความสนใจจากสื่อมวลชน จึงหันมาขอความช่วยเหลือจากสหพันธ์นักศึกษาเสรี เสกสรรค์ ในฐานะประธานสหพันธ์ ได้นำกลุ่มตัวแทนหาบเร่ เข้าพบนายกรัฐมนตรีนั่ง ซึ่งแม้ว่าในที่สุดการเจรจาเรียกร้องไม่เป็นผล แต่กรณีปัญหาหาบเร่นี้ก็แสดง ว่า เสกสรรค์มองปัญหาสังคมโดยคำนึงถึงพื้นฐานความเป็นจริงที่บุคคลต้องเผชิญ เขาเห็นว่า เพื่อสร้างรากฐานประชาธิปไตยที่แท้จริง รัฐควรเอื้อให้ผู้เสียเปรียบได้ประกอบอาชีพ เพื่อช่วยเหลือ ตนเองให้มีชีวิตที่ดีขึ้น แต่กฎหมายกลับเป็นสิ่งบีบบังคับผู้เสียเปรียบที่มีทางเลือกอันจำกัด การบังคับ ใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัดกับประชาชนผู้เสียเปรียบ จึงไม่ต่างจากการบังคับให้คนอ่อนแอแข่งขัน

กับคนแข็งแรงภายใต้กฎกติกาเดียวกัน ฉะนั้นการบังคับใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัดโดยปราศจากความเข้าใจพื้นฐานของความจริง จึงเท่ากับทำให้ความไม่เสมอภาคดำรงอยู่ต่อไป (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2517 : 113 - 118)

ช่วงปลายปี 2517 ถึงต้นปี 2518 มีการลอบสังหารผู้นำกรรมกร ผู้นำชาวนา และ ผู้นำนักศึกษาหลายราย เช่น ในเดือนสิงหาคม 2518 มีการลอบยิงนายสวัสดิ์ ตาถาวรธร รองประธานสหพันธ์ชาวนาบ้านแม่ร้อยเงิน ดอยสะเก็ด เชียงใหม่ ผู้เสียชีวิตเป็นผู้นำชาวนาชาวไร่ ภาคเหนือรายที่ 8 ซึ่งถูกลอบสังหาร (“ปฏิทิน ‘บันทึกเหตุการณ์เดือนกรกฎาคม 2518’”, 2518 : 174) และ “นายแสง รุ่งนิรันดรกุล นักศึกษาปี 4 คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ผู้นำนักศึกษาคนหนึ่งถูกลอบสังหารที่ป้ายรถโดยสารประจำทางบนถนนพระราม 4 (เมื่อวันที่ 23 สิงหาคม 2517)” (เกรียงศักดิ์ เศรษฐพัฒน์นิช, 2541 : 211) เสกสรรค์ซึ่งเป็นหนึ่งในผู้นำนักศึกษา รู้สึกว่าถูกกลุ่มผู้ผูกขาดอำนาจและทรัพย์สินคุกคามปองร้าย จนไม่สามารถอยู่ในเมืองได้ บรรยากาศขณะนั้นทำให้เขา “ศรัทธาการต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธว่าเป็นหนทางแก้ไขปัญหาประเทศไทย” (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2531ข : 43) จึงละทิ้งเมือง เข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ต่อสู้กับรัฐบาล เมื่อประมาณกลางปี 2518

พื้นฐานครอบครัวที่ยากจน ทำให้เสกสรรค์เข้าใจความจริงว่า คนยากจนต้องเผชิญกับความไม่เป็นธรรมอย่างหนักหน่วง ความมุ่งหวังของเขาก็คือ การได้เห็นคนยากจนซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ มีชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เขาเข้าร่วมกับพคท.ด้วยความมุ่งมั่นที่จะทำงานตามอุดมการณ์ ต้องเสี่ยงเข้าไปใช้ชีวิตอย่างลำบากอยู่ในป่า แม้ว่าจะต้องทิ้งภาระที่ต้องจุนเจือครอบครัวที่รอคอยความสำเร็จของเขา หันไปแบกรับภาระใหญ่เพื่อคนอื่น นั่นก็เป็นเพราะว่า เขาไม่สามารถเอาตัวรอดตามลำพังได้ เมื่อเขาได้เข้าไปดำเนินงานร่วมกับพคท. จึงได้รู้ว่าวิถีทางของพคท. ไม่ใช่ทางออกที่เหมาะสม เพราะพคท. ก็มีระบบการปกครองที่ผูกขาดและกดขี่ประชาชนไม่ต่างจากเผด็จการฝ่ายขวา พคท.มีระบบการเมืองแบบรวมศูนย์ เน้นหลักการเหนือคุณค่าของความเป็นมนุษย์ ฝ่ายนำเป็นผู้กำหนดกฎระเบียบและออกคำสั่งทั้งสิ้น โดยไม่คำนึงถึงความต้องการที่แท้จริงของผู้ปฏิบัติที่เรียกว่ามวลชน การจำกัดอิสระเสรีภาพ อันชอบธรรมเห็นได้จาก การควบคุมแม้แต่เรื่องส่วนตัว เช่น ให้มีการแต่งงานเพื่อหวังผลประโยชน์มากกว่าคำนึงถึงความผูกพันระหว่างบุคคล (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2531ข : 64) มวลชนถูกบังคับให้อยู่ภายในกรอบที่แคบมาก เมื่อใครออกนอกกรอบบ้างก็จะถูกวิจารณ์ทันที คนที่ปฏิบัติตามกรอบไม่ได้ก็จะรู้สึกผิด บางคนถูกกดดันจนต้องฆ่าตัวตาย (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2532 :

68) จึงไม่น่าแปลกใจเลยที่เสกสรรค์มาอยู่ป่าได้ไม่ถึง 6 เดือน ก็เกิดความขัดแย้งทางความคิดกับพคท.เรื่อยมา เขาไม่ใช่บุคคลเดียวที่เป็นเช่นนี้ ปัญหาเหล่านี้ สัมผัสจนทำให้นิสิตนักศึกษาที่ทิ้งเมืองมาสู่ป่า เกิดความไม่แน่ใจว่าการเข้าร่วมกับพคท. จะเกิดประโยชน์อย่างแท้จริง (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2529 : 154)

น่าสังเกตว่า เสกสรรค์เป็นปัญญาชนที่ได้รับการศึกษาแบบตะวันตก ในขณะเดียวกัน เขาใช้หลักการและเหตุผลที่ไม่แข็งทื่อตายตัว เขาคำนึงถึงคุณค่าที่อยู่นอกเหนือสูตรสำเร็จเพราะเป็นคนที่ครุ่นคิดอยู่เสมอ เช่น ฝ่ายซ้ายหลายคนเห็นว่ากฎหมายของรัฐปัจจุบันมีลักษณะทางชนชั้น จึงควรทำลายกฎหมายทุกอย่าง เสกสรรค์คิดแย้งว่า แม้กฎหมายที่ล้ำค้ำบางอย่างจะมีลักษณะทางชนชั้น แต่กฎหมายบางอย่าง ก็ไม่มีลักษณะดังกล่าว เช่น กฎหมายจราจรที่สามารถให้ความปลอดภัยแก่สังคม โดยไม่ขึ้นกับชนชั้น (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2531ข : 111)

การพิจารณาปัญหาและความจริงอย่างถี่ยวน เป็นเหตุสำคัญที่ทำให้เสกสรรค์ทบทวนวิธีคิดแบบเผด็จการและแนวทางการต่อสู้ของพคท. ที่เน้นสูตรสำเร็จไม่ได้ สิ่งนี้ส่งผลต่อความคิดในการสร้างบทประพันธ์ของเขาด้วย ดังจะกล่าวภายหลัง

นอกจากนี้ เขายังเห็นว่าพคท. ควรเคารพและให้ความสำคัญแก่ความเป็นมนุษย์ ดังที่เขาได้เจรจาต่อรองกับฝ่ายนำด้วยความยากลำบาก เพื่อให้มวลชนในความรับผิดชอบของเขา ได้มีเวลาอนนมากขึ้นอีก 15 นาทีในฤดูหนาว โดยเปลี่ยนจากตื่นตีห้าครึ่งเป็นตีห้าสี่สิบห้านาที และให้หนึ่งสัปดาห์ที่มีวันหยุด 1 วัน แต่ฝ่ายนำกลับเห็นว่านี่คือ “ข้อเสนอที่ทำให้มวลชนหย่อนยาน...” (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2531ก : 63) ลักษณะมนุษยนิยมของเสกสรรค์นี้เอง ทำให้เขาหมดสิ้นความเชื่อถือในการเปลี่ยนแปลงสังคมตามแนวทางพคท. การเรียกร้องในกรณีนี้ อาจดูเป็นเรื่องเล็กน้อย แต่นั่นเป็นสิ่งที่แสดงการยืนอยู่บนพื้นฐานของความคิดที่ต่างกัน เขาและคนหนุ่มสาวจำนวนหนึ่ง ต้องต่อสู้เพื่อเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงระบบภายในพคท. แต่แล้วข้อเสนอของพวกเขา ก็ไม่เป็นผล เสกสรรค์ทนอยู่ร่วมกับพคท. ด้วยความอึดอัดคับข้องใจจนสิ้นหวัง และคิดฆ่าตัวตายหลายครั้ง เขาไม่แน่ใจว่าในอนาคตเขาจะเสียสติหรือมีชีวิตรอดหรือไม่ (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2531ข : 40) จึงได้สร้างสรรค์งานเขียนในรูปแบบ “วรรณคดี” ขึ้นมาเพื่อเป็นพินัยกรรม ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 1 งานช่วงนี้ ต่อมาได้รับการตีพิมพ์ในรวมเรื่องสั้นชุด **ฤดูกาล**

น่าสังเกตว่า รวมเรื่องสั้นชุดนี้ เกิดจากประสบการณ์ที่เล็งเห็นว่า สิ่งที่มีความสำคัญและควรคำนึงถึงนอกเหนือจากการเมืองแล้วคือ คุณค่าของความเป็นมนุษย์

ช่วงที่อยู่ป่า เสกสรรค์ได้รับรู้ปัญหาของชาวกะเหรี่ยง ที่ฝากความหวังไว้กับพคท. เช่นกัน ชาวกะเหรี่ยงต้องการให้พคท. ช่วยเหลือในการต่อสู้กับการรุกรานจากคนกลุ่มอื่น ดังนั้น

พวกกะเหรี่ยงจึงต้องยอมปฏิบัติตามกฎระเบียบของพคท. จนต้องละทิ้งประเพณีและความปรารถนาหลายๆ อย่าง เมื่อชาวกะเหรี่ยงหลายคนเห็นว่าพคท. ไม่สามารถช่วยเหลือพวกเขาได้อย่างแท้จริง ก็หันกลับไปมุ่งสร้างไว้ผมายาวเกล้ามายาวแบบเดิม เสกสรรค์ได้พยายามแสดงความเป็นมิตรต่อกลุ่มชายชาวกะเหรี่ยงที่พคท. เห็นว่าเป็นพวกก่อกวน จนในที่สุดก็ได้รับมิตรภาพตอบ ชาวกะเหรี่ยงกลุ่มนี้ ยังคาดหวังว่า เสกสรรค์จะช่วยแก้ปัญหาของพวกเขา ประสบการณ์นี้ฝังใจเสกสรรค์มาก ดังเห็นได้จากข้อเขียนเชิงความเรียง “หยาดน้ำตาบนแผ่นแก้วของกาลเวลา” (ตีพิมพ์ในชุด **เพลงน้ำระบำเมฆ**) ที่แสดงว่า แม้ชาวกะเหรี่ยงกลุ่มนี้จะมีปัญหาและความทุกข์ยาก แต่ก็ยังรักษาความเป็นมนุษย์อย่างน่าชื่นชม พวกเขายังคงรักความเป็นธรรมชาติ กล้าหาญ และมีจิตสำนึกภูมิใจในความเป็นชนชาวกะเหรี่ยง

เมื่อเสกสรรค์สิ้นหวังในการเปลี่ยนแปลงแก้ไขปัญหาสังคมด้วยวิถีทางที่ตนเลือก ก็ต้องยอมตัดสินใจออกจากป่า นอกจากรู้สึกว่าเป็นคนผู้ล้มเหลวและยังต้องกลับไปเผชิญกับสังคมที่เคยปฏิเสธแล้ว การออกจากป่าของเขายังเท่ากับทำลายความหวังของชาวกะเหรี่ยงอีกด้วย จึงไม่น่าแปลกที่เสกสรรค์จะรู้สึก “ร้าวรานใจสุดพรรณนา” เมื่อต้องออกจากป้ามามอบตัวในปี 2523 (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2531ค : 28 - 34)

เห็นได้ว่า ประสบการณ์ชีวิตของเสกสรรค์ตั้งแต่วัยเด็กจนถึงเข้าร่วมกับพคท. นั้นประกอบด้วย การเผชิญหน้ากับความยุติธรรมอย่างหลากหลาย โดยไม่ละทิ้งคุณสมบัติของลูกผู้ชายไทยแบบชนบทที่เสียสละ กล้าเผชิญ มุ่งมั่น ให้ค่าความยุติธรรมสูง และรับผิดชอบต่อส่วนรวม นอกจากนี้ ความสำนึกในคุณธรรมในวิถีชีวิตแบบไทยก็มีอิทธิพลต่อเขามาก ดังที่เห็นจากความเรียงเชิงชีวประวัติ “คำขอของหลวงตา” (ตีพิมพ์ในชุด **เพลงน้ำระบำเมฆ**) ที่บ่งบอกประสบการณ์ในวัยเด็กช่วงที่เป็นเด็กวัดว่ามีส่วนหล่อหลอมความคิดเรื่องชีวิตเป็นทุกข์ และความตายเป็นเรื่องธรรมดาของมนุษย์ เมื่อเห็นว่าชีวิตเป็นทุกข์ คุณค่าของชีวิตจึงเป็นสิ่งสำคัญมากกว่าการเพียงแต่มีชีวิตอยู่ ความรักของเพื่อนมนุษย์และการอุทิศตนเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น จึงเป็นคุณค่าที่เขายึดถือในชีวิตและแสดงไว้ในบทประพันธ์

แม้ว่าเขาจะออกจากป้ามามอบตัวกับทางการช่วงต้นเดือนตุลาคม 2523 ด้วยจิตใจที่เต็มไปด้วยความเจ็บปวดรวดร้าว แต่ด้วยความที่เขาเป็นคนที่มีความสนใจในการพิจารณาสิ่งต่างๆ อย่างละเอียด เขาจึงเห็นว่าในความเป็นมนุษย์ย่อมมีลักษณะสองด้านด้วยกันคือด้านใฝ่ดีและด้านเลวร้าย ประกอบกับความเชื่อมั่นในพลังทางวรรณศิลป์ว่าสามารถกระตุ้นจิตสำนึกใฝ่ดีของมนุษย์ได้ เขาจึงมุ่งสื่อประสบการณ์ทางความคิดและอารมณ์ที่เขาเล็งเห็นว่ามีคุณค่า โดย

สร้างสรรค์งานเขียน เช่น การเขียนบทความในนิตยสาร **สุนาคต** และหนังสือพิมพ์ **ผู้จัดการ** ซึ่งต่อมาได้รวบรวมตีพิมพ์รวมเล่มถึง 4 ชุด คือ 1. **การผ่านพ้นของยุคสมัย** 2. **ผู้ชายที่กำลังสูญพันธุ์** 3. **โลกเปลี่ยนต้องเปลี่ยนโลก** และ 4. **ถ้าหากไม่มีวันนั้น** เป็นต้น เสกสรรค์ไม่ได้ละทิ้งวงการวิชาการ เมื่อสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาบัณฑิตสาขารัฐศาสตร์จากมหาวิทยาลัยคอร์เนลล์สหรัฐอเมริกาในปี 2532 แล้ว ก็ได้เข้าทำงานเป็นอาจารย์ประจำที่คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และดำรงตำแหน่งคณบดีในช่วงปี 2536 - 2538 เขาลาออกจากตำแหน่งคณบดีเนื่องจาก “ค้นพบว่าตัวเองไม่สามารถแก้ปัญหาเรื่องอาจารย์ทั้งการสอน” (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2543 ง : 12) ปัจจุบันนอกจากเป็นนักวิชาการแล้ว ยังเป็นประธานกลุ่มประชาธิปไตยเพื่อประชาชน (ป x ป) ที่มุ่งให้ประชาชนมีส่วนร่วมในเรื่องการเมืองในระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง นอกจากนี้ เขายังเขียนบทความตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ **มติชน** และให้สัมภาษณ์สื่อมวลชนด้วยความห่วงใยต่อสังคมเสมอมา

บริบททางสังคมของบทประพันธ์

รวมเรื่องสั้นชุด **ฤดูกาล ดอกไม้** และ **คนกับเสือ** เป็นงานที่เขียนขึ้นตั้งแต่ปี 2516 ถึง 2539 เมื่อพิจารณาเนื้อหาทางความคิดส่วนสำคัญในเรื่องสั้นโดยรวม ผู้วิจัยพบว่าผู้แต่งมุ่งกระตุ้นเตือนให้ผู้อ่านคำนึงถึงความหมายและคุณค่าของความเป็นมนุษย์ ท่ามกลางปัญหาการพัฒนาเศรษฐกิจซึ่งสัมพันธ์กับปัญหาการเมืองและสังคมวัฒนธรรม เพื่อจะเข้าใจปัญหาซึ่งเป็นวัตถุประสงค์และกระทบต่อประสบการณ์ของผู้แต่ง จะกล่าวถึงโดยสังเขป ดังต่อไปนี้

ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมไทยนั้น มีความเกี่ยวโยงกันอย่างแนบแน่นกับปัญหาการเมือง การเมืองการปกครองของไทยตั้งแต่พ.ศ. 2475 ยังมีลักษณะการรวมศูนย์อำนาจไว้ที่รัฐ ด้วยการให้ข้าราชการประจำกุมอำนาจสูงสุด โดยขาดการควบคุมอย่างรัดกุม ระบบสังคมเช่นนี้ เป็นเหตุของความแตกต่างทางชนชั้น ดังอธิบายได้ว่า สังคมไทยเปลี่ยนแปลง “จากสังคมซึ่งคนส่วนใหญ่เป็นชาวไร่ชาวนามีฐานะไม่ต่างกันมากนัก มาเป็นสังคมที่คนมีโอกาสในชีวิตไม่เท่าเทียมกันและแตกตัวออกเป็นคนจนคนรวยที่มีฐานะต่างกันชัดเจน” (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2538 :148) เนื่องจากการกระจายผลประโยชน์โดยรัฐนั้น อยู่ในวงจำกัด “เฉพาะคนในหมู่เหล่ากรมกองของหน่วยราชการ หรือเฉพาะราษฎรส่วนที่ใกล้ชิดและ ‘เข้าถึง’ ผู้กุมอำนาจในระดับต่างๆ กันเท่านั้น” (เสกสรรค์ : 120) น่าสังเกตว่า รัฐได้พยายามแก้ไขปัญหาสังคม โดยจัดตั้งหน่วยงานราชการขึ้น ระบบราชการจึงได้พัฒนาจนเป็นศูนย์กลางของอำนาจที่ขยายตัวอย่าง

กว้างขวาง จนเป็นองค์กรที่ใหญ่ที่สุดของประเทศ และเป็นผู้ผูกขาดทรัพยากรส่วนใหญ่เอาไว้ เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ บุคคล งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์และเทคโนโลยีต่างๆ กล่าวได้ว่า ระบบการเมืองไทยเป็นระบบการเมืองของอภิสิทธิ์ชน ไม่ว่าจะประวัติศาสตร์การเมืองมีการช่วงชิงเปลี่ยนแปลงกลายเป็นกลุ่มอำนาจใหม่อย่างไร การรวมศูนย์อำนาจเพื่อหาผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มก็ยังคงอยู่ นอกจากนี้ ระบบการเมืองของอภิสิทธิ์ชนยังเป็นเสมือนเกราะคุ้มกันของระบบราชการซึ่งยังเป็นฐานกำลังของระบบการเมือง เนื่องจากมีผลประโยชน์ร่วมกันนั่นเอง (เสนห์ จามริก, 2536 : 151)

เห็นได้ว่า รัฐได้พยายามควบคุมทิศทางของสังคม โดยใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นครั้งแรกเมื่อปี 2504 โดยมุ่งเน้นการเติบโตของรายได้ ที่มาจากการขยายตัวของภาคพาณิชยกรรมและอุตสาหกรรม ส่งผลให้เศรษฐกิจในตัวเมืองเติบโตอย่างรวดเร็ว ชนชั้นกลางในเมืองก็เริ่มขยายตัวและมีบทบาทมากขึ้น (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2538 : 125 - 126)

ความเหลื่อมล้ำต่ำสูงทางชนชั้นสืบเนื่องจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ปรากฏอย่างชัดเจนตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และยิ่งเพิ่มสูงขึ้นในสมัยรัฐบาลเผด็จการยุคจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (2501 - 2506) เศรษฐกิจไทยได้ตกเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมที่นำโดยสหรัฐอเมริกา การขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็ว เป็นเหตุให้ต้องดึงเอาทรัพยากรต่างๆ จำนวนมากที่มีอยู่ในชนบท มาใช้จนส่งผลให้เกิดภาวะเสียสมดุลทางสภาพแวดล้อมและสังคม (อภิชัย พันธเสน, 2539 : 8 - 9)

การเปิดโอกาสให้ต่างประเทศเข้ามาลงทุน ยิ่งส่งผลให้ภาคอุตสาหกรรม ภาคการส่งออก และภาคการบริการ ขยายตัวอย่างรวดเร็ว แต่ภาคการเกษตรกลับต้องแบกรับภาระ โดยถูกเอาเปรียบด้วยระบบการค้าแบบผูกขาดและการเก็บพรีเมียมข้าว ระบบเศรษฐกิจไทยซึ่งอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ระหว่างพ่อค้ากับผู้นำทางทหาร จึงขาดการกระจายรายได้อย่างทั่วถึง ชาวนาซึ่งเป็นชนกลุ่มใหญ่ของประเทศไทย ไม่มีสิทธิ์ตั้งราคาข้าว เพราะอำนาจผูกขาดเป็นของพ่อค้าและนายทุนรายใหญ่ ขณะที่เศรษฐกิจในตัวเมืองเติบโตอย่างรวดเร็ว แต่ภาคการเกษตรในชนบทกลับประสบปัญหาขาดทุน ดังนั้นจึงมีการหลั่งไหลของแรงงานเข้าสู่เมือง แต่รัฐก็กดค่าจ้างแรงงานให้ต่ำ เพื่อสร้างเงื่อนไขที่เอื้ออำนวยต่อการลงทุนในภาคอุตสาหกรรม (สุชาติ ยิ้มประเสริฐ, 2536 : 32)

เห็นได้ว่า แม้เศรษฐกิจไทยจะขยายตัวแต่รายได้ที่เพิ่มสูงขึ้นนั้น กลับตกอยู่กับนายทุนและภาคธุรกิจ (ใจ อึ้งภากรณ์, 2540 : 17 - 18) ผลพวงจากการขยายตัวในภาคอุตสาหกรรมและพาณิชยกรรมนี้เอง ทำให้เกิดการขยายตัวของธุรกิจเอกชนและชนชั้นกลางในสังคม

ต่อมากลุ่มชนชั้นนำทางธุรกิจและชนชั้นกลาง เข้ามามีบทบาทในการจัดตั้งรัฐบาลบริหารประเทศ ตั้งแต่สมัยรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ (2531) แต่นโยบายบริหารประเทศ ก็ยังคงเน้น การเติบโตทางเศรษฐกิจมากกว่าการกระจายรายได้ เน้นเมืองมากกว่าชนบท และเน้นการรวมศูนย์ อำนาจการเมืองการปกครอง มากกว่ากระจายอำนาจอย่างมีนัยสำคัญแท้จริง (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2538 : 129 -131)

ระบบการเมืองซึ่งส่งผลให้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจดังกล่าว ส่งผลให้ความแตกต่าง ทางชนชั้นเพิ่มมากขึ้น แม้ในภาคการเกษตรและชนบท “โดยเฉพาะความแตกต่างระหว่างชาวนา รวย เจ้าที่ดินที่สะสมและขยายทุน กับชาวนาที่ล้มละลาย เป็นชาวนาผู้เช่าและชาวนารับจ้าง”

(วิทยากร เชียงกูล, 2542 : 43) ชาวนาจนที่ไม่ได้เป็นเจ้าของเครื่องมือการผลิตเช่น ที่ดิน ควาย รวมทั้งต้นทุนที่เป็นค่าใช้จ่ายในการทำนา ก็จะถูกชาวนารวยขูดรีดในรูปค่าเช่าและดอกเบี้ยเงินกู้

น่าสังเกตว่า ประชาชนส่วนใหญ่ที่ยากจนโดยเฉพาะชาวนานั้น ไม่มีกลุ่มอำนาจทาง การเมืองและสังคม เป็นตัวแทนปกป้องผลประโยชน์ จึงขาดโอกาสและเงื่อนไขทางสังคมที่จะพึ่ง พาดตนเองได้ อีกทั้งสังคมไทย ยังขาดกลุ่มพลังจากภายนอกที่จะเข้าไปตรวจสอบและควบคุม ระบบราชการ ดังนั้นการแก้ไขปัญหาคความยากจนของชาวนา โดยจัดตั้งหน่วยงานราชการขึ้นมา ปฏิบัติงาน ก็ยิ่งเพิ่มปัญหาขึ้นอีกเช่น การคอร์รัปชันในวงราชการโดยระบบอุปถัมภ์ที่แบ่งปัน ผลประโยชน์กันในสายงาน (อภิชาติ พันธเสน, 2539 : 125)

เมื่อชาวนาที่ล้มละลายต้องกลายเป็นชาวนาผู้เช่าและชาวนาผู้รับจ้าง พวกเขาบางส่วน ก็จำต้องบุกรุกเขตป่า มิหนำซ้ำรัฐยังให้นายทุนสัมปทานทำไม้และเหมืองแร่ ส่งผลให้เกิด การทำลายป่าและทรัพยากรธรรมชาติอย่างกว้างขวาง ดังเห็นได้จาก ฉากป่าในเรื่อง “คนกับเสือ” (ตีพิมพ์รวมเล่มใน *คนกับเสือ*) ที่ว่า “ตงติบกลายเป็นทุ่งโล่ง สายน้ำเหือดแห้งกว่าที่เคย ภูเขา มี บาดแผลราวถูกขบกัดด้วยเขี้ยวกรามขนาดมหึมา” (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2539 ก : 87)

การตัดไม้ทำลายป่า ส่งผลกระทบให้เกิดภาวะฝนทิ้งช่วงและอุทกภัย จนประชาชนต้อง เดือดร้อน ปี 2531 เกิด “โศกนาฏกรรมน้ำท่วมอย่างรุนแรงในจังหวัดต่างๆ ของภาคใต้... ซึ่งก่อ ให้เกิดความเสียหายอย่างร้ายแรงในแง่ชีวิตและทรัพย์สิน” (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2532 : 1 - 5) นอกจากนี้ ในปี 2538 “ประเทศไทยได้ประสบปัญหา น้ำท่วมอย่างหนักในรอบ 200 ปี... ประชาชนต้องประสบความเดือดร้อนกว่า 6 ล้านคนในพื้นที่ 74 จังหวัดรวมถึงพื้นที่ในเขตกรุงเทพมหานคร...” (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติ, 2540 : 73) การต่อสู้กับภัยธรรมชาติและความแปรวนแปรของดินฟ้าอากาศ เป็น ปัญหาหลักในการดำรงชีวิตของเกษตรกร ดังเช่นบุตรของชายชราในเรื่อง “ดอกไม้” (ตีพิมพ์รวม

เล่มในชุด *ดอกไม้*) ประสบปัญหาที่นาล่ม เมื่อสมัครงานแม้แต่ตำแหน่งภารโรง ก็ต้องใช้เงินขายข้าวมาติดสินบน แล้วยังไม่ได้งานทำ เพราะมีผู้อื่นติดสินบนมากกว่า ข้าถูกเพ่งเล็งว่าประวัติไม่ดี เป็นพวกหัวรุนแรง เป็นคอมมิวนิสต์เนื่องจากเคยพาชาวบ้านไปร้องทุกข์เมื่อครั้งน้ำท่วมใหญ่ (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2539 ข : 27 - 28)

ดังกล่าวแล้วว่า แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้ส่งผลให้เกิดการทอดทิ้งคนส่วนใหญ่ เพราะมุ่งแต่จะเพิ่มอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งมีผลประโยชน์กระจุกตัวอยู่เฉพาะคนในกลุ่มอภิสิทธิ์ชนจำนวนน้อย เมืองใหญ่เป็นแหล่งรวมความเจริญทุกด้านรวมทั้งการจ้างงาน แรงงานจากชนบทที่ลี้ภัยเข้าสู่เมือง ทำให้เกิดปัญหาเพิ่มขึ้นอีก ชุมชนแออัดก็เพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ “จากจำนวนที่มีอยู่ 1,747 แห่งในปี 2535 เพิ่มขึ้นเป็น 2,021 แห่ง ในปี 2537” (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2540 : 88) นอกจากนี้ ระบบกำจัดขยะมูลฝอยและระบบบำบัดน้ำเสียที่ไม่ได้มาตรฐานและไม่เพียงพอ ยังส่งผลให้เกิดปัญหาสุขภาพตามมาอีก ผู้คนที่อาศัยในชุมชนแออัด จึงมีโอกาสเสี่ยงสูงต่อการเจ็บป่วย ต้องรักษากันไปตามบุญตามกรรม ในขณะที่การประกันสุขภาพของคนจน เพิ่งจัดทำขึ้นเมื่อปี 2526 แต่นั้นก็เป็นเพียงโครงการทดลองใน 7 จังหวัดเท่านั้น โครงการนี้มีอัตราครอบคลุม 100 เปอร์เซ็นต์ระดับจังหวัดเมื่อปี 2530 (มหาวิทยาลัยมหิดล, 2532 : 14 - 16) ผู้ที่อาศัยในเขตเมืองยังต้องประสบกับปัญหามลภาวะทางอากาศ อันเกิดจากการขยายตัวของพื้นที่อยู่อาศัยจนต้องทำลายต้นไม้ และจำนวนยานพาหนะที่เพิ่มสูงขึ้น ปัญหาที่เพิ่มขึ้นอีกก็คือ การจลาจลติดขัด อันเป็นผลมาจากการเพิ่มขึ้นของยานพาหนะนั้นนั่นเอง นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดมลภาวะทางเสียงซึ่ง “สูงกว่าค่ามาตรฐานเป็นอันมาก...ส่งผลให้คนทั่วไปมีประสาทหูเสื่อม เป็นโรคหูตึง รวมทั้งยังเป็นสาเหตุทำให้เกิดความเครียดได้ง่ายอีกด้วย” (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2540 : 89)

ปัจจัยของความตกต่ำของชีวิตที่ร้ายแรงกว่าสภาพสิ่งแวดล้อมก็คือ ระบบทุนนิยมที่ “เน้นกำไรสูงสุด การบริโภคให้ได้มากที่สุด... ไม่เพียงแต่ทำให้เกิดการทำลายทรัพยากรและสภาพแวดล้อม... หากยังทำลายวิถีชีวิตและค่านิยมที่ดีงามของมนุษย์ในแทบทุกด้าน” (วิทย์กร เชียงกุล, 2542 : 71) วัฒนธรรมอันดีงามในสังคมไทยกำลังถูกกลืนโดยกระแสทุนนิยมที่เน้นบริโภคนิยมและยึดถือเงินเป็นสรณะ ธีรยุทธ บุญมี (2537 : 15) อดีตผู้นำนักศึกษาเมื่อครั้งเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมที่ถูกกลืนไปกับกระแสความเปลี่ยนแปลงว่า “คนรุ่นผมโดยส่วนใหญ่เคยให้คุณค่ากับวัฒนธรรมเก่าๆ ของไทย การเชื่อกर्मดีกรรมชั่ว การเชื่อว่าความสุข

เกิดจากความพอดี ความรัก กตัญญูต่อพ่อแม่ เรารู้สึกกังวลว่าสิ่งนี้กำลังสูญหายไปอย่างรวดเร็ว ในคนรุ่นหลังหรือแม้แต่ในรุ่นของเราเอง”

สังคมปัจจุบันกำลังประสบปัญหาการพัฒนาที่เน้นวัตถุมากกว่าคุณค่าทางจิตใจ จึงเกิดการขาดสมดุลทางจิตวิญญาณขึ้น ซึ่งลงความเห็นได้ว่า “...เรากำลังเผชิญปัญหาการอบคิด วิธีคิดของคนไทยซึ่ง...เป็นวิกฤตทางสังคมที่ร้ายแรงยิ่งกว่าวิกฤตทางเศรษฐกิจเสียอีก” (วิทยากร เชียงกูล, 2542 : 94) ปัญหาต่างๆ ในขณะนี้ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาโสเภณีเด็ก การคอร์รัปชันในวงราชการ และวงการธุรกิจเอกชน การค้าของเถื่อน เจ้าพนักงานของรัฐใช้อำนาจในทางมิชอบขาดความเป็นธรรม ฯลฯ ย่อมเป็นผลพวงมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจสังคม ที่ขาดความสมดุลทางจิตวิญญาณนั่นเอง

สรุปได้ว่า เมื่อศึกษาภาพรวมของสังคมวัฒนธรรมไทยในช่วง 30 ปี อันเป็นบริบทของบทประพันธ์ในขอบเขตการวิจัย พบว่าสังคมไทยดำรงอยู่ท่ามกลางปัญหาความไม่เสมอภาคหลายด้าน ความเติบโตทางเศรษฐกิจไม่ได้ดำเนินไปกับความเสมอภาคทางโอกาสและการกระจายรายได้ เมื่อค่านิยมการใช้ชีวิตที่พอเพียง ถูกทำลายไปแม้แต่ในชนบท การยึดเงินและวัตถุเป็นคุณค่าของชีวิต ก็ยิ่งเพิ่มความเลวร้ายแก่สังคม บั่นทอนคุณค่าและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ปัญหาการเมืองและเศรษฐกิจ ซึ่งเชื่อมโยงกับปัญหาสังคม วัฒนธรรม ส่งผลให้เกิดค่านิยมบริโภคนิยมที่มุ่งเน้นการแข่งขันจนตัดขาดจากคุณค่าทางจริยธรรมอันดีงาม วิธีชีวิตดั้งเดิมที่เรียบง่ายแต่ลุ่มลึกทางจิตใจ ถูกแทนที่ด้วยความฉาบฉวยของวัตถุและความเห็นแก่ตัวของผู้คน ปัญหาอันใหญ่หลวงนี้ กระตุ้นเตือนให้นักเขียน ซึ่งนับเป็นส่วนหนึ่งของปัญญาชนของประเทศ แสดงความรับผิดชอบของตนออกมาในรูปของการสร้างงานวรรณศิลป์ ดังจะกล่าวต่อไป

บริบททางวรรณกรรม

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า วรรณคดีนั้นมีความสัมพันธ์กับสังคม วรรณคดีกับสังคมย่อมมีอิทธิพลต่อกัน ในแง่หนึ่ง ผู้สร้างงานย่อมได้อิทธิพลทางความคิดจากการกล่อมเกลาทางสังคมของตนหรือสังคมอื่นที่มีการถ่ายทอดวัฒนธรรมกัน และปลูกฝังหรือย้ำแนวคิดของตนแก่ผู้อ่าน เช่น เสภาเรื่อง *ขุนช้างขุนแผน* ซึ่งแต่งเป็นลายลักษณ์อักษรในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ก็ยังสืบต่อแนวคิดเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์มาจากสังคมอยุธยา (ดวงมน จิตรจันทน์, 2522 : 28 - 29) จึงเห็นได้ว่า ผู้แต่งแสดงพฤติกรรมของตัวละคร เช่น ขุนแผน วันทอง และจมื่นไวย ตามค่านิยมของสังคมในระบบศักดินาและระบบไพร่ การยอมจำนนต่อชะตากรรม เมื่อวันทองถูกประหาร ย่อมสะท้อนวัฒนธรรมในยุคหนึ่งที่เน้นความเชื่อฟังว่าเป็นคุณธรรม ถึงแม้ว่าตัวละครอื่นๆ ยกเว้น

พระพันวษาไม่ได้ปักใจเชื่อว่าวันทองเป็นหญิงชั่ว ก็ไม่มีใครกล้าอธิบายความจริงที่ตนเข้าใจ จึงไม่น่าแปลกใจเลยที่กวีจะตีความมูลเหตุความตายของนางว่า เป็นผลกระทบแต่ปางก่อน

ช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. 2475 ความสำนึกเรื่องเสรีภาพและเสมอภาคของมนุษย์ตามแนวคิดประชาธิปไตย ได้เข้ามามีบทบาทในสังคมไทย การวิพากษ์วิจารณ์ช่องว่างทางชนชั้นและความเห็นใจผู้ที่ถูกเอารัดเอาเปรียบ ก็เริ่มปรากฏเป็นกระแสใหม่ในนวนิยายไทยในระยะเวลาสั้นๆ พร้อมๆ กับอุดมการณ์ของคณะราษฎรที่กล่าวถึงเสรีภาพและความเสมอภาคของประชาชน (ตรีศิลป์ บุญขจร, 2521 : 60 - 61) ศรีบูรพา หรือ กุหลาบ สายประดิษฐ์ จัดได้ว่าเป็นนักเขียนยุคบุกเบิกที่แสดงทัศนะดังกล่าวซึ่งบ่งชี้ว่า ผู้แต่งมิได้มุ่งแต่จะสร้างความบันเทิงใจจรรยา แต่พยายามแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมในแง่ที่วิพากษ์วิจารณ์ต้นตอปัญหาที่ขวางกั้นการพัฒนาศักยภาพของสามัญชน ดังเห็นได้ตั้งแต่งานยุคต้นๆ ของเขา เช่น *ลูกผู้ชาย* ที่แต่งในปี 2471 แสดงทัศนะต่อต้านค่านิยมแบ่งแยกมนุษย์ที่ชาติกำเนิด เห็นคุณค่าทางคุณธรรมและความสามารถ (“ ‘ศรีบูรพา’ ปัญญาชนสยามผู้เป็นยอดนักประพันธ์ ” ใน *ศรีบูรพา*, 2541 : 24) และ *สงครามชีวิต* (2475) ที่วิจารณ์ความเหลื่อมล้ำต่ำสูงและค่านิยมที่ควรเปลี่ยนแปลง เช่น การดูถูกเหยียดหยามชาติกำเนิดของคนและการทำบุญเพื่อหวังผลตอบแทน และยังแสดงความสำนึกทางมนุษยธรรมต่อชนชั้นล่างในสังคม (ตรีศิลป์ บุญขจร, 2521 : 59) นอกจากนี้ศรีบูรพายังได้แสดงบทบาทและคุณค่าของคนหนุ่มสาวยุคใหม่ ที่จะเข้าแบกรับภารกิจรับผิดชอบต่อสังคม ในเรื่องสั้น “ คำขานรับ ” ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกในหนังสือพิมพ์ *เดลิเมล์วันจันทร์* ฉบับวันที่ 13 มิถุนายน 2493 (“ ความมุ่งหมายและคำขอขอบคุณจากบรรณาธิการ ” ใน *สุชาติ สวัสดิ์ศรี*, 2519 : ไม่ปรากฏเลขหน้า) งานเขียนของศรีบูรพาที่แสดงความสำนึกของคนหนุ่มสาวในการรับผิดชอบต่อสังคมนอกจาก “ คำขานรับ ” แล้ว ยังมี *จนกว่าเราจะพบกันอีก* (2493) ซึ่งนับเป็นนวนิยายเพื่อชีวิตเรื่องแรก และสร้างพัฒนาการทางเนื้อหาที่ขยายความรักฉันหนุ่มสาว เป็นความรักเพื่อนมนุษย์ (ตรีศิลป์ บุญขจร, 2521 : 310 - 311) งานดังกล่าว น่าจะส่งอิทธิพลต่อนวนิยายเด่นๆ ของเสนีย์ เสาวพงศ์ คือ *ความรักของวัลยา* (2495) และ *ปีศาจ* (2496) ในเรื่องแรก ผู้เขียนมุ่งเสนอเป้าหมายของการศึกษาว่า ควรเป็นไปเพื่อสร้างสรรค์ความสุขแก่ประชาชน ด้วยความรักที่กว้างขวางกว่าความรักส่วนตัว ส่วนเรื่องที่สองสะท้อนบทบาทของคนหนุ่มสาวในแนวทางเดียวกับเรื่องแรกอย่างเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในแง่ การเป็นขบถต่อค่านิยมดั้งเดิม เช่นที่ สายสีมา เลือกว่าจะกตัญญูต่อสังคมส่วนรวมมากกว่าผู้มีพระคุณส่วนตัว นอกจากนี้ นักวรรณคดีบางท่านถือว่า *ปีศาจ* เป็นนวนิยายที่บุกเบิกกวีวิธีใช้สัญลักษณ์ในประเทศไทย ปีศาจเป็นสัญลักษณ์แทนความหมายหลายนัย กล่าวโดยสรุปคือสัญลักษณ์แทนความเปลี่ยนแปลงและ

ความก้าวหน้า ผู้ที่คิดคัดค้านการเปลี่ยนแปลง ย่อมเห็นว่า ความเปลี่ยนแปลง เป็นปีศาจที่มาหลอกหลอนให้หวาดกลัว สาย สีมา ซึ่งเป็นตัวละครเอกของเรื่อง คือปีศาจที่ลุ่มลึกลงความมั่นคงของกลุ่มคน ที่ยึดถือค่านิยมดั้งเดิมของสังคม นับได้ว่า **ปีศาจ** ได้สะท้อนความเปลี่ยนแปลงด้านค่านิยมครั้งสำคัญ (ตรีศิลป์ บุญขจร, 2521 : 394 - 396)

ช่วงหลังปี 2500 งานเขียนที่น่าสนใจ ที่ผู้แต่งแสดงทัศนะเรื่องความเสมอภาคของมนุษย์ก็คือ รวมเรื่องสั้นชุด **ฟ้าบ่กั้น** ของ ลาว คำหอม หรือ คำสิงห์ ศรีนอก (พิมพ์ครั้งแรกปี 2501) ผู้เขียนแถลงว่า แต่งขึ้น “ด้วยเจตนาจะเรียกขานมโนธรรมของชาวเมือง ชนชั้นผู้ปกครอง และนายเงินที่มั่งคั่งบรรดาที่มีชีวิตอยู่อย่างสมบูรณ์สุขเหมือนกับอยู่ในอีกโลกหนึ่ง และจงใจเสนอปัญหาเหล่านั้นกับพวกปัญญาชน ซึ่งแม้จะเป็นชนส่วนน้อย แต่ก็ป็นกลุ่มที่มีศักยภาพในการเปลี่ยนแปลงสูง” (ลาว คำหอม, 2537 : 28) นำสังเกตว่า “ คำขานรับ ” **จนกว่าเราจะพบกันอีก ความรักของวัลยา ปีศาจ และ ฟ้าบ่กั้น** มีลักษณะร่วมกันอยู่คือวิพากษ์วิจารณ์สังคม และปลุกจิตสำนึกของปัญญาชนคนหนุ่มสาว ให้เข้าแบกรับภาระในการสร้างสรรค์สังคม ให้เกิดเสรีภาพและความเสมอภาคที่แท้จริง เนื่องด้วยผู้แต่งเชื่อมั่นว่า คนเหล่านี้ มีศักยภาพในการกำหนดทิศทางของสังคมได้ในอนาคต **ฟ้าบ่กั้น** แม้เขียนในปี 2501 แต่กลับได้รับความนิยมในช่วงก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เนื่องจากตั้งแต่ปี 2495 มีการจำกัดเสรีภาพ และจับกุมนักเขียนในข้อหากบฏสันติภาพ กระแสการสร้างสรรค์วรรณกรรมที่เน้นพันธกิจต่อสังคม ซึ่งเรียกว่าวรรณกรรมก้าวหน้าหรือวรรณกรรมเพื่อชีวิต จึงหยุดชะงัก กระแสวรรณกรรมเพื่อชีวิตกลับฟื้นขึ้นอีกครั้ง ในหมู่ปัญญาชนคนหนุ่มสาวช่วงยุคแสงสว่างพ.ศ. 2506 ถึง 14 ตุลาคม 2516 แม้ไม่ได้ยึดแนวมาร์กซิสต์อย่างชัดเจนเช่น ยุคศรีบูรพา นายผี และจิตร ภูมิศักดิ์ ก็แสดงจิตสำนึกว่า ปัญหาของมนุษย์เป็นสิ่งที่แก้ไขได้ด้วยความสามารถของมนุษย์ ไม่ใช่โชคชะตา (ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ ชัยสิริ สมุทวณิช, 2516 : 78)

ปัญญาชนคนหนุ่มสาวที่มีความคิดก้าวหน้าในยุคแสวงหา ได้รวมกลุ่มอิสระจัดพิมพ์หนังสือตามที่เราเห็นว่ามีความสำคัญคือ **เจ็ดสถาบัน** ซึ่งเป็นหนังสือเล่มละบาทที่มีขนาดแปดหน้ายกออกจำหน่ายในเดือนสิงหาคม 2507 หลังจากนั้น กระแสหนังสือเล่มละบาทก็ได้รับความนิยมเพิ่มขึ้น ดังที่กลุ่มพระจันทร์เสี้ยวได้ออกหนังสือต่างๆ ในปี 2508 - 2514 เช่น **ธูลี ตะวัน ลานโพธิ์** (สุชาติ สวัสดิ์ศรี, 2519 , (17) - (19)) นำสังเกตว่า งานเขียนของปัญญาชนเหล่านี้ แสดงให้เห็นถึงสำนึกขบถต่อความอยุติธรรมในสังคม

คนหนุ่มสาวและนักศึกษา ที่รู้สึกไม่พอใจในสภาพสังคมไทยและรัฐบาลเผด็จการ ได้ตั้งกลุ่มอิสระต่างๆ วิพากษ์วิจารณ์สังคมและสร้างสรรค์วรรณกรรมในแนวใหม่ เช่น กลุ่มสหภาพน้ำโดม

ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กลุ่มสภากาแฟในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กลุ่มวลัญชทัศนีย์ในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ กลุ่มฟื้นฟูชีวิตใหม่ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นต้น (สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ, 2536 : 34) มีกลุ่มนักเขียนที่สนใจวรรณกรรมและปัญหาสังคมเด่นๆ เช่น กลุ่มหนุ่มหน้าสาวสวยและกลุ่มพระจันทร์เสี้ยว กลุ่มหลังนี้ประกอบด้วยนักศึกษาที่มีผลงานเป็นที่รู้จักต่อมาถึงปัจจุบันคือ วิทยากร เชียงกุล สุชาติ สวัสดิ์ศรี วินัย อุกฤษณ์ และนิคม ราชยะวา เป็นต้น งานเขียนของกลุ่มนี้ ได้แสดงความรู้สึกแปลกแยกต่อสังคม เช่น บทกวีนิพนธ์ “เพลงเถื่อนแห่งสถาบัน” ของ วิทยากร เชียงกุล เรื่องสั้นชุด *ความเจ็บ* ของสุชาติ สวัสดิ์ศรี ซึ่งได้รับอิทธิพลทางความคิดจากปรัชญาเอ็กซิสเตนเชียลลิสม์ที่เน้นการค้นหาความหมายของชีวิตอย่างเป็นอิสระ และ “คนบนต้นไม้” ของ นิคม ราชยะวา ที่ได้รับอิทธิพลทางความคิดและกลวิธีจาก ตะวันตก โดยเขียนแบบกระแสสำนึกและใช้สัญลักษณ์นิยม (ดวงมน จิตรจํานงค์, 2541 : 223 - 224)

ช่วงหลัง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 คนหนุ่มสาวหันเข้าหาความคิดแบบมาร์กซิสม์มากขึ้น จึงจำกัดภารกิจของวรรณคดีให้แคบลง ดังที่มีการประเมินค่าวรรณกรรม โดยชี้ว่าวรรณกรรมที่ดี ต้องชี้ทางออกแก่สังคมตามแนวทวิการวิวัฒน์วรรณกรรมสังคมนิยมด้วย (ดวงมน จิตรจํานงค์, 2541 : 236) หลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ความผันผวนทางการเมืองเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้กระแสวรรณกรรมเพื่อชีวิตคลายความนิยมลง แม้วรรณกรรมเพื่อชีวิตจะแสดงถึงคุณค่าของความเป็นธรรมและความเสมอภาค แต่การยึดสูตรสำเร็จจนเกินไป ทำให้ผู้สร้างงานมองข้ามความจริงและคุณค่าหลายประการในประสบการณ์มนุษย์ จึงเกิดกระแสการทบทวนพันธกิจและเกณฑ์การประเมินค่าของวรรณกรรมขึ้นมา แต่งานที่แสดงความเอาจริงเอาจังต่อปัญหาสังคมก็ยังคงดำรงอยู่ ดังเรียกกันว่า วรรณกรรมแห่งความสำนึกเชิงสังคมนิยม ซึ่งมีเนื้อหาโน้มเอียงไปทางความโหดเหี้ยมทางปรัชญามากกว่าการทำร้ายอย่างโจ่งแจ้ง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 1

ผลงานของเสกสรรค์ในขอบเขตของการศึกษาในงานวิจัยนี้ อาจจัดเป็นวรรณกรรมแห่งความสำนึกเชิงสังคมนิยม ดังกล่าวแล้วว่า เสกสรรค์เป็นผู้หนึ่งที่ได้รับมรดกทางปัญญาจากประสบการณ์ตรงในเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ปี 2516 จนถึงเข้าร่วมและแยกทางกับพคท. งานในช่วงแรกๆ ของเขา เช่น “จากหินสู่ดิน” (2516) แสดงความคิดของการอุทิศตนด้วยความรักในวงกว้าง ซึ่งน่าจะได้แรงบันดาลใจจากงานแนวเพื่อชีวิต อย่างไรก็ตาม เสกสรรค์ไม่ได้สนใจศึกษาและชื่นชมเฉพาะวรรณกรรมก้าวหน้า แต่เขายังศึกษาวรรณคดีไทยโบราณอีกด้วย เขาชี้ว่า

วรรณคดีไทยไม่ได้มองมนุษย์เพียงด้านเดียวและแบ่งขาวดำดังคติทางจีน เช่น วันทอง ใน เสภา เรื่อง **ขุนช้าง ขุนแผน** ที่มีลักษณะความเป็นมนุษย์ที่สมจริง มีทั้งด้านที่น่าชื่นชม และอ่อนด้อย เช่นเดียวกับชูชก และพระเวสสันดร (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2540 ง : 111) น่าสังเกตว่า เรื่องสั้นของเสกสรรค์เกิดจากความพยายามที่จะแสดงความเข้าใจสังคมและคุณค่าในวิถีชีวิตของสามัญชน เรื่องสั้นของเขา ต่างจาก “คำขานรับ” **ปี่สาข ความรักของวัลยา และฟ้าบ่กั้น** ในแง่ที่ไม่เพียงวิพากษ์วิจารณ์สังคมเท่านั้น แต่ยังแสดงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ในรากของวัฒนธรรมไทย ดังที่จะวิเคราะห์ในลำดับต่อไป

ปัจจุบันสังคมไทยได้ก้าวไปสู่ยุคแห่งข้อมูลข่าวสาร หรือที่เรียกว่า ยุคโลกาภิวัตน์ โดยการนำพาของระบบทุนนิยม ในขณะที่วัฒนธรรมการอ่านของไทยยังอ่อนแออยู่ ก็ยังถูกสื่ออื่น เช่น ภาพยนตร์ โทรทัศน์ วิทยุ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เข้ามาแข่งขัน แต่นักเขียนของไทยในยุคใหม่ก็ยังเชื่อมั่นว่าวรรณคดีนั้นสามารถสื่อมิติด้านลึกทางอารมณ์ของมนุษย์และกระตุ้นให้เกิดปัญญาซึ่งสื่ออื่นไม่สามารถให้ได้หรือไม่ลึกซึ้งเท่า (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2543 ก : 79) การถูกลดบทบาทของวรรณคดีจึงเป็นเรื่องที่น่าวิตกเป็นอย่างยิ่ง เสกสรรค์ซึ่งยังไม่ละทิ้งงานเขียนก็ยังแสดงความตระหนักถึงบทบาทของนักเขียนที่เขาถือว่าเป็น “กลุ่มปัญญาชนกลุ่มหนึ่งซึ่งประกอบส่วนกับปัญญาชนอื่นๆ ขึ้นเป็นจิตวิญญาณของสังคม [จึงจำเป็นต้อง] ยกกระดับความสามารถให้สูงขึ้นจนมีสาระและมีความลึกซึ้งทางจิตวิญญาณเหนือกว่าสิ่งที่สื่อผ่านมาทางสื่ออื่นๆ” (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2543 ข : 41) น่าสังเกตว่า การเรียกร้องให้ผู้แต่งแบกรับภาระกระตุ้นจิตวิญญาณมากกว่าการเปลี่ยนแปลงสังคม ดังยุค 14 ตุลาคม 2516 แม้เป็นแนวคิดใหม่ แต่ก็ยังสอดคล้องกับคำแถลงของเสกสรรค์ใน **ฤดูกาล** ตั้งแต่การตีพิมพ์ครั้งแรก (2524) ว่างานชุดนั้น “เสนอคุณค่าบางประการที่ข้าพเจ้าเห็นว่าคนเราควรมีต่อโลกและชีวิต” และ “พยายามที่จะยึดถือมันไว้ให้มั่นคงที่สุด” (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2539 ค : 23)

สรุปได้ว่า บริบททางวรรณกรรมอันสัมพันธ์กับสังคม มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์งานทางวรรณศิลป์ วรรณกรรมที่สื่อความลึกซึ้งในมิติทางอารมณ์และกระตุ้นให้เกิดปัญญานั้นไม่เพียงแต่มีความจำเป็นอย่างยิ่งในสังคมยุคปัจจุบัน ที่เต็มไปด้วยความซับซ้อนและความหลายหลากทางความคิด แต่วรรณกรรมที่สื่อพลังทางปัญญาอันแสดง “ลักษณะและความหมายที่แท้จริงของสังคม” ซึ่งหมายความว่าผู้แต่งได้แสดง “ความสนใจและรับผิดชอบต่อสังคม...อย่างแท้จริง” (เจตนา นาควัชระ, 2514 : 15) ยังเป็นที่ต้องการของสังคมทุกยุคทุกสมัย และงานสร้างสรรค์ดังกล่าว ย่อมเป็นเครื่องบ่งชี้ความเจริญทางวัฒนธรรมในระดับลึกของยุคสมัย และสังคมนั้นๆ

เนื้อหาบทประพันธ์

ผลงานรวมเรื่องสั้นของ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล ในขอบเขตของการวิจัยนี้ มีทั้งหมด 3 เล่ม คือ *ฤดูกาล* (2523) *ดอกไฟ* (2527) และ *คนกับเสือ* (2539) ผู้วิจัยจะวิเคราะห์เนื้อหาของ บทประพันธ์เกี่ยวกับทัศนะของผู้แต่ง โดยยกมาพิจารณาทีละเล่มดังนี้

1. *ฤดูกาล* : แง่ชีวิตอันงดงามของมนุษย์ท่ามกลางความทุกข์ยากและกฎธรรมชาติ

ดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 1 ว่า โลกทัศน์อันเป็นโครงสร้างของความคิดและอารมณ์ซึ่ง ประกอบขึ้นจากประสบการณ์ของผู้แต่นั้น เป็นสิ่งกำหนดโครงสร้างภายในของวรรณกรรม (ตรีศิลป์ บุญขจร, 2523 : 11) ด้วยเหตุนี้ ผู้ศึกษาวรรณคดีย่อมต้องวิเคราะห์ลงไปถึงความคิดเห็นของผู้แต่ง นักวรรณคดีศึกษาไม่น้อยเห็นว่า ความคิดเห็นของผู้แต่งสัมพันธ์กับคุณค่าในโลกทัศน์ของเขาและสังคม เนื่องจากวรรณคดีมีที่มาจากประสบการณ์อันผ่านการกลั่นกรองของโลกทัศน์ งานศิลปะรวมทั้งวรรณคดีจึง "...เป็นที่หลอมรวมคุณค่า มีคุณค่าอยู่ในตัว ในขณะที่เดียวกันก็ กระตุ้นความสำนึกในเรื่องคุณค่า..." (เจตนา นาควัชระ, 2542 : 2) ดังนั้น การศึกษาวรรณคดี จึงเป็นการทำความเข้าใจคุณค่าในประสบการณ์ของมนุษย์ ในเมื่อเสกสรรค์แถลงว่า พยายาม เสนอวิถีคิดและคุณค่าทางจิตใจบางประการในผลงานรวมเรื่องสั้นชุด *ฤดูกาล* (2523) ผู้วิจัยจึงจะ ศึกษาแนวคิดของผู้แต่งว่า เห็นคุณค่าใดเป็นสิ่งที่มนุษย์ควรยึดถือและคุณค่านั้นๆ สำคัญเพียงใด

การที่เสกสรรค์ตระหนักว่า ชีวิตมนุษย์มีความหมายทางจิตวิญญาณมากกว่า องค์ประกอบทางชีวภาพ น่าจะเป็นผลมาจากประสบการณ์วัยเด็กที่เติบโตขึ้นในสังคมชนบท ที่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในชุมชน เป็นสิ่งสำคัญ อีกทั้งความใกล้ชิดกับพระภิกษุซึ่งเป็นญาติผู้ใหญ่ที่เขาเรียกว่าหลวงตาในช่วงที่เป็นเด็กวัดระหว่างเข้าสู่วัยรุ่น ก็น่าจะได้อ่านคุณค่าของ คุณธรรมหลายประการ เมื่อดำเนินชีวิตมาถึงช่วงที่เป็นนักศึกษา ความตระหนักในปัญหาของ บ้านเมืองที่เชื่อมโยงกับความไม่เป็นธรรมของสังคม ก็ยิ่งชัดเจนขึ้น (ดังกล่าวมาแล้ว ในหัวข้อ ประวัติของผู้แต่ง และบริบททางสังคมของบทประพันธ์) เมื่อเข้าร่วมกับพรรค. โดยมุ่งหวังที่จะแก้ไข ปัญหาสังคมแล้วพบว่า แนวทางของพรรค.เป็นปฏิปักษ์ต่อศักดิ์ศรีของมนุษย์ ประสบการณ์ในช่วงนี้ยิ่งทำให้เขาเห็นว่า นอกจากการเมืองแล้ว สิ่งที่ควรคำนึงถึงคือ คุณค่าของความเป็นมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประสบการณ์ที่เข้าไปใกล้กับความตายของผู้อื่น ประกอบกับความสิ้นหวังขนาดที่ อยากจะจบชีวิตของตน รวมทั้งการรู้ข่าวว่าแม่เสียชีวิต ทำให้เสกสรรค์ยิ่งตระหนักในคุณค่าของ

ชีวิต และปรารถนาจะเข้าถึงความหมายที่แท้จริงของชีวิต สิ่งที่เปรียบเสมือนบันทึกของการขบคิด และค้นพบของเขาก็คือผลงานประพันธ์นั่นเอง ผู้วิจัยพบว่างานเขียนที่รวมพิมพ์ใน **ฤดูกาล** (เขียนตั้งแต่ปี 2516 ถึง 2523) ได้แสดงความเข้าใจต่อข้อจำกัดและศักยภาพของมนุษย์ ความเข้าใจนี้มีปฏิสัมพันธ์กับคุณค่าที่เขาเห็นว่ามนุษย์ควรยึดถือ ดังจะกล่าวต่อไป

1.1 ข้อจำกัดของมนุษย์

ในผลงานรวมเรื่องสั้นชุด **ฤดูกาล** ผู้อ่านจะได้พบว่า ความยากจนและการดำรงชีวิต อยู่ในกฎธรรมชาติ เป็นข้อจำกัดของมนุษย์ดังนี้

1.1.1 ความยากจนและความไม่เป็นธรรมทางสังคม

เสกสรรค์ได้แสดงให้เห็นว่าความยากจนเป็นข้อจำกัดทางสังคมของมนุษย์ ดังที่ปรากฏในเรื่องสั้นต่างๆ ดังนี้ ในเรื่องสั้น "พ่อกับลูก" (2522) พ่อตกงานและยังเจ็บไข้ ลูกชายวัยสิบขวบ ต้องรับภาระขายหวานเย็น แต่ก็ขายไม่ได้เพราะฝนตกและคนอื่นๆ ในบริเวณชุมชนแออัดก็ขัดสนไม่ต่างกัน ใน "พลเมืองดี" (2522) ชายขี้เรื้อนขอทาน ช่วยจับขโมยวิ่งราวได้ แต่เขาต้องละอายใจที่กลายเป็นว่าอาชญากรนั้นคือลูกชายแม่ค้าขายข้าวแกงที่จุนเจือเขามาตลอด และเป็นขโมยเพราะดิ้นรนหาเงินมาประกันแม่ที่ถูกจับด้วยข้อหาหาบเร่ ใน "ลมอุ่นเมื่อใกล้ค่ำ" (2522) ฉันทน์ซึ่งเป็นเด็กยากจนรู้สึกขมขื่นใจเมื่อไม่ได้เสื้อกันหนาวตัวใหม่ ใน "วันหนึ่งในชีวิตของหนานอิน" (2522) หนานอินต้องใช้หนี้ด้วยข้าวเปลือกเกือบทั้งหมดที่ตนลงแรงปลูกทั้งปี ใน "ผู้รับผิดชอบ" (2522) เปลวเด็กหนุ่มผู้ยากจนสอบตกซ้ำชั้น เพราะต้องเอาผักที่ปลูกประกอบการเรียนมาแก้ไข ปัญหาปากท้องของน้องๆ ในขณะที่แม่ต้องไปเร่ขายผัดไทยในงานวัดและยังไม่กลับมา ใน "คนร้าย" (2522) เต๋มาอินสอนต้องฝ่าสายน้ำเชี่ยวในห้วยไปแอบขนข้าวเปลือกอันเป็นน้ำพักน้ำแรงของตนถึงแปดเที่ยวในคืนเดียว เพื่อช้อนให้พันเจ้านี้ แต่ก็ถูกจับได้ และถูกทำร้ายร่างกาย และใน "สมชาย" (2523) สมชายเด็กกำพร้าพ่อ ทดแทนความขาดแคลนและความภาคภูมิใจในชีวิต ด้วยการเพื้อฝืนและคุ้ยไม้ไผ่อด

กล่าวได้ว่า ผู้แต่งได้นำประสบการณ์ที่เขาเป็นคนจนและการร่วมรับรู้ถึงชีวิตของคนจนอื่นๆ มาชี้ให้เห็นว่า ความยากจนเป็นข้อจำกัดของมนุษย์ที่ก่อให้เกิดความทุกข์ในชีวิต นอกจากนี้ผู้แต่งยังชี้ให้เห็นว่า ความยากจนของมนุษย์นั้น มีมูลเหตุมาจากความไม่เป็นธรรมในสังคม

การผจญกับปัญหาตามยถากรรมและอย่างโดดเดี่ยว เป็นความทุกข์ของคนจน โดยเฉพาะชาวนา ดังที่ใน "วันหนึ่งในชีวิตของหนานอิน" (2522) ครอบครัวของหนานอินซึ่งมีอาชีพทำนาอดมื้อกินมื้อมาหลายปี ลูกชายคนเล็กก็เกือบจะไม่ได้มีเสื้อใส่เลย หนานอินขายควาย

ใช้หนี้เมื่อคราวน้ำท่วมใหญ่ จนต่อมาต้องเช่าควายมาไถนา ครั้นน้ำท่วมทุกปีหนานอินก็ได้ผลผลิตไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่ายที่บ้านปลาย ต้องยืมข้าวสารและเงินจากผู้อื่น การผจญปัญหาอย่างโดดเดี่ยวนี้ ฟ้องความยุติธรรมในสังคม ในแง่ที่ชาวนาต้องสู้กับภัยธรรมชาติ โดยไร้ระบบสังคมที่จะเกื้อกูลให้คนต่ำต้อยมีโอกาสต่อรองผู้มีอำนาจเหนือกว่าได้

ผู้อ่านจะได้พบว่า ปัญหาภัยธรรมชาติเป็นผลของความฉ้อฉลในสังคมเช่นนี้ ดังที่เป็นที่เข้าใจกันแล้วว่า น้ำท่วมเป็นผลจากการสูญเสียพื้นที่ป่าของประเทศ ใน "ค่าแรงของสำรวย" (2522) ผู้แต่งได้แทรกเนื้อหาที่กล่าวถึงการโค่นป่าในเขตแทรกซึมของพคท. ที่นายทุนเข้ามาจ้างชาวบ้านทำไร่ข้าวโพด แต่ทางราชการกลับพอใจ และคิดว่า "นั่นยังเป็นการเบียดเบียนพื้นที่ของพวกในป่า(พคท.) เป็นการช่วยทางการไปด้วย" (87) *

อาจกล่าวได้ว่า ภัยธรรมชาติมีปัจจัยส่วนหนึ่งมาจากระบบโครงสร้างของรัฐที่ปล่อยปละละเลยคนจน และมุ่งแสวงหาผลประโยชน์โดยมิชอบ ผู้แต่งชี้ว่า คนจนถูกสังคมทำร้ายและทอดทิ้งดังนี้

ใน "วันหนึ่งในชีวิตของหนานอิน" (2522) หนานอินถูกเฒ่าตำค่าเจ้าของที่ดินใหญ่ที่หนานอินเช่าทำนา เอาเปรียบ โดยเก็บค่าเช่าเป็นข้าวเปลือกถึงครึ่งหนึ่งของผลผลิตทั้งหมดทั้งที่ "ความจริงกฎหมายเขาว่าให้เก็บค่าเช่าสิบสามถึงครึ่งต่อห้าสิบถึง" (75) นั่นแสดงว่า มีจุดอ่อนในการบังคับใช้กฎหมาย ใน "คนร้าย" (2522) ก็เช่นกัน เฒ่าอินสอนต้องจ่ายค่าเช่าที่นาในอัตราเดียวกับหนานอินคือครึ่งหนึ่งของผลผลิตทั้งหมด เห็นได้ว่า หนานอินและเฒ่าอินสอนต่างก็ถูกเอาเปรียบจากผู้ที่เหนือกว่าทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ ทั้งสองคนยังต้องใช้นี้ผู้อื่นในรูปข้าวเปลือกอีก หนานอินจึงเหลือข้าวเพียง "สามถัง ซึ่งเมื่อแปรเป็นข้าวสารแล้ว คงจะเลี้ยงชีวิตในบ้านของแกได้ไม่เกินสามวัน" (77) ใน "วันหนึ่งในชีวิตของหนานอิน" (2522) ผู้แต่งได้เสียดสีคุณค่าของความเป็นมนุษย์ที่ถูกเหยียบย่ำโดยมนุษย์ด้วยกันว่า ควายที่เช่ามายังได้ข้าวถึงหกสิบถึง ซึ่งมากกว่าหนานอิน เนื่องจากควายนั่นมีเจ้าของเป็นนายทุน ส่วนเฒ่าอินสอนใน "คนร้าย" (2522) มีชะตากรรมที่เลวร้ายกว่าหนานอินเสียอีก เพราะถูกเจ้าหนี้เอาผลผลิตไปหมดทุกปี และยังถูกทำร้ายร่างกายอีกด้วย

ใน "ค่าแรงของสำรวย" (2522) ผู้แต่งย้ำให้เห็นความไม่เป็นธรรมในสังคมว่า คนรวยที่เป็นนายทุน เอาเปรียบคนจนที่เป็นคนงาน สำรวยและเพื่อนๆ เป็นผู้ออกแรงโค่นถางป่าและปลูกข้าวโพด ถูกเบียดบังค่าขายข้าวโพด จากสองพันห้าร้อยบาทเป็นเพียงสองพันบาทกับนาฬิกา

* การอ้างอิงถึงตัวบทในเรื่องสั้น ผู้วิจัยจะระบุเพียงเลขหน้า

ปลอมที่ขายสามเรือนร้อยบาท นายทุนโกหกสำรวจเรื่องนาฬิกาว่าราคาถึงพันบาท เดิมคิดจะซื้อให้ลูกชายคนโต แต่ร่อนเงินสดกะทันหัน จึงหักเงินค่าจ้างที่จะให้สำรวจห้าร้อยบาทเท่านั้น (87)

นอกจากสำรวจจะถูกนายทุนเอาเปรียบแล้ว ผู้แต่งยังแสดงให้เห็นว่า ค่านิยมแบ่งแยกคนด้วยฐานะทางชนชั้น ยังทำร้ายสำรวจหนุ่มบ้านนอกผู้หลงใหลในความคิดวิไลซ์ของสังคมเมืองสำรวจถูกอับธพาลในเมืองรุมทำร้าย แย่งเงินค่าแรง ซึ่งเขาพกไว้ในกระเป๋าเสื้อ แต่กลับไม่มีใครให้ความช่วยเหลือเขาเลย ลูกสาวเจ้าของร้านที่สำรวจนั่งตีเบียร์เพียง " ข้าเลี้ยงมาทางเขาแวบหนึ่งอย่างชินชากับฉากแบบนี้ จากนั้นก็ปิดประตูบานสุดท้ายหายลับไป " (89) ข้าร้ายเมื่อสำรวจไปแจ้งความที่สถานีตำรวจ ตำรวจซึ่งมีหน้าที่บำบัดทุกข์บำรุงสุขของประชาชนก็ไม่เชื่อเขา และยังตะคอกใส่สำรวจลั่นว่า " ไป ไป ไป แจ้งความเท็จอยากเข้าตะรางหรือไง " (90) เห็นได้ว่า ทั้งลูกสาวเจ้าของร้านและตำรวจ ล้วนคิดว่าสำรวจมีเรื่องกับอับธพาลเพราะเมาสุรา อีกทั้งไม่เชื่อว่าหนุ่มบ้านนอกที่รักสนุกอย่างสำรวจ จะมีเงินมากพอ ที่จะทำให้เกิดการทำร้ายร่างกายเพื่อชิงทรัพย์ ผู้แต่งได้แสดงความโดดเดี่ยวของคนจนในเมืองใหญ่ เพื่อชี้ว่า มนุษย์นั้นยังคงทำร้ายกันเอง และกระตุ้นให้ขบคิดต่อไปว่า ค่านิยมที่แบ่งแยกคุณค่าของคนด้วยสถานะทางเศรษฐกิจไม่ใช่สิ่งที่พึงประสงค์ นอกจากนี้การแสดงออกอย่างเย็นชาและใจดำของผู้มีสถานะเหนือกว่า ต่อความทุกข์ยากของคนจน ยังเป็นสิ่งที่แสดงความตกต่ำทางจริยธรรม ดังปรากฏใน "ค่าแรงของสำรวจ" (2522) และ "ผู้รับผิดชอบ" (2522)

ใน "ค่าแรงของสำรวจ" (2522) ขณะที่สำรวจไปแจ้งความเรื่องถูกชิงทรัพย์และทำร้ายร่างกาย ก็ถูกตำรวจตะคอกไล่ให้ออกไปจากโรงพัก " พลตำรวจสองสามคนซึ่งนั่งเอกเขนกอยู่บนม้ายาวใกล้ๆ กันระเบิดเสียงหัวเราะออกมาอย่างไม่เกรงใจ เมื่อเห็นสำรวจผงะออกไปอย่างตกใจ [ที่ถูกตะคอก] " (90)

ใน "ผู้รับผิดชอบ" (2522) เปลวเด็กชั้นป.7 ผู้ยากจน ต้องสอบตก เพราะเอาเวลาเตรียมตัวสอบไปดูแลน้อง เขาได้ศูนย์ในวิชาเกษตร เพราะเอาผักในแปลงงานซึ่งเป็นคะแนนช่วยไปทำอาหาร ก่อนฟังผลสอบ เปลวออกไปหน้าชั้นเรียน เพื่อจ่ายเงินค่าเทอมที่ค้างชำระมาตั้งแต่เปิดเทอม เขาต้องรวบรวมเศษเงินเท่าที่มีอยู่ในบ้านกว่าจะได้ครบจำนวน วันนั้นจึงเป็นวันที่เปลวตกเป็นตัวตลกของเพื่อนร่วมชั้นเรียนชนิดที่เดาไม่ถูกว่าเด็กเหล่านั้น " หัวเราะห่อสตาจค์ที่มัดด้วยยางจนแน่นหรือ...ก้นกางเกงที่ปะด้วยผ้าสีต่างๆ ของเขากันแน่ " (51)

เห็นได้ว่า คนจนมีทางเลือกอันจำกัด โดยเฉพาะเมื่อสังคมพัฒนามาสู่ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ คนในสังคมเมืองเน้นความร่ำรวยเป็นเป้าหมายของชีวิต และไม่ละอายใจต่อการเอาเปรียบและทำร้ายผู้อื่น ในระบบที่เป็นปัญหา คนจนจึงตกเป็นเหยื่อของกฎระเบียบที่

ไม่เป็นธรรมดา ใน "พลเมืองดี" (2522) บ้าคำแม่คำที่ประกอบอาชีพขายข้าวแกงโดยสุจริต ต้องถูกจับข้อหาหาบเร่ โดยไม่มีใครคิดจะจัดระบบสังคมที่เอื้ออำนวยให้คนเช่นนี้ ลืมตาอ้าปากได้ แม้ว่าเขาจะมีความมานะบากบั่นช่วยเหลือตัวเองสักเพียงใด ใน "สมชาย" (2523) สมชายเด็กยากจน พ่อตายเพราะไปรบสงครามเวียดนาม แต่ได้รับเงินค่าตอบแทนเพียงพังกว่บาท เมื่อสมชายป่วยหนักก็ต้องนอนรอความตายอยู่ที่บ้าน เพราะไม่มีเงินค่ารักษา สอดคล้องกับที่ศึกษาไว้ในหัวข้อบริบททางสังคมของบทประพันธ์แล้วว่า โครงการประกันสุขภาพของคนจนเริ่มจัดทำเมื่อปี 2526 และประสบผลสำเร็จครอบคลุมในภูมิภาคเมื่อปี 2530

จากการศึกษาบริบททางสังคมของบทประพันธ์พบว่า การพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจในภาคพาณิชยกรรมและอุตสาหกรรมที่มีผลประโยชน์กระจุกตัวเฉพาะในกลุ่มอภิสิทธิ์ชนจำนวนน้อย ไม่ก่อให้เกิดการกระจายรายได้ให้คนส่วนใหญ่ที่ยากจน ส่งผลให้เกิดการทอดทิ้งคนจน ผู้แต่งได้นำประสบการณ์ที่เขาเป็นคนจนและประสบการณ์ของคนอื่นที่เขาพร้อมรับรู้อาสาแสดงให้เห็นถึงข้อจำกัดของคนจนในแง่มุมต่างๆ เราจะเห็นได้ว่า เสกสรรค์ได้ชี้ว่าปัญหาของมนุษย์ไม่ได้กำหนดด้วยข้อจำกัดทางเศรษฐกิจเท่านั้น ดังจะกล่าวต่อไป

1.1.2 การดำรงชีวิตอยู่ในกฎธรรมชาติ

ผู้แต่งเห็นว่ามีชีวิตอยู่ในกฎธรรมชาติแต่ก็มักไม่เข้าใจกฎนั้น ความทุกข์ที่คนเราพยายามหลีกเลี่ยงคือภาวะที่ต้องเผชิญกับความตาย เรื่องสั้นบางเรื่องในเล่มนี้ ได้แสดงความหมายของความตายและการเผชิญกับภาวะดังกล่าว

"กรอบหน้าต่าง" (2518) แสดงการแปรเปลี่ยนไม่ยั่งยืนของชีวิต เล่าผ่านสายตาดัวเอกในเรื่อง ซึ่งกำลังป่วยหนักนอนให้น้ำเกลืออยู่ที่โรงพยาบาล ก่อนเสียชีวิตเขาได้ขบคิดและตั้งคำถามถึงสิ่งที่เป็นปัจจัยให้ชีวิตดำรงอยู่และความเป็นตัวตนที่แท้จริง ดังข้อความ "น้ำเกลือแต่ละหยดกลายเป็นหยาดน้ำแห่งชีวิต ชีวิตจากความไร้ชีวิต ฉันทคือใครกันนี้ " (106 - 107) เขาได้พบว่าความมีชีวิตของตนอาศัยการเกี่ยวพันจากน้ำเกลือที่ไร้ชีวิต เมื่อมองออกไปนอกหน้าต่างเห็นสายน้ำสีทอง ก็เกิดความสงสัยว่า สายน้ำที่แท้จริงคืออะไร เห็นได้ว่า ผู้แต่งได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากพุทธปรัชญาที่ว่า สรรพสิ่งล้วนอยู่ภายใต้สามัญลักษณ์สามประการ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ดังเห็นได้จากสีของสายน้ำและความมีชีวิตของตัวเอง ย่อมอาศัยปัจจัยต่างๆ ในการดำรงอยู่ ไม่มีตัวตนที่แท้จริง การยึดมั่นในสิ่งที่ไม่ยั่งยืนจึงทำให้มนุษย์เป็นทุกข์ เนื้อหาที่แสดงความพยายามจะเข้าใจแก่นแท้ของชีวิตเช่นนี้ เชื่อมโยงกับประสบการณ์ในวัยเด็กของผู้แต่งที่ใกล้ชิดกับพระสงฆ์ และชาวบ้าน ดังที่เขาได้เล่าถึง ความประทับใจในหลวงตาที่ได้แสดง

มรณานุสติ ซึ่งทำให้เขาได้เรียนรู้ว่า "หลวงตาคิดถึงความตายอย่างรอบคอบและปลงตก เป็นลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งของชาวพุทธ ซึ่งผม [เสกสรรค์] ได้สัมผัสมาตั้งแต่วัยเยาว์" (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2531ค : 56)

มักเป็นที่เข้าใจกันว่า เมื่อถึงเวลาแตกดับของสังขาร จิตวิญญาณจะยังคงอยู่และอาจไปสู่สุคติหรือทุคติ คนทั่วไปมองโลกหลังความตายเป็นโลกที่มีดมน นำหาวาดกลัว แม้เสกสรรค์ จะเห็นว่า ความตายเป็นข้อจำกัดของมนุษย์ แต่ใน "กรอบหน้าต่าง" (2518) เขาได้แสดงให้เห็นว่า ชีวิตหลังความตายไม่ใช่สิ่งที่น่าหวาดกลัว แต่เป็นการเดินทางไปสู่แดนอื่น เมื่อตัวเอกซึ่งเป็น ผู้เล่าเรื่อง ป่วยหนักแล้วเสียชีวิต วิญญาณของเขาเดินออกจากโรงพยาบาลไปขึ้นรถโดยสาร คันใหญ่ โดยที่ไม่รู้ว่าจะไปที่ไหนแต่ "ถนนที่รถวิ่งกลับสว่างเหมือนถูกแสงอาทิตย์ยามเช้า" (108) นั้นแสดงว่า ชีวิตเป็นการเดินทางที่ไม่รู้จบ และยังมีสิ่งที่เราไม่ล่วงรู้และอาจจะสวยงามเกินกว่าที่ จะคาดคิดไว้ก่อนก็ได้

นอกจากนี้ ในบทกวี "ฤดูกาล" (2521) เขาชี้ว่า ความตายเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ ของมนุษย์และสรรพสิ่ง ความตายของมนุษย์เป็นความเสื่อมสลายอย่างเดียวกับความแตก ทำลายของสิ่งทั้งปวงที่กลมกลืนกันเป็นเอกภาพและนำไปสู่การเกิดกฎการดำรงอยู่ของชีวิตอื่น ดังบทประพันธ์ที่ว่า

ใต้ผืนหญ้าเขียวละมุนและทุ่งดอกไม้ร้อยสีพันกลั่น คือ สุสานแห่งหินผาและ
 สรรพสัตว์นานาพันธุ์...
 รวมทั้งหลุมศพแห่งมารดาของเธอ
 และถึงวันหนึ่งก็จะรวมทั้งหลุมศพแห่งเธอเช่นกัน
 หากเธอรักดอกไม้และสีเขียวแห่งพฤษะไพโร
 เธอจักต้อนรับนาที่สุดท้ายของเธอด้วยรอยยิ้ม (29)

บทกวีนิพนธ์ "ฤดูกาล" (2521) ได้แสดงถึงประสบการณ์อันยิ่งใหญ่ที่ทำให้เสกสรรค์เข้าใจความหมายและคุณค่าของความสูญเสียและความตาย ใน "ความในใจของคนเขียน" (คำนำ ในการพิมพ์ครั้งที่หนึ่งในปี 2524) เขาแถลงว่าบทกวีนี้ เกิดจาก "...แรงบันดาลใจที่ต้องสูญเสีย มารดาไป"

เขายังได้อธิบายความเกี่ยวข้องของความทุกข์ใจกับการเรียนรู้ว่า

...ยังจำได้ดีถึงความว่าเหวถึงขีดสุด เมื่อต้องยอมรับว่าตนเองไม่มีโอกาสแม้แต่จะเรียงฟันสักท่อนไว้ได้โลงศพแม่ จากความปวดร้าวนี้เอง ข้าพเจ้าได้เรียนรู้หลายสิ่งหลายอย่างเกี่ยวกับชีวิต ได้สัมผัสความเป็นจริงของชีวิตที่ลึกซึ้งกว่าคำสอนของผู้หวังดีคนใด และได้ระลึกถึงความรู้สึกของคนที่ถูกสูญเสียบุพการีไปอีกหลายคนด้วยสาเหตุต่างๆ นานา (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2539 ค : 24)

ผู้แต่งได้ตระหนักในความจริงของชีวิตผ่านมิติอันรวดเร็วของอารมณ์ว่า ความตายมีความหมายงดงาม บ่งชี้ความสง่างามหลังจากที่ชีวิตผ่านช่วงที่งดงามที่สุด จนถึงพร้อมด้วยปัญญาและความละเอียดอ่อนทางอารมณ์ของปัจเจกมนุษย์ ความตายเป็นเงื่อนไขของทุกชีวิตซึ่งสัมพันธ์กับกาลเวลา และยังมีคุณค่างดงาม เพราะทำให้ซากของชีวิตได้เกิดก่อการดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิตอื่น ด้วยความตระหนักในคุณค่าของชีวิตอื่น เราจึงยินดีต้อนรับความตาย ในฤดูกาลที่ธรรมชาติได้กำหนดไว้

น่าสนใจที่การเรียนรู้ว่า ชีวิตนั้นดำรงอยู่ในเงื่อนไขของกาลเวลา สัมผัสมาจากประสบการณ์ตรง และชัดเจนขึ้นในขณะที่สิ้นหวังเมื่อขัดแย้งกับพคท.จนเกือบถึงขั้นแตกหัก (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2540 ก : 185) ในเรื่องสั้น “กาลเวลา” (2522) ผู้แต่งบรรยายภาพกาลเวลาในลักษณะบุคคลาธิษฐานว่า “...เขาคงนั่งตัวตรงอยู่บนหลังม้าที่เหาะอย่างไปได้ด้วยฝีเท้าที่สม่ำเสมอ ดวงตาอันสงบนิ่งของเขาคงจะเพ่งไปข้างหน้าอย่างไม่กระพริบ และชายเสื้อสีดำของเขาคงจะพลิ้วไปมาเหมือนริ้วหรือที่ไว้ทุกข์ให้กับทุกสิ่งทุกอย่างที่เขาก้าวผ่านไป...” (94 - 95) เราอาจตีความได้ว่า กาลเวลาในทัศนะของผู้แต่ง วางเฉยต่อสุขทุกข์ของทุกผู้ทุกนามเสมอกัน และเที่ยงตรง จึงคงเดินหน้าต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง ถึงแม้ว่าทุกอย่างก้าวของกาลเวลาก็คือความเปลี่ยนแปลงและความเสื่อมสลายของสรรพสิ่ง มนุษย์ต่างหากคือผู้ที่ต้องเผชิญกับสัจธรรมข้อนี้ด้วยความเข้าใจและเล็งเห็นความจริง ไม่ใช่การหลีกเลี่ยงหรืออ่อนน้อมขออ้อม

1.2 ศักยภาพของมนุษย์

แม้เสกสรรค์จะเห็นว่า มนุษย์มีข้อจำกัด แต่เขาก็ได้แสดงว่า ท่ามกลางข้อจำกัดนั้น มนุษย์ก็มีศักยภาพ โดยเฉพาะที่จะเรียนรู้ความหมายจากธรรมชาติและขบคิดด้วยเหตุผล ประกอบกับการรับรู้ทางอารมณ์ เพื่อเข้าใจความจริงของชีวิต ในผลงานเล่ม **ฤดูกาล** เนื้อหาดังกล่าวนี้ ได้นำเสนอผ่านความคิดและพฤติกรรมของตัวละคร ดังจะยกมาอภิปรายต่อไปนี้

1.2.1 การเรียนรู้ความหมายจากธรรมชาติ

ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาตินั้น ปรากฏตั้งแต่ในวรรณคดีไทยแบบฉบับ แม้ในยุคปัจจุบันความสำคัญว่า มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ก็ยังเป็นส่วนหนึ่งของวิถีคิดในวัฒนธรรมตะวันออก เสกสรรค์ได้แสดงความผูกพันต่อธรรมชาติ ประสบการณ์ที่เขาเป็นชนบท ซึ่งมีวิถีชีวิตผูกพันกับธรรมชาติจนถึงการเข้าป่าร่วมกับพคท. ทำให้เขาเห็นว่า ธรรมชาตินั้น มีคุณค่าต่อชีวิต และมนุษย์สามารถเรียนรู้ความจริงของชีวิต จากการเฝ้าสังเกตปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในธรรมชาติ

"ใบไม้ที่หายไป" (2521) แสดงการเรียนรู้ของตัวเอก ซึ่งได้อาศัยป่าละเมาะเล็กๆ แห่งหนึ่ง เป็นที่พักพิงใจยามที่มีปัญหา ผู้แต่งได้แสดงความผูกพันระหว่างตัวละครกับใบไม้อ่อนเล็กๆ ใบหนึ่งและเสรำไศกเมื่อมันร่วงหล่น แต่เขาก็กลับยินดีที่ได้พบว่ามีใบไม้ใบใหม่งอกขึ้นมาตรงที่เดิม และต้นไม้นั้นเป็นไม้ผลัดใบ หากเทียบต้นไม้เป็นชีวิต ใบไม้ของชีวิตก็น่าจะบ่งบอกความงาม ความสดใสซึ่งจะคงอยู่ตราบเท่าที่ชีวิตยังไม่จบลง และความเปลี่ยนแปลงไม่ใช่ความเสื่อมเพียงอย่างเดียว ปรากฏการณ์นี้แสดงให้เห็นว่า ชีวิตย่อมมีพัฒนาการตามกาลเวลาในครรลองของธรรมชาติ ตัวเอกได้ผ่านประสบการณ์ปวดร้าวที่ใบไม้ร่วงหล่นจากเขาไป ในที่สุด เขาก็พบความจริงว่า ใบไม้ที่เขายึดเอาเป็นเพื่อนและคอยดูแลนั้น ไม่ได้หายไปไหน ต้นไม้นั้นได้ผลิใบออกมาใหม่ เขาพบว่า ใบไม้งอกขึ้นมาใหม่และอยู่สูงกว่าเก่า เพราะลำต้นสูงขึ้น นั่นคือการผลัดใบของต้นไม้ แม้จะเป็นการสูญเสียแต่ก็ยังผลให้เกิดความเติบโตเฉกเช่นเดียวกับชีวิตมนุษย์ แม้จะผ่านความเปลี่ยนแปลงและความสูญเสีย แต่ก็ส่งผลเป็นความเติบโตทางปัญญาและวุฒิภาวะของบุคคล

1.2.2 การขบคิดและการใช้เหตุผล

เสกสรรค์เห็นว่า นอกจากการเรียนรู้ธรรมชาติจะทำให้มนุษย์สามารถเข้าใจความจริงของชีวิตแล้ว การขบคิดใช้เหตุผล ก็เป็นศักยภาพที่สำคัญของมนุษย์ ดังที่แสดงไว้ใน "เด็กน้อยกับคนเฝ้าศาลเจ้า" (2523)

"เด็กน้อยกับคนเฝ้าศาลเจ้า" (2523) แสดงให้เห็นว่า มนุษย์สามารถพ้นจากความหลงผิดได้ โดยใช้ปัญญาขบคิดอย่างมีเหตุผล ความมุงมายของผู้คนที่พากันกราบไหว้เจ้าพ่อสิ่งซึ่งเป็นสิ่งโตนันธรรมดาที่ใช้ถ่วงกราบเรือสำเภาจากเมืองจีนแล้วมีผู้นำมาตั้งไว้ในศาลเจ้านั้น สะท้อนว่า คนส่วนใหญ่พอใจจะยึดหลักศรัทธามากกว่าความรู้ เด็กน้อยผู้ค้นพบความจริงเกี่ยวกับเจ้าพ่อสิ่งจากการอ่านหนังสือพิมพ์ เป็นตัวแทนของคนที่ใช้หลักเหตุผลนำหน้าศรัทธา ผู้อ่านจะเข้าใจได้ว่า ศรัทธาที่ปราศจากการตรวจสอบของผู้คน ก็คือความเขลาที่น่าขัน และอาจแสดงถึง

ความอ่อนแอทางจิตใจของผู้ที่ศรัทธาด้วย การพิสูจน์ของเด็กน้อยที่ขึ้นไปนั่งดูดวงจันทร์บนหลัง เจ้าพ่อสิงห์ โดยไม่ได้ประสบเคราะห์ร้ายจากอิทธิฤทธิ์ของเจ้าพ่อสิงห์ และข้อเท็จจริงที่เด็กน้อยชี้แจงว่า เจ้าพ่อสิงห์ไม่ใช่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ได้กระตุ้นปัญญาของคนเฝ้าศาลเจ้า ให้เข้าใจความเป็นจริง

น่าสังเกตว่า เรื่องนี้เขียนเมื่อปี 2523 ซึ่งเป็นช่วงที่ผู้แต่งขัดแย้งกับพคท.จนถึงขั้นแตกหัก โดยเฉพาะการต่อต้านสูตรสำเร็จ และการใช้ศรัทธาแทนเหตุผล ซึ่งเสกสรรค์ได้กล่าวซ้ำอีกในภายหลังว่า "การเอาศรัทธามาแทนความรู้ นับว่ามีอันตรายแฝงเร้นอย่างยิ่ง และไม่น่าจะนำพาสังคมไปสู่ความผาสุกได้ในระยะยาว" (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2543 ค : 77) ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อประวัติผู้แต่งว่า เสกสรรค์เติบโตในสังคมชนบทที่ให้ความสำคัญกับคุณค่าทางจิตใจ และยังได้รับการศึกษาแบบตะวันตกที่เน้นระบบเหตุผล เขาจึงเป็นปัญญาชนที่ไม่เห็นพ้องกับหลักการหรือสูตรสำเร็จที่ให้คำตอบตายตัว และมองข้ามความหมายที่แท้จริง ใน "เด็กน้อยกับคนเฝ้าศาลเจ้า" (2523) แม้ว่าเด็กน้อยกับคนเฝ้าศาลเจ้าจะถูกสังคมกล่าวหาว่าบ้า และถูกขับไล่ออกจากศาลเจ้าก็ตาม แต่ผู้แต่งชี้ว่า การใช้ปัญญาตรวจสอบสิ่งต่างๆ ด้วยใจที่เที่ยงธรรม เป็นศักยภาพที่น่าชื่นชมของมนุษย์ ดังเสียงหัวเราะของเด็กน้อยกับคนเฝ้าศาลเจ้าในตอนท้ายเรื่อง ซึ่งสื่อถึงความสุข เมื่อหลุดพ้นจากความมั่งงาย ถึงแม้จะกลายเป็นผู้แปลกแยกในสังคมก็ตาม

1.3 คุณค่าของความเป็นมนุษย์

แม้มนุษย์จะมีข้อจำกัด แต่เสกสรรค์เห็นว่า ภายใต้อำนาจจำกัดนั้น มนุษย์ยังมีศักยภาพในการเรียนรู้สิ่งทั้งปวง เมื่อมนุษย์เข้าใจความหมายของสิ่งสำคัญในชีวิตแล้ว ก็สามารถสร้างคุณค่าและความหมายแก่ชีวิตของตนได้ ในผลงานรวมเรื่องสั้นเล่ม *ฤดูกาล* อาจวิเคราะห์สิ่งที่ผู้แต่งแสดงว่าคุณค่าของความเป็นมนุษย์ดังนี้

1.3.1 ความเกื้อกูลกันและการอุทิศตนเพื่อผู้อื่น

ดังได้วิเคราะห์แล้วว่า บทกวี "ฤดูกาล" ซึ่งเป็นชื่อผลงานรวมพิมพ์เล่มแรกนี้ แสดงคุณค่าของความตาย และการเสื่อมสลายของชีวิตและสิ่งไร้ชีวิตว่า เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เกื้อกูลการดำรงอยู่ของชีวิตสืบต่อกันไปไม่จบสิ้น อาจกล่าวได้ว่า ผู้แต่งเห็นว่าความเกื้อกูลกันและการอุทิศตนเพื่อผู้อื่น เป็นคุณค่าสำคัญ

เห็นชัดว่าคุณค่าดังกล่าว เป็นสิ่งที่ผู้แต่งครุ่นคิดอยู่ก่อนหน้านั้นหลายปีทีเดียว ดังในเรื่อง "จากหินสู่ดิน" (2516) ที่แสดงความหลงผิดของหินผู้แข็งแรงแรงและหยิ่งยโส หินภูมิใจที่ตนอยู่โดดเดี่ยวไม่ต้องพึ่งพิงใคร จึงมักจะคิดขัดแย้งกับดิน หินคิดว่าตนไม่ใบบัญชาตรีดเอาจัดเอาเปรียบดิน แต่ดินบอกหินว่า มันมีความสุขที่ได้เกื้อกูลต้นไม้ใบหญ้าให้งอกงาม และนี่ไม่ใช่

การเอาธิดาเปรียบ เพราะต้นไม้ใหญ่ก็ให้ความอบอุ่นแก่มันด้วย คือนวันหนึ่งหินต้องเผชิญกับสายฝนและพายุร้ายที่ไม่เคยพบมาก่อน หินจึงคิดบรรเทาความหนาวเย็นด้วยการแสวงหาไออุ่น มันอยากจะ "แทรกตัวลงไปแนบสนิทเป็นเนื้อเดียว" กับดิน เพื่อจะรับความอุ่นจากการกอดกันแน่น แต่ทำไม่ได้ เพราะมันใหญ่โตเกินไป (117) ในที่สุดสิ่งที่ไม่คาดคิดก็เกิดขึ้น สายฟ้าได้ผ่าลงมายังหิน เมื่อแตกออกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย แม้หินจะเจ็บปวดมาก แต่ก็ดีใจที่รวมตัวกับดินได้นอกจากนี้ หินยังเข้าใจถึงคุณค่าและความงดงามของความเกื้อกูลกันและการอุทิศตนเพื่อผู้อื่น ดังที่หินบอกกับดินในตอนท้ายเรื่องว่า "...พຽນຸ້ຈະເປັນຄຽ່ງແກ່ຈັ່ງຈະໄດ້ເຫັນດອກໄມ້ບານບນຽ່ງຂອງຈັ່ງເອງ" (119)

ดังได้กล่าวมาแล้วในบริบททางวรรณกรรมว่า เรื่องนี้น่าจะได้รับอิทธิพลทางความคิดจากวรรณกรรมเพื่อชีวิตที่ยึดถือสังคมนิยมเหนือกว่าประโยชน์ส่วนบุคคล น่าคิดว่าการรับอิทธิพลอุดมการณ์สังคมนิยมไม่ใช่การทำตามสมัยเท่านั้น แต่เป็นเพราะพื้นฐานการมีประสบการณ์ที่พบความยากลำบากมาแต่วัยเด็ก โดยไม่มีผู้ใส่ใจเหลียวแล จนมี "ความรู้สึกที่อยากให้สังคม...เหลียวแลกัน" และ "ใฝ่ฝันอยากจะทำานเพื่อสาธารณะ" จึงกระตือรือร้นที่จะช่วยเหลือผู้ประสบภัย เช่น ออกไปช่วยชาวบ้านดับไฟ เมื่อไฟไหม้ตลาดบางปะกงในช่วงวัยรุ่น (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2527 ข : 47) ต่อมาเมื่อมีจิตสำนึกทางการเมืองชัดเจนขึ้น เสกสรรค์จึงเห็นว่า การเอาตัวรอดเพียงลำพังขณะที่คนส่วนใหญ่ประสบปัญหา เป็นสิ่งที่น่าละอายใจ เขาจึงพยายามดิ้นรนช่วยเหลือคนจนที่ประสบปัญหาถึงขั้นต่อสู้กับรัฐบาล เพื่อแก้ปัญหาโครงสร้างสังคมดังได้กล่าวไว้แล้วในหัวข้อประวัติผู้แต่ง

1.3.2 มิตรภาพและความเห็นใจกัน

งานในเล่ม *ฤดูกาล* แสดงความคิดว่า มิตรภาพและความเห็นใจกันเป็นคุณค่าที่งดงามของมนุษย์ท่ามกลางความอัปมงคลของชีวิต ดังที่เห็นใน "พ่อกับลูก" (2522) "พลเมืองดี" (2522) และ "สมชาย" (2523)

ใน "พ่อกับลูก" (2522) ผู้อ่านจะพบว่า พ่อเปลี่ยนพฤติกรรมที่เคยเรียกรวดต่อลูกมาเป็นความอ่อนโยน เพราะเข้าใจความจริงว่าลูกพยายามทำดีแต่ล้มเหลว ความเข้าใจนี้เกิดขึ้นพร้อมกับความเห็นใจในความทุกข์ของหญิงยากจน ซึ่งไม่ยอมซื้อหวานเย็นที่ราคาเพียงสลึงเดียวให้ลูกๆ ที่ร้องอยากกิน พ่อแจกหวานเย็นให้เด็กเล็กๆ ละแวกนั้นจนเหลือไม่ถึงครึ่งกระติก ทั้งๆ ที่เขาเองก็ไม่มีเงินเลย ผู้แต่งชี้ว่า ในท่ามกลางความทุกข์ยากนั้น ความเห็นใจกันแม้ต่อคนแปลกหน้า เป็นสิ่งที่งดงาม ดังที่บรรยายว่า "พ่อลูบหัวเจ้าลูกคนเล็กของหญิงร่ามมแล้วเรียกเข้ามาใกล้ๆ เปิดฝากระติกหยิบหวานเย็นส่งให้เด็กน้อยทุกคน คนละแท่ง ลูกๆ ของบ้านใกล้เคียงเห็น

ดังนั้นก็พากันมายืนดูอย่างอยากกิน พ่อกำหนดต่อยพุงตาลขโมยของเจ้าหนูคนหนึ่งเบาๆ อย่าง
เอ็นดู จากนั้นก็หยิบหวานเย็นแจกเด็กทุกคนที่เข้ามาเฝ้า..." (42)

ใน "พลเมืองดี" (2522) ผู้แต่งแสดงค่าของมิตรภาพและความเห็นใจกันระหว่าง
ชายขอทานซีเรื้อนกับป่าคำแม่คำหาบเร่ที่ "ทั้งสองฝ่ายต่างรับรู้ความทุกข์ร้อนของกันและกันอยู่
เสมอ...บางครั้งบางครั้ง เมื่อชายพิการมีท่าทีว่าจะอดมื้อเย็น ป่าคำก็จะตักข้าวทิ้งไว้ให้พร้อม
น้ำแกงที่ราดพอชุ่มลิ้น..." (64) ชายขอทานต้องเจ็บไข้และละอายใจเป็นอย่างยิ่งที่ความเป็น
พลเมืองดีของเขา ได้ทำร้ายมิตรที่มีเพียงผู้เดียวในเมืองหลวง เพราะคนร้ายขโมยสร้อยที่เขาซัดซา
ให้ล้มก็คือ ลูกชายของป่าคำซึ่งต้องดิ้นรนหาเงินมาช่วยแม่ที่ถูกตำรวจจับในข้อหาหาบเร่
ในขณะที่เรารู้ว่า ความเป็นพลเมืองดีในสังคมที่ไร้ความเป็นธรรมช่างไร้ค่า ความคิดของหญิง
วัยกลางคนเจ้าทุกข์ที่ถูกกระชากสร้อย ที่โยนเศษเงินลงชั้นพร้อมกับพูดว่า "อ้อ คนนี้เหรพพลเมืองดี
โก...น่าสงสาร ฉันทจะช่วยเหลือเกิน อุตส่าห์มาเลี้ยงเพลท่านอาจารย์ยังถูกกระชากสร้อย ทำบุญ
กลับได้บาป...เอ้า...ทำทานทับบัณชะอีกครั้งหนึ่ง" (66) สะท้อนความจอมปลอมของสังคม และ
ค่านิยมไร้แก่นสารในการทำบุญที่เพิ่มกิเลส แทนที่จะช่วยลดละความเห็นแก่ตัว ความละอายใจ
อย่างล้นเหลือของชายขอทานที่ได้ชื่อว่าเป็นพลเมืองดีในตอนจบเรื่อง เป็นสิ่งสำคัญที่ชี้ความเป็น
มนุษย์ของเขา

ใน "สมชาย" (2523) มิตรภาพและความเห็นใจที่แทนนักศึกษายากจน มอบให้สมชาย
เด็กกำพร้าพ่อ อยู่บนพื้นฐานของความตระหนักในคุณค่าชีวิตของผู้ที่ดูเหมือนไม่มีความสำคัญต่อ
ใครเลย เมื่อแทนไปเยี่ยมสมชายที่บ้านในชุมชนแออัด แม้แทนจะรู้ว่าสมชายป่วยเป็นวัณโรค แต่
ก็ไม่ได้รับรังเกียจ เขาพยายามทำให้สมชายสบายใจมากที่สุด จึงไม่ขัดคอกที่สมชายพูดเพื่อฝันถึงพ่อ
และฐานะที่ขัดกับความเป็นจริง แต่การไม่ขัดคอกสมชาย ทำให้สมชายก็รู้ว่า แทนรู้ความจริง
มานานแล้ว และเมตตาต่อเขาอย่างแท้จริง ผู้อ่านก็ได้เข้าใจว่ามิตรภาพและความเห็นใจกันเป็น
สิ่งที่มีคุณค่าในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ เมื่อผู้แต่งบรรยายว่า สมชาย "โผเข้ามากอด สะอื้นๆ
กับหน้าอก" ของแทน (59)

1.3.3 ความรักความเมตตาในครอบครัว

เรื่องสั้นบางเรื่องในเล่มนี้ ชี้ว่าความตระหนักในคุณค่าของผู้ที่ดูหมิ่นนั้น ทำให้บุคคล
ระมัดระวังในการปฏิบัติต่อผู้อื่น แม้สิ่งที่ดูเล็กน้อยแต่อาจกระทบกระเทือนใจกัน ก็ไม่ใช่สิ่งที่จะ
มองข้ามไปได้ ดังเช่นที่ แทนรู้สึกผิดที่ดวนแสดงให้แม่ของสมชายรู้ว่า เขาอึดอัดที่พบนางครั้งแรก
แล้วคิดว่านางจะมารบกวนเรื่องเงินทอง ผู้แต่งได้แสดงให้เห็นว่า ความตระหนักถึงคุณค่าของ
ชีวิตอื่นนั้น มีพื้นฐานมาจากความรักความเมตตาในครอบครัวดังนี้

ใน "ลมอุณเมื่อใกล้ค่ำ" (2522) ผู้แต่งแสดงให้เห็นว่า แม้คนจนจะไม่มีเงินซื้อเสื้อกันหนาวตัวใหม่ให้ลูก แต่อานุภาพอันยิ่งใหญ่ของความรักความอบอุ่นในครอบครัว ทำให้เด็กน้อยตัวเอกของเรื่องลืมเรื่องอากาศที่หนาวเย็นและความต้องการเสื้อกันหนาวตัวใหม่ ความรักในครอบครัวเป็นพื้นฐานอันสำคัญ ที่ทำให้เด็กน้อยมีจิตใจที่ดั่งมคิดฝันจะช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น ดังที่ผู้แต่งบรรยายความคิดฝันของตัวละคร ที่เห็นพระอาทิตย์ดวงกลมแดงโตในยามเย็น แล้วอยากให้เป็นไขเค็ม "จะได้แบ่งมันเป็นชิ้นเล็กๆ เอาไปเลี้ยงคนทั้งหมู่บ้าน ฉันจะชวนเพื่อนทุกคนมาที่บ้านแล้วตัดชิ้นละเท่าแดงมาให้พวกเขากิน เก็บส่วนหนึ่งไว้ตอนมีงานวัด เอาไปแจกขอทานไว้ติดตัวกินคนละครึ่งปี..." (35)

ใน "พ่อกับลูก" (2522) ผู้แต่งได้แสดงให้เห็นถึง ความรักและไออุ่นในความสัมพันธ์ของพ่อกับลูก แม้ในตอนต้นเรื่อง พ่อระบายความโกรธเอากับลูก เพราะเครียดกับปัญหาและเจ็บแค้นภรรยาที่ทิ้งครอบครัวไป จึงไม่พยายามเข้าใจลูก แต่เมื่อพบว่าตนเข้าใจผิด ความโกรธก็พ่ายแพ้ต่อความรัก คิณนั้นผู้เป็นพ่ออดลูกชายวัยสิบขวบไว้แน่น น้ำตาของพ่อที่ไหลซึมออกมาในคิณนั้น ย่อมเกิดจากความรักในลูกชาย และความเศร้าใจในชะตากรรมของตน ผู้แต่งชี้ว่าแม้ทั้งสองพ่อลูกต้องอดอาหาร แต่ความรักความอบอุ่นในครอบครัว จะเป็นเสมือนน้ำหล่อเลี้ยงชะโลมหัวใจให้ยืนหยัดต่อสู้กับความทุกข์ยากในชีวิต

1.3.4 ความรับผิดชอบและความมานะบากบั่น

ความรับผิดชอบและความมานะบากบั่น เป็นคุณค่าของความเป็นมนุษย์ ดังที่ผู้แต่งแสดงไว้ใน "คนร้าย" (2522) และ "ผู้รับผิดชอบ" (2522) ดังนี้

ใน "คนร้าย" (2522) ผู้แต่งได้ชี้ให้เห็นถึง ความรับผิดชอบ และความมานะบากบั่นของเผ่าอินซอน ชายชราที่มีพฤติกรรมเยี่ยงคนร้าย แอบขนข้าวเปลือกฝาสายน้ำเขียวในห้วยถึงแปดเที่ยว เพื่อแอบซ่อนเจ้าหน้าที่ เผ่าอินซอนตระหนักในความรับผิดชอบต่อครอบครัวที่กำลังยากลำบาก จึงมีจิตใจเข้มแข็ง สามารถขนข้าวหลายเที่ยวอย่างทุลักทุเล แม้ต้องล้มเหลวในที่สุด

ใน "ผู้รับผิดชอบ" (2522) เปลวเด็กชายวัยแตกเนื้อหนุ่ม ตระหนักถึงความรับผิดชอบต่อความอยู่รอดของน้องๆ เนื่องด้วยแม่ไปขายผัดไทยตามงานวัด เพื่อหาเงินมาจ่ายค่าเทอมให้เปลว เปลวเป็นตัวแทนของผู้ยืนหยัดต่อสู้ปัญหาด้วยความมานะบากบั่น ด้วยเงินเพียงยี่สิบบาทและข้าวสารสี่ห้าทะนานที่แม่ทิ้งไว้ให้ก่อนไปค้าขาย ย่อมไม่พอล้างปากท้องของเปลวและน้องๆ ถึงห้าวัน เขาจึงต้องสละเวลาในการเตรียมตัวสอบ เพื่อหาอาหารให้พอกิน จนในที่สุด

เขาต้องเอาผักในแปลงเกษตรที่ปลูกส่งอาจารย์ มาทำอาหารให้น้องๆ แม้เปลวจะสออบตก แต่เขาก็ได้แสดงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ อันน่าชื่นชมที่รับผิดชอบต่อความอยู่รอดของน้องๆ ที่เขาต้องดูแล

1.3.5 ความซื่อตรงต่อตนเองและผู้อื่น

ความซื่อตรงต่อตนเองและผู้อื่น เป็นคุณค่าของความเป็นมนุษย์ที่ไม่อาจมองข้ามได้ ดังที่ผู้แต่งแสดงไว้ใน "เด็กน้อยกับคนเฝ้าศาลเจ้า" (2523) แม้ว่าเรื่องนี้ ผู้แต่งมุ่งเสนอประเด็นหลัก คือศักยภาพในการขบคิดและใช้เหตุผลของมนุษย์ น่าสังเกตว่า ถ้าตัวเอกในเรื่องปราศจาก ความซื่อตรงต่อตนเองและผู้อื่นแล้ว เขาก็อาจจะหากินกับความมั่งงายของผู้คน และไม่ต้องขัดแย้งกับผู้ที่พร้อมจะเชื่อมากกว่าพินิจพิจารณา แต่ความยากลำบากของคนทั้งสองอันเป็นผลของความซื่อตรง ก็คือสิ่งซึ่งวัดความหยิ่งในความเป็นมนุษย์นั่นเอง

คนเฝ้าศาลเจ้ารับรู้ความจริงจากเด็กน้อยเรื่องเจ้าพ่อสิงห์ว่าเป็นเพียงสิงโตปั้นที่ใช้ถ่วง กราบเรือสำเภา มา ดังนั้นจึงไม่ใช่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เมื่อคนเฝ้าศาลเจ้าบอกเรื่องนี้กับผู้คนที่มา กราบไหว้เจ้าพ่อสิงห์ ผลคือคนเฝ้าศาลเจ้าถูกตบปากและถูกกล่าวหาว่าเป็นบ้า นอกจากนี้ ยังถูกไล่ออกจากศาลเจ้าอีกด้วย แม้การพูดความจริงจะส่งผลร้ายต่อคนเฝ้าศาลเจ้า แต่ด้วย ความซื่อตรงต่อตนเองและผู้อื่น เขาจึงไม่อาจหลอกลวงผู้อื่นได้ ผู้แต่งชี้ว่าคุณค่าดังกล่าวมีความหมายสำหรับชีวิตเหนือกว่าการดำรงอยู่อย่างปกติสุขด้วยการหลอกลวง

1.3.6 ศักดิ์ศรีลูกผู้ชาย ความกล้าหาญและความยุติธรรม

เสกสรรค์ ได้แสดงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ ในวิถีของสังคมชนบทที่เกี่ยวกับศักดิ์ศรี ลูกผู้ชาย ความกล้าหาญและความยุติธรรม ในเรื่องสั้นเล่มนี้ ดังนี้

ใน "ผู้เดือดร้อน" (2522) ผู้แต่งสื่อให้เห็นถึง คุณสมบัติของลูกผู้ชายในวิถีสังคมชนบท ที่ต้องรักศักดิ์ศรีและมีความกล้าหาญ ดังชายฉกรรจ์สองคนซึ่งมีอาชีพตักที่ต่อสู้อันจนตายทั้งคู่ ผู้แต่งชี้ว่า การตัดสินใจปัญหาด้วยการต่อสู้กันตัวต่อตัวอย่างซึ่งหน้าของผู้ชายไทยนั้น เป็นสิ่งที่สังคม ยอมรับเพราะ "นั่นคือการแสดงออกของชายชาติ निकเลง" (69) ผู้แต่งกล่าวว่า เนื้อหาของเรื่องนี้ได้ มาจากประสบการณ์ในวัยเด็กที่อยู่ในสังคมชนบท ซึ่งได้เห็นการต่อสู้ในลักษณะดังกล่าว และยัง ชี้ถึงเหตุที่ไม่มีใครห้ามการต่อสู้ว่า "มันยุติธรรมแล้ว ไม่ใช่การข่มเหงรังแก..." (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2531 : 176)

น่าสังเกตว่า พฤติกรรมของชายทั้งสองคน สร้างความเดือดร้อนแก่บุคคลเพียงคนเดียว คือชายฉิวขาวพุ่งยื่นซึ่งเป็นเจ้าของเรือ เจ้าของเรือคำนึงถึงประโยชน์ส่วนตัว จึงไม่เห็นคุณค่าที่

อยู่เหนือกว่าการเป็นแรงงานของชายทั้งสองคน ผู้แต่งชี้ว่า การเน้นแต่ผลประโยชน์ ย่อมส่งผลให้มนุษย์มีจิตใจคับแคบ และแปลกแยกจากความเข้าใจในคุณสมบัติภายในของมนุษย์

ส่วน "คนร้าย" (2522) ก็แสดงความกล้าหาญเด็ดเดี่ยวของเผ่าอินซอนที่ไม่หวั่นเกรงต่อชายฉกรรจ์ทั้งห้าคนซึ่งถือสิทธิเข้ามาแย่งชิงข้าวเปลือก เห็นได้ว่า ชายฉกรรจ์ทั้งห้าคนซึ่งเป็นคนของเจ้าของที่ เลือกรับรับใช้อำนาจจนละทิ้งศักดิ์ศรีชายชาตินักรบที่ไม่ข่มเหงรังแกคนที่อ่อนแอกว่าหรือไม่มีทางสู้ ผู้แต่งชี้ว่า แม้เผ่าอินซอนจะรู้เท่าทันใจดีว่าไม่สามารถต่อสู้ให้ชนะชายฉกรรจ์ทั้งห้าคนได้ แต่คุณค่าที่น่าชื่นชมในตัวของเผ่าอินซอนคือ ศักดิ์ศรีและความกล้าหาญของความเป็นลูกผู้ชายที่ติดกับลักษณะของฝ่ายปฏิปักษ์

2. ดอกไม้ : สะตากรรรมท่ามกลางความเสื่อมถอยของสังคม

ดอกไม้ (2527) เป็นผลงานรวมเรื่องสั้นชุดที่สองของ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล ที่ดีพิมพ์ห่างจากเล่มแรก 4 ปี ประกอบด้วยเรื่องสั้น 15 เรื่อง ทุกเรื่องแต่งในปี 2527 โดยตีพิมพ์ในนิตยสารก่อนการรวมเล่ม ต่อมาในการพิมพ์ครั้งที่ 2 ในปี 2532 ได้รวมเอาเรื่อง "เลือดใหม่" ซึ่งแต่งในปี 2531 ไว้ด้วย นอกจากนี้ ยังได้ตัดเรื่อง "คนหาปลา" และ "น้ำค้างบนทางป่า" ออกไปเป็นส่วนหนึ่งของนวนิยาย **คนหาปลา**

ในปี 2527 อันเป็นช่วงเวลาที่เสกสรรค์เขียนเรื่องสั้นชุดนี้ เขาอยู่ระหว่างการศึกษามหาวิทยาลัยคอร์เนลล์ ประเทศสหรัฐอเมริกา และได้เดินทางกลับมาเมืองไทย เพื่อค้นคว้าข้อมูลสำหรับทำวิทยานิพนธ์ในระดับปริญญาเอก น่าสังเกตว่า แม้เสกสรรค์จะล้มเหลวในฐานะนักปฏิวัติ แต่ความหวังที่จะสร้างสรรค์สังคมยังคงอยู่ ดังที่เขาเขียนเรื่องสั้น เพื่อกระตุ้นให้ผู้อ่านขบคิดถึงปัญหาและคุณค่าของมนุษย์สืบต่อจากที่เขากล่าวไว้ใน **ฤดูกาล** ("ความในใจของคนเขียน") ว่า "เพื่อให้ผู้อ่านจำนวนหนึ่งที่ยังมีหัวใจ ได้คิดในบางเรื่องที่เขาไม่เคยคิด มองข้ามไม่เคยสนใจหรือเคยให้ความสำคัญแต่ได้ลืมนั่นไปแล้ว เนื่องจากแรงจูงใจต่างๆ" (23) เมื่อได้พิจารณาอย่างละเอียด รวมเรื่องสั้นเล่มที่สองชี้ว่า ปัญหาของคนทุกข์ยากในสังคมนั้น มีความเลวร้ายและซับซ้อนยิ่งขึ้น ในขณะที่ตัวผู้เขียนยังซ่อนความขมขื่นใจและความรันทดไว้ ก็ยังไม่ได้ลดความมุ่งมั่นที่จะฝ่าฟันปัญหา ดังที่ตีพิมพ์ข้อความต่อจากปกใน ซึ่งเขียนเมื่อ 13 ตุลาคม 2527 ว่า

สำหรับ...

ผู้รับทอด
ผู้สิ้นหมดแม่แสงใต้
แต่ยังต้องท่องเที่ยวไกล
สู่สวຍໄສแห่งยามเช้า (21)

วิเคราะห์ได้ว่า แม่นทางชีวิตจะมีดมนสักเพียงไหน และแสงแห่งความหวังก็หมดสิ้นแล้ว แต่ชีวิตก็ยังคงต้องดำรงอยู่ต่อไป เพื่อไปสู่ความดีงามของอนาคต แสดงให้เห็นว่า มนุษย์ไม่ยอมแพ้หรืออับจน และผู้แต่งยังคงศรัทธาในคุณค่าของมนุษย์ คือความไม่ย่อท้อในการต่อสู้ ผู้วิจัยพบว่า ในผลงานรวมเรื่องสั้นชุด **ดอกไม้** ผู้แต่งยังคงแสดงทัศนะเกี่ยวกับชีวิตในแง่มุมสำคัญ คือ ข้อจำกัดและปัญหาของมนุษย์ และคุณค่าของความเป็นมนุษย์ ซึ่งวิเคราะห์ได้ดังนี้

2.1 ข้อจำกัดและปัญหาของมนุษย์

2.1.1 ความยากจนและความไม่เป็นธรรมทางสังคม

ผู้แต่งยังคงแสดงให้เห็นว่า ความยากจนเป็นข้อจำกัดของมนุษย์ เราได้เห็นแล้วใน **ฤดูกาล** ว่า ความยากจนนั้น มีมูลเหตุมาจากความไม่เป็นธรรมในสังคม ซึ่งเป็นผลมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางชนชั้น รวมถึงเรื่องสั้นเล่ม **ดอกไม้** ก็ทำให้เราเห็นว่า ปัญหาที่มีความรุนแรงเพิ่มขึ้น ในขณะที่สังคมไทยยังคงเป็นสังคมที่ขาดหลักประกัน คนส่วนใหญ่ของประเทศที่ยากจน ถูกบีบบังคับให้มีทางเลือกอันจำกัด หรือไม่ก็ดำเนินชีวิตไปตามยถากรรม และยังต้องต่อสู้กับอำนาจของข้าราชการที่ชั่วฉล ผู้คนจึงต้องฝากความหวังไว้กับการเสี่ยงโชค หรือความเชื่อโชคกลาง ในขณะที่อาจต้องเสี่ยงต่ออันตรายที่รุนแรงถึงชีวิต แม้แต่ดำรงชีวิตอยู่ในเมืองหลวงของประเทศ

การถูกเจ้าหน้าที่ของรัฐใช้อำนาจข่มเหงรังแกเกิดขึ้นได้เสมอ ใน "บ้านเกิด" เห็นได้ว่าชายหนุ่มตัวเอกของเรื่อง ถูกจำคุกถึงแปดปี เพราะโดนยึดยึดความผิดฐานค้าเฮโรอีน เนื่องจากทำร้ายตำรวจทางหลวงที่ลวนลามพี่สาวของเขา ใน "ดอกไม้" ลูกชายของชายชราตัวเอก ยอมจ่ายสินบนสามพันบาท เพื่อตำแหน่งภารโรง เขาสอบไม่ได้ ข้าเจ้าหน้าที่ผู้รับสินบนไม่ยอมคืนเงินและไม่แยแสว่าเงินนั้น เป็นเงินขายข้าวเขียวอันหมายถึงรายได้ทั้งหมดของปีในการลงทุนลงแรงทำนาอันเป็นอาชีพหลักของครอบครัวนี้ ชายหนุ่มกลายเป็นผู้ร้ายฆ่าคนตาย เพราะต่อสู้ป้องกันตัวเมื่อเกิดปากเสียงกันและถูกทำร้ายก่อน

ทางออกของประชาชนที่จะขอความเป็นธรรม กลายเป็นสิ่งที่ถูกเพ่งเล็ง ดังที่ลูกชายของชายชราใน "ดอกไม้" ถูกกล่าวหาว่าเป็นพวกคอมมิวนิสต์ เพียงเพราะเขาร่วมมือกับนักศึกษาพาชาวบ้านไปร้องทุกข์ต่อน้ำท่วมใหญ่ นอกจากนี้ พ่อของเด็กใน "เพียงความรู้สึก" ต้องติดคุกถึงห้าปีด้วยข้อหาการเมือง ซึ่งผู้แต่งอธิบายว่า เป็น "ข้อหาอันเนื่องมาจากคิดถึงประเทศชาติมากไป" (76)

ใน "ดอกไม้" ผู้แต่งยังชี้ว่า ศัตรูของคนจนคือชะตากรรมซ้ำเติมที่ต่อเนื่องกัน และเชื่อมโยงกับระบบ ดังที่ชายชราไม่อาจต้านทานกองทัพหนูที่บุกเข้ามากินข้าวในนาที่ใกล้จะเก็บเกี่ยว หลังจากที่สูญเสียเงินค่าขายข้าวเขียวไปเป็นดินบน นั่นหมายถึงว่าไม่มีทางที่จะใช้หนี้คืนได้ด้วย น่าสังเกตว่า ที่นาที่มีปัญหานี้ อยู่ในเขตตงตอยที่แกต้องย้ายถอยร่นเข้ามา เพราะความยากจน นอกจากคนจนในชนบทจะประสบปัญหาที่ดินแล้ว คนจนในเมืองใหญ่ก็ถูกไล่ที่เช่นกัน ใน "บ้านเกิด" เห็นได้ว่า ครอบครัวของชายหนุ่มตัวเอก ถูกไล่ที่ เมื่อเจ้าของที่ดินต้องการปลูกตึกแถว เพื่อรองรับการขยายตัวทางเศรษฐกิจ พี่สาวของเขา จึงต้องออกมาอยู่ไกลจากตลาด ซึ่งค่าเช่าที่ราคายังไม่สูง

"สิ้นเสียงซิ่ง" ก็แสดงความอัปยศของชายหนุ่มตัวเอกในเรื่อง ที่ต้องตกงาน เพราะมีการสั่งเครื่องจักรกลแทนแรงงานมาลดต้นทุนการผลิตในระบบทุนนิยมที่มุ่งเน้นแต่กำไรมากกว่ามนุษยธรรม ใน "บ้านเกิด" ผู้แต่งชี้ว่า คนงานในโรงเบ็งต้องถูกปลดออก เนื่องจากบริษัทสั่งเครื่องบรรจุแป้งเข้ามาใช้ คนตงงานหันไปหายาเสพติด และยังทำให้ยาเสพติดแพร่ระบาดในชุมชน นำเวทนาที่ผู้คนในหมู่บ้านไร้ทางทำมาหากินขนาดที่หวังให้มีคนมาเสพยาเฮโรอีนแล้วเสียชีวิตที่หน้าบ้าน เพื่อจะได้โชคลาภจากเลขบนโลงศพ เห็นได้ว่า ความเขลาของผู้คนในเรื่องนี้ล้วนเป็นผลมาจาก ความยากจนและการขาดหลักประกันในระบบที่ขาดอำนาจต่อรองใดๆ

เสกสรรค์ ยังได้แสดงว่า ความสัมพันธ์อย่างเลวร้ายระหว่างมนุษย์ ก็เป็นสิ่งคุกคามคนจน ใน "อึ้งฮวย" ผู้แต่งชี้ว่า คนจนในชนบท ต้องขายตัวใช้หนี้สิน และตกเป็นเหยื่อทางธุรกิจ และการฉ้อฉลของชนชั้นสูงกว่า นี่คือนโยบายที่สืบเนื่องมาจากการล่มสลายของชนบท เกษตรกรรายย่อยถูกกดขี่จากนายทุนและระบบ จนไม่สามารถล้มตาอำปากได้ ผู้คนซึ่งปราศจากหนทางที่เข้าสู่เมืองหลวงศูนย์รวมของการเอารอดเอาเปรียบ ก็ต้องพบชะตากรรมอันเลวร้าย

ในเล่ม *ฤดูกาล* ผู้แต่งก็ได้ชี้ว่า ความเป็นพลเมืองดีของชายชรา เป็นสิ่งไร้ความหมาย เมื่อกลายเป็นการทำร้ายมิตรผู้ดิ้นรนทำมาหากิน แต่ถูกจับกุมด้วยข้อหาหาบเร่ ("พลเมืองดี") ใน "สี่แยก" ของเล่ม *ดอกไม้* ผู้แต่งยังชี้ว่า คนจนในเมืองใหญ่ที่ประกอบอาชีพหาบเร่ ต้องเผชิญชะตากรรมที่เลวร้ายลงไปอีก นอกจากจะเสี่ยงต่อการถูกจับกุมแล้ว ยังต้องเสี่ยง

ต่ออุบัติเหตุบนท้องถนนอีกด้วย สัมผัสแม่ค้าข้าวเหนียวเหลือง ตัดสินรนาเหลืองซีพีบริเวณ
ใกล้ๆ สีแยกที่พุกพล่านด้วยยวดยาน ขณะกำลังหนีการจับกุมของเจ้าหน้าที่เทศกิจ ก็ถูกรถเมล์
ชนตายบนทางเท้า โดยปราศจากความเสียหายแลจากใคร แม้แต่เข็มขัดนิรภัยยังถูกปลดท่ามกลาง
ผู้ที่สัญจรไปมาอย่างตัวใครตัวมัน

2.1.2 ผลการพัฒนาและค่านิยมที่เป็นปฏิปักษ์กับคุณค่าของชีวิต

กล่าวได้ว่า สิ่งที่คนจนต้องต่อสู้ก็คือ การฉีกกำลังของความไม่เป็นธรรมในสังคม กับ
วัฒนธรรมบริโภคนิยมที่มุ่งผลประโยชน์ทางวัตถุและทำลายคุณค่าทางจิตใจ คนจึงมีค่าน้อยกว่า
เครื่องจักร ขนาดต้องตักงาน ดังวิเคราะห์ไว้แล้ว การยึดแต่ผลประโยชน์ทางวัตถุนี้เอง ส่งผลให้
เกิดการหลอกลวงฉ้อฉลและข่มเหงรังแกอย่างไร้มนุษยธรรมตามมาอีก ดังที่ใน "อึ้งฮวย" เราได้เห็น
ความบอบช้ำของเด็กสาวชาวชนบทที่ขายตัวใช้หนี้ครอบครัว เธอถูกทำร้ายปางตายให้มีเลือด
ออก เพียงเพื่อหลอกผู้มีอำนาจที่แสวงหาหญิงสาวบริสุทธิ์มาบำเรอกาม ชายที่เธอต้องบำเรอ
เป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ผู้มีอำนาจอนุมัติโครงการ เธอเป็นเหยื่อความใคร่ และความโลภ
ของผู้ทุจริต ผู้แต่งชี้ว่า หญิงสาวที่มีฐานะยากจนและไม่มีทางเลือกในชีวิต ถูกมนุษย์ด้วยกัน
ทำลายคุณค่าให้กลายเป็นเพียงสิ่งตอบสนองของความมัวเมาในตัณหาและอำนาจ ผู้กระทำไม่ได้
คำนึงถึงกฎหมายหรือแม้แต่ศีลธรรม

ใน "เลือดใหม่" ผู้แต่งแสดงให้เห็นว่า ค่านิยมที่ยึดถือแต่ประโยชน์ทางวัตถุ กลายเป็นสิ่ง
ที่บั่นทอนศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ดังที่เสรีพนักงานใหม่ในบริษัทแห่งหนึ่ง ต้องยอมละทิ้ง
ศักดิ์ศรีของตน เพื่อจะได้ก้าวหน้าในหน้าที่การงาน แม้ว่าตั้งแต่ต้นเรื่อง เขายังรู้สึกรังเกียจ
ตัวเองที่ต้องแสดงความคล้อยตามกับทุกคนในบริษัท และกับ "ทุกเรื่องที่ได้ยินได้ฟัง" เพื่อ
ความก้าวหน้า เพราะ "ใครๆ เขาก็ทำแบบนี้ทั้งนั้น" (110) เมื่อเสรีถูกคัดเลือกให้ทำหน้าที่ต้อนรับ
แขกในงานเลี้ยงที่บริษัทจัดให้กับคนของกระทรวงสำคัญกระทรวงหนึ่ง เขาพบว่า ไม่มีใครสนใจ
เขาเลย ทั้งๆ ที่เขาพิถีพิถันในการแต่งกายและพยายามทำหน้าที่อย่างดีที่สุด แขกในงานสนใจแต่
พูดคุยกัน และดื่มกินอย่างเต็มที่ เขายังคิดว่า "เขาจะไม่มอบน้อมถ่อมตนกับใครจนเกิน
ความจำเป็น และจะไม่เห็นด้วยกับผู้ใดโดยง่ายอีกต่อไป...มันไม่คุ้มกันเลยกับความรู้สึกที่เสียไป..."
(116) แต่ท้ายที่สุด เสรีก็หนีไม่พ้นการตกเป็นเหยื่อของบริโภคนิยม เขาตกลงใจที่จะพูดเท็จเพื่อ
ช่วยปกปิดความสัมพันธ์ของผู้จัดการกับพนักงานหญิง แม้เขาจะรู้สึกว่า ถูกเหยียดหยามอย่าง
รุนแรง แต่เขากลับเลือก "โอกาส" ของความก้าวหน้ามากกว่า ดังนั้นความเป็นเลือดใหม่ของเสรี
จึงมิได้มีความหมายมากไปกว่า การดำเนินชีวิตอยู่ในสภาวะสูญเสียค่าความเป็นมนุษย์แก่เช่น
ผู้อื่น

2.1.3 ความอ่อนแอภายในของมนุษย์

ถึงแม้ว่า เรื่องสั้นส่วนใหญ่ของเสกสรรค์ที่ได้วิเคราะห์ไปแล้ว มักจะแสดงอำนาจของสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะระบบสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อปัจเจกบุคคล ก็ยังมีบางเรื่องที่แสดงว่าเสกสรรค์ยังคิดว่า มนุษย์ก็มีปัญหาอันเนื่องมาจากความอ่อนแอภายในจิตใจด้วยเหมือนกัน ดังที่ "ความหวังของบัญชา" ได้แสดงให้เห็นถึงอำนาจกิเลสที่ทำให้ลายคุณธรรมอย่างร้ายแรงและน่าเยาะหยัน บัญชาเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ตำแหน่งรองผู้ว่าราชการจังหวัด เกิดในตระกูลชวานาที่ต่ำต้อย ความทะเยอทะยานที่จะประสบความสำเร็จในชีวิตราชการ โดยเฉพาะความโลภในตำแหน่งนายอำเภอ เมื่อยังเป็นปลัดอำเภอ ทำให้เขาฉวยโอกาสหักหลังเพื่อนร่วมสาบาน โดยปล่อยให้คนน้ำตาย ขณะที่หลงป่าด้วยกัน แล้วในที่สุด เขาก็ได้อาศัยกินศพของเพื่อนประทังความหิวก่อนรอดชีวิตออกจากป่า บัญชามาเสียใจในความหลงผิดของตนสาายเกินไป จึงไม่สามารถที่จะแก้ไขอะไรได้ จนเจ็บป่วยอย่างน่าเวทนาในบั้นปลายชีวิตก่อนเกษียณอายุราชการ ความหวังของบัญชาที่มีเพียงจะเล่าความจริงแก่ใครก็ได้ กลับไม่บรรลุผล เพราะเขากลายเป็นคนขี้เมาและถูกผู้คนในเมืองเมินเฉย จนต้องหลบหนีไปอยู่ลำพังในสวนสาธารณะ

เมื่อคำนึงว่า มนุษย์มีความอ่อนแอหลายด้านอยู่ภายใน เสกสรรค์พยายามชี้ปัญหาอันเป็นผลตามมา ความอ่อนแอทางจริยธรรมดังกล่าวนี้ ได้รับแรงเสริมจากสิ่งแวดล้อมให้กลายเป็นพฤติกรรมที่น่าสลดใจ ดังเช่น การก่อความรุนแรงในสังคมเมือง ผู้คนถูกบีบบังคับให้ตั้งรกรากเพื่อความอยู่รอด จนเกิดความเครียดและระบายความก้าวร้าว บางคนอาจตกเป็นเหยื่อ หรืออาจเป็นผู้กระทำความรุนแรงโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์

ใน "ปากชอย" ผู้แต่งชี้ว่า เด็กสองคนตัวเอกในเรื่อง มีความก้าวร้าวอยู่ในสัญชาตญาณ จึงมีความสุขที่ได้สร้างความรุนแรงด้วยตัวเอง สิ่งที่เด็กสองคนเล่นก็คือ กิ่งลูกบอลพลาสติกออกไปกลางถนนให้รถทับ เมื่อ "...มันฉีกเป็นสองซีกและแบนราบติดพื้น...เด็กทั้งคู่ [ก็] เบิกตาโต คนอายุสิบสองขวบมือฉมังพร้อมกับยิ้มออกมาอย่างกว้างขวาง ขณะที่คนเล็กกว่ากระโดดลงด้วยความดีอกดีใจ" (70) เรื่องสั้นนี้ กระตุ้นให้ผู้อ่านขบคิดต่อไปว่า ภายหน้าเมื่อเด็กเหล่านี้เติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่แล้ว การเสพความรุนแรงจะเข้มข้นมากขึ้นอย่างไร และสังคมจะเป็นอย่างไรในอนาคต

ใน "เมืองหลวง" ผู้แต่งแสดงให้เห็นว่า ผู้มีรายได้น้อยในเมืองหลวงถูกกดดันด้วยปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคม ดังที่ชายหนุ่มตัวเอกใช้วิธีนอนตื่นสายให้มากในวันหยุด เพื่อประหยัดค่าอาหารมื้อเช้า ขณะที่ทนปวดกรามโดยคิดว่าจะหายเอง ก็ต้องเผชิญความป่วยไข้ทางใจ เมื่อต้องเสพข่าวที่น่าเสนอแต่ความรุนแรง จนต้องอาเจียน เสกสรรค์แฝงการวิพากษ์วิจารณ์สื่อมวลชนที่

มุ่งขายข่าวมากกว่าเสนอข้อเท็จจริง อาจวิเคราะห์ได้ว่า ในสังคมที่เน้นแต่ความสำเร็จทางวัตถุ และวิถีชีวิตแบบตัวใครตัวมัน คนอาจจะระบายความโกรธด้วยการทำลาย และทำร้ายกัน การแสดงความก้าวร้าว เป็นทางออกของการแสดงอำนาจเหนือผู้อื่น จนกลายเป็นความสะใจ เห็นได้ว่า แมื่อยามดึกขณะฝนนอนให้หลับ ชายหนุ่มก็ถูกรบกวนจากเสียงดังสนั่นของเครื่องยนต์ ที่เด็กวัยรุ่นขับแข่งกันอย่างเมามันในซอย ท้ายที่สุด ความกดดันต่างๆ ที่ได้รับอย่างต่อเนื่อง ก็ปะทุขึ้น จนเขาต้องลุกแกโทษะถึงขั้นฆาตกรรมผู้บริสุทธิ์โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เขาออกมาถึงสวน รดคันหนึ่งที่ขับมาอย่างรวดเร็วในซอยนั้น ด้วยคิดว่าเป็นพวกกวนเมือง ตอนท้ายเรื่อง เขาต้องทุกข์ หนักยิ่งขึ้นอีก เมื่ออ่านหนังสือพิมพ์แล้วพบว่า คนที่เสียชีวิตเป็นแม่ซึ่งรีบพาลูกไปหาหมอ ผู้แต่ง ชีวว่า ความกดดันต่างๆ อันรุนแรงประสมกับความอ่อนแอภายใน ส่งผลให้เกิดความก้าวร้าวรุนแรง ที่ทำลายคุณค่าในชีวิต

ใน "เหตุเกิดเมื่อเที่ยงวัน" ผู้แต่งแสดงเหตุการณ์ในชีวิตชั่วขณะหนึ่ง ของพนักงานขับรถ โดยสารประจำทาง ที่เป็นทั้งผู้กระทำและเป็นเหยื่อของความรุนแรงในเมืองหลวง เห็นได้ว่า นอกจากพนักงานขับรถจะหมกมุ่นกับความเจ็บแค้นที่ถูกหญิงคนรักผละหนี่แล้ว สภาพการจราจร ที่แออัด และแก่งแย่งกันใช้ถนนอย่างไร้ระเบียบและไม่มีการประนีประนอมกัน ก็ส่งเสริมให้เขา หงุดหงิดจนเฉียวยิ่งขึ้น จนระบายความคับข้องใจ ด้วยการขับรถอย่างบ้าคลั่ง และแสดงอำนาจ เหนือกฎจราจรและรถคันอื่นอย่างไม่ยั้งคิด ในเวลาเดียวกัน ผู้แต่งชี้ให้เห็นถึงความรุนแรงที่เขา ได้รับเช่นกัน เมื่อไม่ยอมจอดป้าย จึงถูกผู้โดยสารรวมทำร้ายจนหมดสติไปในที่สุด

น่าสังเกตว่า เมืองหลวงในทัศนะของผู้แต่ง มีสภาพที่เลวร้ายมาก ดังคำบรรยายฉากที่ ชีวว่า เมืองไม่ต่างอะไรกับสุสาน (53) ท้องถนนก็อีกที่ก็ไปด้วยเสียงแตรรถที่ "สาด" ใส่รถคันที่สร้าง ปัญหา หรือกล่าวได้ว่า "อ้ออิงไปด้วยเสียงครวญครางบางอย่างคล้ายเสียงโหยหวนในนรกภูมิ" (49) รถที่จอดบนลานจอดรถที่ "แน่นขนัดเหมือนฝูงสัตว์บางชนิด" (44) ผู้คนที่อยู่ในเมือง จึงมีชีวิต ที่อยู่ใกล้ความตายไม่ต่างอะไรกับ "ฝูงแมลงที่ไต่เกาะอยู่บนโลงร้าง..." และมด (53,56) สิ่งแวดล้อมเช่นนี้ ยิ่งเสริมความอ่อนแอของมนุษย์ โดยเฉพาะเมื่อปราศจากหลักยึดเหนี่ยวที่จะ ผดุงคุณค่าไว้ได้

2.2 คุณค่าของความเป็นมนุษย์

ท่ามกลางกระแสบริโภคนิยม ที่ยังผลให้เกิดความเสื่อมถอยทางคุณธรรมและพฤติกรรม ที่เลวร้ายของผู้คน เสกสรรค์เห็นว่า การดำรงไว้ซึ่งคุณค่าของความเป็นมนุษย์ ยิ่งเป็นสิ่งสำคัญ และขาดไม่ได้ในการกอบกู้สังคม ในผลงานรวมเรื่องสั้นเล่มนี้ ผู้แต่งยังคงแสดงคุณค่าของ ความเป็นมนุษย์ซึ่งวิเคราะห์ได้ดังนี้

2.2.1 ความกล้าหาญและความยืนหยัดต่อสู้กับปัญหา

ผู้แต่งยังคงแสดงให้เห็นว่า ความกล้าหาญและจิตใจที่ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค เป็นสิ่งที่แสดงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ สืบต่อจากที่ได้วิเคราะห์ไว้ในผลงาน **ฤดูกาล**

ใน "ดอกไม้" ผู้แต่งชี้ว่า แม่ชายชราตัวเอกของเรื่อง จะไม่เห็นทางออกในการต่อสู้กับปัญหาหนี้สินและภัยธรรมชาติ เมื่อกองทัพหนูซึ่งมากินดอกไม้แล้วเลยไปกินข้าวในนา แต่เขาก็ยังยืนหยัดต่อสู้จนถึงนาทีสุดท้าย แม้ต้องพ่ายแพ้ก็ตาม ชายชราในเรื่องนี้ จึงแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับชายหนุ่มใน "ความเคยชิน" ที่ไม่กล้าปาดหูดให้ลึกถึงราก เขาเพียงแต่ปาดหูดแค่ชั้นนอก ซึ่งทำให้หูดนั้น ขยายตัวขึ้นเรื่อยๆ ชายหนุ่มต้องลุยน้ำคร่ำที่ท่วมขังอยู่เป็นเดือน จนหูดที่ถูกปาดกลายเป็นปุ่มสีน้ำตาลไหม้มันเลี่ยม เขาทนอยู่กับหูด จนเกิดความคันชินและเห็นว่าหูดเป็นสิ่งที่สวยงามดีเหมือนกัน แต่ปฏิกริยาเช่นนี้ กลับสร้างความรู้สึกว่า น่าเยาะหยันมากกว่าเห็นใจ เห็นได้ว่า ในทัศนะของผู้แต่ง ความกล้าหาญเป็นคุณค่าสำคัญสำหรับชีวิต ที่ทำให้เราภาคภูมิใจในความเป็นคนได้

2.2.2 ความรักความเมตตาในครอบครัว

ในเรื่องสั้นเล่มนี้ ผู้แต่งยังคงชี้ให้เห็นว่า ความรักในครอบครัวเป็นคุณค่าที่งดงาม ดังแสดงไว้ใน "ไหมลี" "น้ำค้างบนทางป่า" และ "เพียงความรู้สึก"

ใน "ไหมลี" ผู้อ่านได้เห็นความงดงามของความรักความเห็นใจกันในครอบครัว ที่คู่ขนานกับความสูญเสีย ไหมลีหญิงไปชกเขาเผ่าม้ง มีสามีไปเช่นเดียวกัน เมื่อมีลูกอ่อนไหมลีนอนทับลูกตาย เพราะเธอหลับสนิทด้วยความอ่อนเพลียจากงานหนัก การตายของลูก ทำให้ไหมลีเสียใจอย่างยิ่ง ฉากที่แสดงความรักของไหมลีต่อลูก และสามีที่มีให้ต่อเธอก็คือ ภาพไหมลีลุกขึ้นเงื้อจอบจะขุดศพลูกที่ฝังอยู่กลางไร่ขึ้นมา ในขณะที่ สามีไปของเธอก็พยายามยื้อยุดไว้ ข้าแล้วข้าอีกอยู่ครึ่งวัน และยังไม่ยุติ ไหมลีฝันว่า ลูกยังไม่ตาย เธอแยกแยะโลกจริงกับฝันออกจากกันไม่ได้ ส่วนสามีของเธอก็ขาดภาษาที่จะสื่อสารได้ แต่ทั้งสองก็มีความรักอันยิ่งใหญ่

ใน "น้ำค้างกลางป่า" ผู้แต่งแสดงความรักอย่างละเอียดอ่อน ที่เฉียบตัวเอกในเรื่อง มีต่อภรรยาคู่ทุกข์ที่กำลังตั้งครรรภ์ เขาพยายามออกล่าสัตว์ เพื่อหาเงินไวยามภรรยาคลอดลูกคนแรก แม้เขาจะพบรอยเท้าที่บ่งชี้ว่ามีสัตว์ป่าอยู่ใกล้ แต่เขาก็ปล่อยให้มันหนีไป เพราะกลัวแต่แหวะเก็บกลัวจะไม่บนคบไม้ไปฝากเธอ เห็นได้ว่า ความรักและความละเอียดอ่อนในจิตใจ ไม่ใช่สิ่งที่ความยากไร้จะทำลายไปได้

ใน "เพียงความรู้สึก" แม่ซื้อกระบอกให้ลูกสาวเป็นของขวัญวันเกิด แต่ต้องเอามันไปปล่อยตามที่บนกับเจ้าที่ไว้ เมื่อสามีพ้นโทษจากคุก ลัดดาต้องลำบากใจ ที่ไม่อาจชี้แจงให้ลูกที่ยัง

เด็กเกินไป เข้าใจได้ว่า พ่อเป็นคนดีแต่ติดคุกเพราะการเมือง ในช่วงที่ผ่านมา ลูกจึงฝังใจว่าพ่อทิ้งไป และออกปากว่า กระจอกตัวนั้น "เป็นเพื่อนที่ดีที่สุด" ในทำนองที่ไม่เต็มใจให้ปล่อยกระจอกไป พอสามีกลับมาถึงบ้าน เธอจึงได้ขอให้เขาซื้อกระจอกให้ลูกตัวหนึ่ง โดยเธอขอไม่ชี้แจงเหตุผล แม้สามีจะงุนงง แต่เขาก็รับปากโดยไม่ซักถาม นั่นแสดงว่า ความห่างเหินที่ต้องอยู่แยกกัน ไม่ได้ทำลายความรักความเข้าใจและความเชื่อใจกันระหว่างสามีภรรยา

2.2.3 ความสมถะและชีวิตที่พอเพียง

ใน "คนหาปลา" แก่นเรื่องอยู่ที่วิถีชีวิตของตัวเอก ที่ยังรักษาความสมถะกลมกลืนเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ "ไม่มีการสะสมและทำลายที่เกินจำเป็น" การหาเลี้ยงชีพของชายหนุ่ม ตัวเอกในเรื่อง ไม่ใช่การดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดอย่างไร้ทางเลือก แต่เป็นการเลือกที่จะต่อสู้ในการใช้ชีวิต ในขอบเขตที่ตนเล็งเห็นคุณค่า ดังที่เห็นได้ว่า นอกจากเขาต้องมีความชำนาญในการใช้แหแล้ว ยังต้องศึกษาเรียนรู้ลักษณะภูมิประเทศและธรรมชาติของสายน้ำ ไชดหิน และปลา ผู้แต่งชี้ให้เห็นถึงจิตใจอันสมถะของชายหนุ่ม ที่รอดชีวิตจากการปลดแหออกจากกิ่งไม้ใหญ่ได้ กระแสน้ำเชี่ยว ดังที่เขาคิดว่า ฟ้าดินคงลงโทษเขา ที่ได้ปลายี่สกน้ำหนักเกือบสิบกิโลกรัมแล้ว ยังไม่หยุดหาปลาอีก ในทัศนะของผู้แต่ง การเลี้ยงชีพที่สมถะเช่นนี้ จึงเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ที่งดงาม แต่จะเป็นไปได้ในท่ามกลางความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติและคุณธรรมของมนุษย์

2.2.4 ความมีน้ำใจและความปรารถนาดี

ในเล่ม *ดอกไม้ออก* สังเกตได้ว่า ไม่ปรากฏเรื่องที่น่าชื่นชมคุณค่าการสละอุทิศตนเพื่อผู้อื่นอย่างชัดเจน เช่นเล่ม *ฤดูกาล* ("จากหินสู่ดิน") อย่างไรก็ตาม เห็นได้ว่า เสกสรรค์ยังได้ให้ความสำคัญต่อความมีน้ำใจและความปรารถนาดีต่อผู้อื่น แม้เป็นคนอื่นต่อกัน ถึงแม้ว่า บางครั้งอาจส่งผลด้านลบอย่างคาดไม่ถึง ซึ่งอาจเป็นเพราะสังคมมีความซับซ้อนมากขึ้น ดังที่ใน "สิ้นเสียงซิ่ง" ผู้แต่งแสดงให้เห็นความมีน้ำใจของชายหนุ่มตกงานที่มีเงินเพียงสี่บาท แต่ก็ให้ทานไปหนึ่งบาทแก่ชายขอทานตาบอดที่บรรเลงเพลงซึ่งที่เตือนให้เขาคิดถึงภูมิลำเนาที่จากมา เขาเปลี่ยนใจหยิบเงินคืนเพื่อมาซื้ออาหารเช้า เมื่อพบว่า ชายขอทานกับเมียมีเงินมากกว่าเขาอย่างมากมาย แต่ก็ถูกกล่าวหาว่า เป็นขโมยและถูกรุมประชาทัณฑ์ การพิพากษาของสังคมเช่นนี้ ฟ้องจุดอ่อนที่คนมักตัดสินกันอย่างผิวเผิน ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งในสังคมไทย เจตนาดีที่ขาดผู้เข้าใจและล่วงรู้ จึงอาจส่งผลร้ายต่อผู้กระทำ แต่ก็มิได้หมายความว่า เสกสรรค์ต่อต้านความมีน้ำใจ

ท่ามกลางการดิ้นรนแข่งขันเพื่อความสำเร็จทางวัตถุในสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ยังถูกบั่นทอนลง มิตรภาพและความใส่ใจต่อเพื่อนมนุษย์ จึงเป็นสิ่งที่มีความค่าและเป็นความงดงามที่ต้องรักษาไว้ ดังแสดงไว้ใน "บุคคลภายนอก" ผู้แต่งแสดงบรรยายภาคอันอบอุ่น

ท่ามกลางวิถีชีวิต ที่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลถดถอยไป หญิงชาพิการ ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ใน หอสมุดอันใหญ่โตแต่อ้างว้างของธนาคารแห่งหนึ่ง มีความสดชื่นอยู่ได้ ด้วยการดูแลกระถางไม้ประดับ เธอรู้สึกดีใจอย่างคาดไม่ถึง ที่ผู้มาใช้ห้องสมุดในฐานะ "บุคคลภายนอก" กลับเป็นผู้ที่สังเกตเห็น และเข้าใจความผูกพันของเธอกับต้นไม้กระถางนั้น

2.2.5 ความกตัญญู

"อึ้งฮวย" แสดงให้เห็นถึง ความกตัญญูของรุ่งหญิงสาวชนบท ที่ยอมขายตัวเพื่อใช้หนี้แทนพ่อแม่ เมื่อรุ่งถูกจับได้ว่าไม่ใช่สาวบริสุทธิ์ ก็ถูกทำร้ายปางตาย ซะตากรมที่น่าสังเวชใจ ทำให้ผู้อ่านเห็นว่า คุณค่าอันยิ่งใหญ่ของเธอ เป็นสิ่งไร้ค่าในสังคมเช่นนี้ ผู้แต่งจึงให้คิดว่า หากเราไม่ยอมให้คนดีถูกทำร้าย ก็ต้องแก้ไขต้นเหตุของปัญหาที่ทำลายคุณค่าของมนุษย์

3. *คนกับเสือ* : การต่อสู้เพื่อพิทักษ์จิตวิญญาณอิสระ

คนกับเสือ (2539) รวมเรื่องสั้นเล่มที่สาม ซึ่งตีพิมพ์ห่างจากเล่มสองคือ *ดอกไม้* (2527) ถึง 12 ปี อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาวาระการเขียน เรื่องที่นำมารวมพิมพ์ในเล่มหลังนี้คือเรื่องสั้น 5 เรื่อง ที่เขียนขึ้นในระยะเวลา 10 ปี ตั้งแต่ปี 2529 - 2539 กล่าวได้ว่า ในระยะเวลา 10 ปีนี้ เสกสรรค์หันมาครุ่นคิดอย่างจริงจังยิ่งขึ้น ถึงปัญหาของการดำรงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี โดยเฉพาะเมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปมากอย่างรวดเร็ว ดังที่เขาแถลงไว้ใน "บันทึกท้ายเล่ม" ว่า "โดยพื้นฐานแล้วทุกเรื่องล้วนสะท้อนประเด็นเดียวกัน ถ้าไม่ใช่ความต่ำต้อยของสังคมไทยปัจจุบันก็เป็นความปวดร้าวของคนที่ไม่อาจคล้อยตามกระแส" (111)

ความต่ำต้อยของสังคมไทยในปัจจุบัน ในทัศนะของผู้แต่ง เป็นสิ่งบั่นทอนศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์อย่างรุนแรง และปรากฏต่อเนื่องมาเป็นเวลานาน ดังเห็นได้จาก เรื่องสั้นบางเรื่องในเล่มก่อนๆ อาทิ "พลเมืองดี" "สี่แยก" "เมืองหลวง" และ "เลือดใหม่" พอประมวลได้ว่า ความตกต่ำและสิ้นเงินของสังคมไทย น่าจะหมายถึง ค่านิยมและพฤติกรรมที่ยึดผลประโยชน์ทางวัตถุและอำนาจเป็นคุณค่าของชีวิต จนตัดขาดจากคุณค่าทางจิตใจ วิถีชีวิตดั้งเดิมที่ให้ความสำคัญกับคุณธรรมที่ผดุงชีวิตและสังคม เช่น ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ความเคารพและกลมกลืนกับธรรมชาติ ได้ถูกกระแสบริโภคนิยม ทำให้เบี่ยงเบนออกไปสู่การต่อสู้แข่งขันและเบียดเบียนกันอย่างดุเดือด และไร้ความละอาย เสกสรรค์กล่าวไว้ในคำแถลงท้ายเล่ม *คนกับเสือ* ว่า ผู้ที่ยังยึดมั่นในวิถีดั้งเดิม ย่อมมีทางเลือกเพียงสองอย่าง "...คือถ้าไม่คล้อยตามก็ต้องจมปลักอยู่กับความอ้างว้างเหี่ยวเฉา...[เพราะถูก]...บีบให้รู้สึกผิดหรือไม่ก็ถูกต้อนให้เข้าสู่มุมอับ ถูกโดดเดี่ยวทอดทิ้ง กระทั่งถูกปฏิเสธซึ่งๆ หน้า เพียงเพราะใช้ชีวิตอย่างอิสระ สันโดษ

ไม่น้อยมกั้ให้กับชะตากรรม และยังไม่กั้ให้กับจิตวิญญาณที่ต่ำกว่า ” (112)

น่าจะได้อันหาว่า ในทัศนะของผู้แต่ง บุคคลที่พยายามต่อสู้เพื่อพิทักษ์ความอิสระทางจิตวิญญาณ จะต้องกระทำอย่างไรและได้รับผลอย่างไร อีกทั้งเนื้อหาในนี้สื่อสารสิ่งใดแก่ผู้รับในเล่ม *ดอกไม้* ผู้แต่งแสดงปัญหาที่ไร้ทางออกของผู้คนที่ตกอยู่ในความไม่เป็นธรรมของสังคม ในขณะที่วิถีบริโภคนิยมก็ซ้ำเติมคนทุกซีกยาก ในเล่ม *คนกับเสือ* เราได้เห็น การต่อต้านกระแสดังกล่าว ด้วยพฤติกรรมของตัวละคร และผลที่ตัวละครได้รับ ดังจะกล่าวต่อไป

3.1 การต่อต้านการคุกคามศักดิ์ศรีมนุษย์

ในเล่ม *คนกับเสือ* ผู้แต่งได้แสดงการต่อต้านการคุกคามศักดิ์ศรีมนุษย์ ผู้วิจัยจะได้ศึกษาสิ่งคุกคามศักดิ์ศรีมนุษย์และการยื่นหยัดด้วยคุณธรรมซึ่งวิเคราะห์ได้ดังนี้

3.1.1 สิ่งคุกคามศักดิ์ศรีมนุษย์

3.1.1.1 การเข่นฆ่าเพื่อบรรลุผลทางอุดมการณ์

"หญิงเฒ่าบนภูเขาชรา" (2529) เป็นเรื่องทีแสดงให้เห็นว่า การต่อสู้ทางการเมือง ส่งผลให้หญิงเฒ่าชาวม้ง ต้องสูญเสียลูกชายไปหมดทั้งสองคน ลูกชายคนโตของเธอตายเพราะต่อสู้กับฝ่ายรัฐบาล ส่วนคนเล็กตายเพราะถูกทหารป่าพวกเดียวกันพิพากษา เนื่องจากเขาติดต่อกับฝ่ายรัฐบาลเตรียมพาคณไปมอบตัว ความโศกเศร้าของหญิงชราผู้เป็นแม่ แสดงความทุกข์ของประชาชนผู้ถูกอ้างในการต่อสู้ แต่กลับเป็นผู้ที่สูญเสียมากที่สุด โดยเธอไม่เคยเข้าใจเลยว่า อุดมการณ์คืออะไร กล่าวได้ว่า เสกสรรค์ได้วิพากษ์วิจารณ์การเข่นฆ่าของทั้งสองฝ่ายว่าเป็นการใช้อำนาจโดยพลการ โดยไม่ใส่ใจต่อการเลือกของบุคคล การยึดอุดมการณ์ทางการเมืองจนสามารถเข่นฆ่าชีวิตผู้อื่น โดยถือว่าอุดมการณ์มีค่าเหนือชีวิตและถืออำนาจตัดสินการดำรงชีวิตของผู้อื่น เป็นสิ่งที่น่าเศร้าสลดอย่างลึกซึ้ง เสกสรรค์ได้ชี้ว่า เมื่อกาลเวลาผ่านไปความสูญเสียชีวิตด้วยเหตุของอุดมการณ์ ก็เป็นสิ่งไร้ค่า ซ้ำร้ายผู้ที่ยังอยู่ก็ถูกคุกคามด้วยการทวงเหยวอย่างฉาบฉวยทีเห็นชนกลุ่มน้อยเป็นจุดขาย โดยไม่คำนึงถึงศักดิ์ศรีของความเป็นคนที่เท่าเทียมกัน ผู้อ่านจะเห็นได้ว่า ชีวิตของมนุษย์นั้น มีคุณค่าและความหมายมากกว่าการตัดสินด้วยผลประโยชน์อันฉาบฉวย

3.1.1.2 การหลงอยู่กับวัตถุและความจอมปลอมของวิถีชีวิต

"หญิงเฒ่าบนภูเขาชรา" (2529) นอกจากจะแสดงความอัปลักษณ์ของการเข่นฆ่าเพื่อบรรลุผลทางอุดมการณ์แล้ว ยังแสดงให้เห็นว่า การหลงอยู่กับวัตถุและความจอมปลอมของวิถีชีวิต ก็เป็นสิ่งคุกคามศักดิ์ศรีมนุษย์ ได้รุนแรงพอๆ กัน ผู้แต่งชี้ว่า หลานสาววัยรุ่นของ

หญิงเฒ่าชาวมัง รีบไปต้อนรับนักท่องเที่ยว จนปล่อยให้ย่า ใช้ไม้เท้าพุงตัวตามไปเพียงลำพัง นำวิตกที่ความเจริญจุใจเข้ามาสู่ดวงตอด้วยกระแสบริโณคณิยม ซึ่งเน้นการครอบครองวัตถุ และความจอมปลอมของวิถีชีวิต หลานสาวที่ตื่นเต้นกับนักท่องเที่ยวไม่เคยสำนึกในคุณค่าใดๆ ทางประวัติศาสตร์ หรือบทเรียนของเฝ้าพันธุ

นอกจากนี้ ผู้แต่งยังแสดงให้เห็นว่า สายใยแห่งมิตรภาพระหว่างมนุษย์ได้เลือนหายไป สิ่งเข้ามาแทนที่คือ ผลประโยชน์ทางวัตถุ ดังที่นักท่องเที่ยวซึ่งเป็นผู้หญิงคนหนึ่ง ขาดความเห็นใจ และไม่พอใจที่ถ่ายรูปได้เพียงสามรูปแล้วหญิงเฒ่าก็นั่งลง เพราะความกลัวคนแต่งชุดทหารจนฝังใจ คำพูดของเธอที่ว่า "นี่ป่า รูปที่ถ่ายนะจะเอาไปลงหนังสือ ไม่ดีใจหรอก" (33) ชี้ให้เห็นความแปลกแยกระหว่างหญิงเฒ่าผู้ยึดมั่นในความรักอันยิ่งใหญ่กับคนในยุคข่าวสารซึ่งมักชื่นชมความไร้แก่นสารที่เพียงแค่มีรูปถ่ายลงในหนังสือก็หลงดีใจจนคิดว่าเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่และสำคัญสำหรับชีวิต

ปัญหาการคุกคามของความเจริญทางวัตถุและความฉาบฉวยของวิถีชีวิต มิเพียงแต่แพร่กระจายไปสู่ดวงตอเท่านั้น แม้แต่กลางทะเลลึกก็ยิ่งเกิดขึ้น ใน "บาดแผลใหม่จากท้องทะเล" (2531) ผู้แต่งแสดงให้เห็นว่า เต๊ะหนุ่มหาปลาที่ดำรงชีวิตอย่างสมถะ ถูกแย่งปลาไปถึงสองครั้ง ครั้งแรกถูกฉลามแย่งปลาระยะตัวใหญ่ที่ติดเบ็ดไป ขณะซึ่งใกล้เวลาที่เขาต้องกลับเข้าฝั่งอย่างสิ้นหวัง ปลาสาครดำเกือบสี่ศอกก็กินเหยื่อของเขา เขาต้องต่อสู้กับแรงดูดอันมหาศาลของมันอย่างยากลำบาก จนสายเบ็ดบาดมือเลือดกรัง ในที่สุด เขาก็ผูกสายเบ็ดไว้กับหูถังพลาสติกขนาดห้าแกลลอนและกระดานเรือแผ่นหนึ่ง เพื่อตัดกำลังปลา เขาตั้งใจว่าสักพักเมื่อปลาหมดแรงก็จะลากปลาขึ้นเรือได้ แต่ยังไม่ทันไร นักท่องเที่ยวบนเรือสีขาวขนาดหลายสิบแรงม้า ก็ฉกฉวยเอาปลาของเขาไปเสีย ด้วยกำลังเครื่องเรือที่เหนือกว่า

ผู้แต่งชี้ว่า การคุกคามจากผู้ที่ยึดถือแต่ประโยชน์ทางวัตถุ ร้ายแรงเสียยิ่งกว่าปลาดูดอีก เพราะเต๊ะยังสามารถโต้ตอบมันได้บ้าง แต่ "คนมาเที่ยวนับร้อยๆ ที่พักก็หุหุ เขาจะไปฟ้องร้องกับใครได้ว่า ตัวเองถูกขโมยปลา" (24) สิ่งที่น่าสลดใจก็คือ ตัวเอกให้ความสำคัญต่อปลาตัวนั้น มากกว่าการตกปลาเพื่อความบันเทิงอย่างคนเมือง เพราะ "ปลาตัวนั้นคือผลงานชิ้นเดียวของเขาในวันนี้ มันหมายถึงอะไรหลายอย่างของเต๊ะและครอบครัว" (23) ในขณะที่ นักท่องเที่ยวที่ขโมยปลาไป กลับวางท่าถ่ายรูปกับปลาตัวนั้นอย่างไม่ละอายใจ

พฤติกรรมของนักท่องเที่ยว ทั้งในเรื่อง "หญิงเฒ่าบนภูเขาราว" (2529) และ "บาดแผลใหม่จากท้องทะเล" (2531) สอดคล้องกับทัศนะของเสกสรรค์ ที่วิเคราะห์ผู้หลงกระแสบริโณคณิคมไว้ในบทสัมภาษณ์ "ผลพวงจากการค้นหา" ซึ่งตีพิมพ์รวมเล่มในชุด *ปากคำประวัติศาสตร์* ว่า

คนเหล่านั้น มักเห็น "...การครอบครองสรรพสิ่งนั้น เป็นสัญลักษณ์ของความสำเริง เป็นคุณค่า เป็นความหมายของชีวิต (ดังนั้น) การค้นหาคุณค่าภายในของตนเองก็ลดลงไปอีก เพราะเข้าไปใช้วิถีครอบครองโลกภายนอกมากกว่าจะสร้างโลกภายใน สร้างแก่นแท้ จึงกลายเป็นคนฉาบฉวยในเรื่องของการเรียนรู้ ฉาบฉวยในการใช้ชีวิต" (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล ,2540 ข : 244)

ผู้ที่มีวิถีชีวิตฉาบฉวย ย่อมเป็นอื่น และไม่สามารถเข้าถึงคุณค่าภายในอันน่าชื่นชมของมนุษย์ ใน "มวยแทน" (2532) ผู้แต่งชี้ว่า เสี่ยมตั้งเกหนุ่มเป็นมวยแทน เพราะอยากหารายได้มาจุนเจือครอบครัว และคิดว่าเป็นโอกาสที่จะแสดงให้เห็นถึงความเป็นลูกผู้ชายที่กล้าหาญสู้คน เสี่ยมไม่เคยฝึกมวยมาก่อน อีกทั้งคู่ต่อสู้ของเขายังเป็นมวยอาชีพจากเมืองหลวง โอกาสที่จะชนะจึงมีน้อยมาก นอกจากเสี่ยมต้องเผชิญหน้ากับคู่ต่อสู้บนเวทีแล้ว เขายังถูกเขียนพจน์ร่างอ้วนคุกคามศักดิ์ศรีอีก เขียนพจน์ผู้นั้น เดิมพันว่าเสี่ยมจะสู้ได้ครบห้ายก "มันไม่ได้คิดว่าเขาควรชนะแม้แต่น้อยเลย เพียงอยากให้เขาแพ้ตามกำหนดที่ต้องการเท่านั้น" เพื่อประโยชน์ของตน (46) เสี่ยมพยายามสู้อย่างถึงที่สุด มิใช่เพื่อผลประโยชน์ที่นักพนันจะหยิบยื่นให้ แต่เพื่อรักษาศักดิ์ศรี แต่เขาก็ถูกน็อกในยกสุดท้ายเพราะเขาสู้ไม่ได้จริงๆ ก่อนกลับบ้านเขาพบกับเขียนพจน์ผู้นั้นที่หน้าสนามมวย จึงหัวเราะเยาะใส่หน้า เขาถูกลูกน้องของเขียนพจน์รุมทำร้ายจนหมดสติ เห็นได้ว่า เขียนพจน์และลูกน้อง เป็นผู้เห็นผลประโยชน์เป็นสรณะ จึงไม่เห็นค่าของจิตวิญญาณอันยืนหยัดอย่างกล้าหาญของเสี่ยม แต่กลับพยายามนำสิ่งนั้น มารับใช้ประโยชน์ในการพนันของตน

ภัยอันร้ายกาจของวิถีชีวิตจอมปลอม ยิ่งปรากฏชัดใน "ผู้ยิ่งใหญ่" (2532) กำนันเดชผู้กำลังย่างเข้าสู่วัยชรา พยายามหาผู้สืบทอดภารกิจปกป้องคุ้มครองชาวบ้านสันติฉลาม แต่ความหวังเดียวของเขาต้องพังพินาศ เพราะผู้ที่เขาฝากความหวังไว้ว่าจะเป็นทายาททางคุณธรรม กลับเป็นผู้ฉกฉวยอำนาจอย่างฉลาด ด้วยโอกาสที่กำนันเดชหยิบยื่นให้เอง สมใจเด็กหนุ่มลูกอดีตภรรยากำนันเดช แท้ที่จริงเป็นคนอ่อนแอแต่โลก เขาไม่กล้าสู้กับกำนันเดช ซึ่งแสวงทำอุบายเป็นคนเปียดเบียนชาวบ้านในบั้นปลายชีวิต แล้วมาทำดวลกับเขา เมื่อกำนันเดชเปิดเผยว่าตั้งใจให้เขาฆ่า เพื่อจะได้เป็นใหญ่แทน และเป็นของกำนันเดชที่ไม่มีลูก เขากลับยังกำนันเดชทางข้างหลังเพื่อครองอำนาจ

พฤติกรรมของสมใจนั้น สะท้อนโลกทรรศน์ของผู้เห็นแก่ตัว ดังที่เสกสรรค์ได้วิจารณ์ไว้ในงานชิ้นอื่นคือบทความ "พื้นที่รกร้างว่างเปล่า" ซึ่งตีพิมพ์รวมเล่มในชุด *การผ่านพ้นของยุคสมัย* ว่าเป็นความคิดที่ทำให้ "...คุณค่าดั้งเดิมซึ่งยกขึ้นมาจากชีวิตรวมหมู่...ถูกหยาบหยันอย่างถึงที่สุด ความกล้าและความสัตย์ซื่อกลับกลายเป็นความโง่ ความรักในมวลมนุษย์นับเป็นเรื่องเพื่อเจ้า..."

(เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2540 ก : 73)

สังคมที่มุ่งเน้นแต่ผลประโยชน์ ยิ่งทำให้มนุษย์ทำลายคุณค่าและความหมายของการดำรงอยู่ของเพื่อนมนุษย์และสรรพสิ่งซึ่งผสานเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ ใน "คนกับเสือ" (2539) ผู้แต่งได้แสดงให้เห็นว่า ตัวละครเอกถูกคุกคามถึงสองครั้งคือ ครั้งแรกเขาถูกบีบคั้นจากผู้คนในสังคมเมือง ให้ศิโรราบต่อกระแสบริโภคนิยม จนไม่อาจอยู่ในสังคมเมืองได้ ครั้งต่อมาเมื่อเขากลับมายังชนบทบ้านเกิด ก็ถูกบีบบังคับในนามแห่งอารยธรรม ให้ต้องเป็นผู้ล่าเสือที่กินัวของชาวบ้าน

เขาพบว่า แท้จริงแล้วเสือไม่ใช่ผู้บุกรุก มนุษย์ต่างหากเป็น "ผู้ที่ล่องล่ำเข้ามาในดินแดนที่ทุกอย่างเคยเชื่อมร้อยเป็นองค์รวม ไม่เพียงเขา...พวกตัดไม้ ทำไร่ เลี้ยงวัว สร้างถนน ใครต่อใครผู้คนเหล่านี้ใช้หรือไม่ล้วนเข้ามาตัดเฉือนสายใยดั้งเดิมแห่งไพรพฤกษ์" (107)

ผู้แต่งชี้ว่า วิถีชีวิตของเสือที่หยิ่งทรนง กล้าหาญ สันโดษ รักอิสระและสามารถดูแลตนเองได้ เป็นวิถีที่ตัวเอกในเรื่องโหยหามานาน เมื่อเผชิญหน้ากับเสือ เขาเกิดความฉงนว่า "...ทำไมเขาจึงต้องรับหน้าที่เป็นผู้ประหารความสูงส่งและบดขยี้รูปธรรมของอิสรภาพเพื่อการเพิ่มขยายของสายพันธุ์ที่ต่ำต้อย [และ]...ทำไมในนามของอารยธรรม เขาจึงต้องรับภารกิจมาเสียนตีวิญญาณป่า..." (108) ความฉงนของตัวเอกนั้น กระตุ้นให้ผู้อ่านทบทวนถึงความหมายที่แท้จริงของอารยธรรมว่าสร้างสรรค์หรือทำลายกันแน่

เห็นได้ว่า เสือทำให้ตัวเอกค้นพบความครบถ้วนทางจิตวิญญาณ และเขารู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกับเสือ ดังนั้น "...ถ้ามัน [เสือ] สมควรตายเขาก็ไม่ควรมีชีวิตอยู่" (109) สะตากรมของคนกับเสือทำให้เราสลัดใจที่สังคมนั้น บีบบังคับให้จิตวิญญาณที่ยิ่งใหญ่ทั้งสองต้องมาชนกัน ในทัศนะของผู้แต่ง การดำรงอยู่ของเสือ นั้น มีความยิ่งใหญ่ที่มนุษย์ควรศึกษาเรียนรู้ เพราะเป็นสิ่งสัมพันธ์กับคุณธรรมที่มนุษย์ควรยึดถือ

3.1.2 การยืนหยัดด้วยคุณธรรม

เห็นได้ว่า การคุกคามศักดิ์ศรีของมนุษย์นั้น มีความรุนแรงมาก คนที่ไม่ยอมถูกกลืนไปกับกระแสบริโภคนิยม ต้องถูกคุกคามในลักษณะต่างๆ ดังข้างต้น ในผลงานเล่มนี้ ผู้แต่งยังได้แสดงให้เห็นถึง การยืนหยัดด้วยคุณธรรมของผู้ที่มีจิตวิญญาณอิสระดังนี้

3.1.2.1 ความรักศักดิ์ศรีและความซื่อตรงต่อตนเอง

ใน "มวยแทน" (2532) ผู้แต่งแสดงให้เห็นว่า เสี่ยงมหนุ่มตั้งเกที่เป็นมวยแทน ยืนหยัดต่อสู้ เพื่อรักษาศักดิ์ศรีของตน เขาไม่เคยฝึกมวยมาก่อน อีกทั้งไม่มีพี่เลี้ยงที่คอยดูแลแก้ทางมวย

ให้ จึงมีสภาพไม่ต่างจากกระสอบทรายเคลื่อนที่ แม้เขาจะเป็นรองคู่ต่อสู้เกือบทุกทาง แต่สิ่งหนึ่งที่เขาไม่ด้อยกว่าใครเลย คือความหยิ่งและรักศักดิ์ศรีของลูกผู้ชาย

ระหว่างพักยกที่สี่ เสี่ยงมเหนี่ยวจนแรงเหลือไม่ถึงครึ่ง ร่างกายบอบช้ำอย่างหนัก เขาต้องเดินโขยกเขยกกลับเข้ามูม แผลจากโหนกแก้มส่งผลให้เลือดเประอะไบหน้าลงมาถึงกางเกง และตาขวาก็ปิดสนิท เห็นได้ว่าคำถามที่แสดงถึงความหวังโยของกรรมการผู้ห้ามบนเวทีว่าจะสู้ต่อหรือเปล่า ทำให้เขาต้องตัดสินใจ เพราะดูเหมือนว่าถ้ายอมไม่ออกจากมูม ก็คงไม่เสียศักดิ์ศรี เพราะ "ทุกคนเห็นอยู่แล้วว่าเขาทรหดอดทนขนาดไหน เป็นคนอื่นที่โดนมือโดนตีนขนาดนี้คงต้องยอมแพ้ไปนานแล้ว" (45 - 46) อย่างไรก็ตาม อีกด้านหนึ่งเขาคิดว่า "กำปั้นและเขาคอกของฝ่ายตรงข้าม อาจทำให้ร่างกายของเขาปรึแยกออกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย แต่มันคงไม่เจ็บปวดเท่ากับการที่จะต้องเดินหลบตาคนทั้งบางไปตลอดชีวิต เพราะว่าเขายอมแพ้คนที่ตัวเท่าๆ กัน" (45) แต่พอเขียนพจน์ที่ตัดสินใจบนให้เขาสู้จนครบห้ายก เข้ามาถามย้ำที่เล่นพนันไว้ว่าเขาจะยื่นครบยก เขาก็เกิดความขัดแย้งจนตัดสินใจไม่ถูกว่าจะสู้ต่อหรือเปล่านั้น ถ้าสู้ก็ดูเหมือนว่าจะรับจ้างทำตามผลประโยชน์ เสี่ยงมรู้ว่า เสี่ยงมพนันผู้นั้นไม่ได้ชื่นชมในความเป็นลูกผู้ชายของเขาเลยแม้แต่น้อย เพียงแต่ต้องการผลประโยชน์บนความเจ็บปวดของเขา เสี่ยงมจึงรู้สึกที่ถูกเหยียดหยามอย่างแรง เขาพยายามปกป้องศักดิ์ศรีของตนด้วยการออกไปชกในยกสุดท้าย เพราะต้องการพิสูจน์ให้ผู้คนเห็นว่า เขาไม่ใช่คนที่ยอมแพ้ใคร ถึงแม้ว่าจะไปสนองความต้องการของเขียนพนัน อย่างไรก็ตาม เขาก็ถูกน็อคเพราะสู้ไม่ได้จริงๆ นี่คือการชกที่ตรงต่อตนเอง

เสกสรรค์ได้แสดงความแข็งแกร่งอย่างน่าชื่นชมของคนที่ถูกคุกคามศักดิ์ศรี น่าสนใจที่เนื้อหาดังกล่าว ได้มาจากการแปรเปลี่ยนประสบการณ์ตรงในการปฏิบัติของเขา เขากล่าวในบทสัมภาษณ์ "นักเขียนกับผลงาน" ซึ่งตีพิมพ์รวมเล่มในชุด **เส้นทางนักประพันธ์** ว่า

...มันมีมหาอำนาจคอยชักใยคอยปั้นหัว คอยหาผลประโยชน์จากความเจ็บปวดของคนที่อยู่บนเวที ในขณะที่คนอยู่บนเวทีนี้ไม่ยอมแพ้หรือยอม ต่อให้มันเจ็บยังไงมันก็อยากจะชนะ มันก็เหมือนสมัยก่อน ผมจะลำบากลำบากยังไงผมก็ไม่ยอมแพ้ ทั้งๆ ที่มองไม่เห็นทางชนะ ความรู้สึกแบบนี้มันถ่ายทอดถึงงานของเรา...(เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2540 ง : 151)

การต่อสู้เพื่อดำรงไว้ซึ่งศักดิ์ศรี ยังปรากฏอย่างเด่นชัดใน "คนกับเสือ" (2539) ตัวเอกในเรื่อง ต้องสู้กับการคุกคามของผู้คนในเมืองที่หลงอยู่ในกระแสบริโภคนิยม ผู้แต่งชี้ว่า "...มัน

พยายามทำให้เขากลายเป็นสัตว์เลื้อยเชื่องๆ ก้มหัวให้กับผู้อื่น เพียงเพื่อให้ได้มาซึ่ง คอกช้างอันสวยงามและการยอมรับจากฝูงสัตว์ที่เชื่องแล้ว... เขา... ค้นพบว่ามันเป็นทุกอย่างที่ตรงข้ามกับตัวเขา เป็นทุกอย่างที่ขัดแย้งกับวิญญาณอิสระที่พาดิตตัวมา ” (101)

แม้ผู้แต่งไม่ได้ให้รายละเอียดที่ชัดเจนเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่ตัวเอกเผชิญกับอำนาจของวิถีบริโภคนิยม แต่เมื่อเราย้อนไปดู “เลือดใหม่” เรื่องสั้นในเล่ม *ดอกไม้* ก็อาจคาดเดาได้ว่า ตัวเอกใน “คนกับเสือ” น่าจะถูกคุกคามในลักษณะเดียวกับเสือตัวเอกในเรื่อง “เลือดใหม่” เสือนั้นยอมละทิ้งศักดิ์ศรีของตนเพื่อความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน แต่ตัวเอกใน “คนกับเสือ” รักศักดิ์ศรี จึงพยายามปกป้อง ผลสุดท้าย เขาจึงไม่อาจจะอยู่ในสังคมเมืองได้ เมื่อถูกบีบบังคับให้ฆ่าเสือ เขาจึงยอมจบชีวิตลงพร้อมกับสัตว์ป่าผู้มีวิญญาณเสรีนั้น

3.1.2.2 ความอดกลั้นและขันติ

“มวยแพน” (2532) นอกจากจะแสดงความรักศักดิ์ศรีแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความอดกลั้นต่อความทุกข์ในการต่อสู้กับปัญหาของตัวละคร เสื่อมตัวเอกในเรื่อง พยายามต่อสู้เพื่อรักษาศักดิ์ศรีอย่างถึงที่สุด เขาสู้จนหมดสติไป เพราะพิษสงของหมัดเท้าเข้าศอกของคู่ต่อสู้ที่ถาโถมเข้ามาอย่างรุนแรง การที่เขาอดทนยืนหยัดต่อสู้จนถึงยกสุดท้าย ก็นับได้ว่าเขามีความอดกลั้นอย่างสูง ดังที่ผู้แต่งชี้ว่า “...เป็นคนอื่นที่โดนมือโดนตีนขนาดนี้ก็คงต้องยอมแพ้ไปนานแล้ว” (46)

ใน “บาดแผลใหม่จากท้องทะเล” (2531) ผู้แต่งแสดงให้เห็นว่า เต๊ะคนหาปลาตัวเอกในเรื่อง มีขันติและวิริยะอย่างน่าชื่นชมในการต่อสู้กับปัญหา เมื่อถูกปลาฉลามแย่งปลากะมงซึ่งเป็นเหยื่อชิ้นใหญ่ตัวแรกของวัน เขาก็เพียรพยายามแย่งคืน แม้เขาจะพยายามอย่างเต็มที่ แต่ก็ไม่สามารถได้คืนมาแม้แต่ครึ่งตัวที่เหลือรอดจากการกัดกินของฉลามในครั้งแรก นอกจากนี้ ฉลามยังโจมตีเรือของเต๊ะอีก เขาจึงตอบโต้มันด้วยการกระทุ้งไม้พายเข้าที่ปากของมัน

ก่อนกลับขึ้นฝั่งปลาสากดำขนาดยักษ์ติดเบ็ดของเขา ผู้แต่งชี้ว่า เต๊ะต้องใช้ความวิริยะอุตสาหะอย่างมาก ในการต่อสู้กับแรงดูดอันมหาศาลซึ่งมากกว่าครั้งใดๆ แม้สายเอ็นเบ็ดจะครูดบาดมือ แต่เขาก็อดทนพอที่จะไม่ละทิ้งความพยายามในการนำปลาขึ้นจากน้ำให้ได้ เขาค้นพบวิธีตัดกำลังปลา และคิดว่าสักพักเมื่อปลาหมดแรง ค่อยกลับมาลากขึ้นเรือ แต่เหตุการณ์อันไม่คาดคิดก็เกิดขึ้น นักท่องเที่ยวในเรือขนาดหลายสิบแรงม้าขโมยปลาของเขาไป เต๊ะพยายามตะโกนและเร่งเครื่องเรือหางยาวเพื่อเข้าไปเอาปลา แต่นักท่องเที่ยวก็ทำเป็นไม่สนใจและรีบแล่นเรือหนีไป

3.1.2.3 ปัญญาและความกล้าหาญเด็ดเดี่ยว

การต่อสู้กับปัญหาด้วยปัญญาและความกล้าหาญเด็ดเดี่ยว เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงศักยภาพอันน่าชื่นชมของมนุษย์ ดังเห็นได้จากก้านั้นเดชใน “ผู้ยิ่งใหญ่” (2532) ก้านั้นเดชเป็นตัวแทนของผู้ยิ่งใหญ่ในรากของวิถีชีวิตในสังคมไทย ความยิ่งใหญ่ของก้านั้นเดชเกิดจากคุณสมบัติภายในที่กล้าหาญ เด็ดเดี่ยว ใจกว้าง รักพวกพ้อง เชิดชูความยุติธรรม เมื่ออย่างเข้าสู่วัยชรา ก้านั้นเดชจึงทุ่มชีวิตใจในเรื่องการหาคนมาสืบทอดความยิ่งใหญ่จากเขา เพื่อปกป้องคุ้มครองผลประโยชน์ของชาวสันฉลาม

ก้านั้นเดชออกทะเลสองคืนกับหนึ่งวัน เพื่อครุ่นคิดถึงเรื่องผู้สืบทอด เขาสังเกตความเป็นไปของธรรมชาติรอบตัว แล้วพบความหมายที่แฝงเร้นว่า “ชีวิตเป็นเช่นนี้... ก่อเกิดและสิ้นสุดเหมือนเวลาผันผ่านไปอย่างเงียบสงัดและไม่แยแสต่อผู้ใด ก่อนตะวันจะลับฟ้า ไหนเลยต้องเฉลิมฉลอง อาทิตยย์จากไปไม่เสียเปล่า ราตรีมีความสวยของมัน กลางดึกคืนนั้นเอง ก้านั้นเดชพลันคิดตก แกะจะเป็นดังเช่นตะวัน จะจากไปเพื่อเปิดเงืงฟ้าให้ดวงดาว ” (73 - 74)

ก้านั้นเดชเป็นใหญ่ โดยฆ่าก้านั้นเก่าที่เป็นคนเลว ดังนั้นเขาจึงวางแผนเบียดเบียนชาวบ้านในช่วงฤดูมรสุม เพื่อให้ทุกคนเห็นว่าเขาเป็นคนเลว หลังจากนั้น เขาก็จะไปรังแกสมาชิกของสมจิตอดีตภรรยาของเขา เพื่อให้สมใจฆ่าเขา

เห็นได้ว่า ก้านั้นเดชต้องใช้ปัญญาและความขมใจอย่างสูง โดยใช้เวลาคืนแรกทั้งคืนในการล่องเรือ เพื่อหยั่งว่า สมใจจะมีคุณค่าสำหรับการสืบทอดภารกิจอันยิ่งใหญ่ของตนหรือไม่ เขาเห็นว่า แม้สมใจจะไม่ใช่สายเลือดของเขา แต่ก็ยังเป็นลูกของผู้หญิงคนเดียวที่เขาเคยรัก ดังนั้นสมใจจึงควรที่จะได้อยู่บนเกาะนี้ ก้านั้นเดชได้ยินพ่อตาของสมใจแล้วว่า สมใจชักปั้นจ้อหัวหน้าท้ายเรือของพวกอวนดำที่เข้ามาลากปลาหลังเกาะสี่ จึงเข้าใจว่า สมใจน่าจะเป็น คนผู้คนรักศักดิ์ศรีและความยุติธรรม จึงเห็นว่า สมใจเหมาะสมที่จะขึ้นมาเป็นใหญ่แทนเขา ก้านั้นเดชนั้น กล้าหาญเด็ดเดี่ยวอย่างยิ่งที่เสียสละเพื่อสมใจและชาวสันฉลาม แม้แต่ความตาย เขาก็กล้าที่จะเผชิญหน้าอย่างไม่หวาดหวั่น

ใน “มวยแทน” (2532) เสี่ยมตัวเอกในเรื่องซึ่งไม่เคยฝึกชกมวยมาก่อน ก็ต้องใช้ทั้งปัญญาและความกล้าหาญเด็ดเดี่ยวในการต่อสู้กับนักชกมวยอาชีพซึ่งผ่านศึกมาหลายครั้งแล้ว ในยกที่สาม เสี่ยมสังเกตจนรู้ว่า ไหล่กับแขนของคู่ต่อสู้จะขยับก่อนทุกครั้งทีเตะ เขาจึงคิดว่า น่าจะหลบทันหรือไม่ก็สวนหมัด เมื่อทำอย่างที่คิดก็ได้ผล แต่การรู้เพียงเท่านี้ก็ช่วยให้เขาหลบและตอบโต้ได้ไม่นาน เพราะคู่ต่อสู้เป็นมวยอาชีพ จึงเปลี่ยนยุทธวิธีในการโจมตี ยกที่สี่ เสี่ยมก็พบวิธีตอบโต้โดยบังเอิญ เขาคิดจะใช้วิธีนี้เป็นหลัก แต่ก็ถูกอ่านทางออกและแก้เกมได้ทัน แม้ว่า

ในที่สุด เสี่ยมจะถูกอาวุธของคู่ต่อสู้จนหมดสติและพ่ายแพ้ แต่การต่อสู้โดยใช้ปัญญาและความกล้าหาญ เด็ดเดี่ยวของเขา ก็เป็นสิ่งที่น่าชื่นชม

“บาดแผลใหม่จากท้องทะเล” (2531) ก็ได้แสดงคุณค่าของการต่อสู้ โดยใช้ปัญญาและความกล้าหาญ เด็ดเดี่ยว เต๊ะหนุ่มหาปลาต้องต่อสู้กับปลาซากดำขนาดใหญ่ด้วยสมอง สองมือ และอุปกรณ์ที่จำกัด มือที่จับสายเอ็นเบ็ดถูกครูดจนเป็นแผล เขาจึงดึงมือกลับบนเรือไม่ให้เลือดหยดลงทะเล เพราะนั่นเท่ากับเป็นการเรียกปลาหลามทั้งฝูง เมื่อปลาซากดำหยุดว่ายเขาก็สาวเอ็นเบ็ดคืนมาอย่างยากลำบาก ปลาที่ว่ายหนีจากการดึงของเขาอีก จนผ้าขาวม้าที่ใช้พันแผลที่มือค่อยๆ ขาด เขาจึงต้องใช้วิธีอื่นต่อสู้กับปลา คือใช้เท้าคืบถึงพลาสติคขนาดห้าแกลลอนมา แล้วผูกสายเบ็ดไว้กับหูถังเพื่อตัดกำลังของปลา เห็นได้ว่า การหาปลาอย่างสมถะนั้นเป็นวิถีชีวิตที่ต้องใช้ภูมิปัญญา และความกล้าหาญ เด็ดเดี่ยว ประสานกันอย่างงดงาม

วิถีของผู้ล่าในรากของสังคมไทยนั้น ไม่ได้ป่าเถื่อนไร้อารยธรรมเลยแม้แต่น้อย “คนกับเสือ” (2539) แสดงให้เห็นว่า วิถีแห่งพรานป่านั้นมีความยิ่งใหญ่และน่าชื่นชม พ่อของตัวเอกในเรื่อง ไม่เคยล่าสัตว์เพื่ออวดใคร และไม่ได้พอใจในการปลิดชีวิตอื่น เหตุที่ต้องเป็นผู้ล่าเพราะความจำเป็นบังคับ ผู้แต่งชี้ว่า คุณสมบัติภายในที่พรานไพรควรมีคือ ปัญญา และความกล้าหาญเด็ดเดี่ยว ตัวเอกในเรื่องก็ต้องใช้คุณสมบัติดังกล่าว ในการแกะรอยเสือที่มากินวัวของชาวบ้าน เขาต้องรู้จักธรรมชาติของเสือในการซ่อนเหยื่อและกลับมากิน เมื่อพลาดการซุ่มยิงเสือ เขาจำเป็นต้องไล่ล่ามัน ถึงแม้ว่าจะลำบากกว่าการดักซุ่มยิงเป็นร้อยเท่าและเป็นการขัดคำสั่งของพ่อ

ตัวเอกในเรื่อง เล็งเห็นด้วยปัญญาว่า มนุษย์นั้นเป็นผู้ทำลายองค์รวมของธรรมชาติ ตัดไม้ทำลายป่า ทำให้ป่าเหลือน้อยลง ส่งผลให้เสือต้องหาอาหารลำบากและต้องกินวัวของชาวบ้านในที่สุด นอกจากนี้ เขายังเห็นว่า เสือกับเขานั้นมีจิตวิญญาณเดียวกัน ถ้าเสือสมควรตาย เขาก็ไม่ควรมีชีวิตอยู่ ด้วยปัญญาและความกล้าหาญเด็ดเดี่ยว เขาจึงยอมตายพร้อมเสือดาวนั้นนั่นเอง

3.2 ผลต่อตัวละคร

ในเล่ม *คนกับเสือ* แม้อุณอากาศของบุคคลและสังคมคุกคามศักดิ์ศรี ตัวละครก็ยืนหยัดรักษาสิ่งที่ตนยึดมั่นไว้อย่างถึงที่สุด ทั้งๆ ที่ต้องเผชิญกับความแปลกแยกกับสังคม ความปวดร้าวทั้งร่างกายและจิตใจ ตลอดจนความสูญเสีย ซึ่งวิเคราะห์ได้ดังนี้

3.2.1 ความแปลกแยกกับสังคม

ความเศร้าและโดดเดี่ยว เพราะความสูญเสียของหญิงเฒ่าชาวม้ง ใน “หญิงเฒ่าบนภูเขาชรา” (2539) ที่ว่า กระบวนการต่อสู้ที่ยืดเยื้อแต่อุดมการณ์ โดยไม่คำนึงถึงจิตใจของปัจเจกบุคคลนั้น เป็นสิ่งที่ลดทอนคุณค่ามนุษย์ ให้กลายเป็นเพียงเครื่องมือเพื่อบรรลุเป้าหมายทางการเมืองเท่านั้น ความมุงนงของหญิงชราผู้ไม่เคยภูมิใจที่ถูกชายคนโตถูกสังหารในการปฏิวัติ จึงฟ้องว่า การให้ความสำคัญกับอุดมการณ์มากกว่าชีวิต เป็นสิ่งจอมปลอมเพียงใด แม้การต่อสู้ทางการเมืองจะยุติลงแล้ว แต่ความตกต่ำของชีวิตคนเล็กคนน้อย ก็ยังไม่หมดไป ดังเห็นได้จากความแปลกแยกของหญิงเฒ่าท่ามกลางนักท่องเที่ยวจากเมือง ทั้งนักท่องเที่ยวและการท่องเที่ยวล้วนเป็นผลผลิตของสังคมยุคใหม่ที่ลดคุณค่ามนุษย์ให้เป็นเพียงเครื่องมือส่งเสริมการตลาด เศรษฐกิจ หญิงเฒ่าไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของการปฏิวัติหรือการท่องเที่ยวเลย เธอยึดถือแต่ความรักที่มีต่อลูกว่าเป็นสาระในชีวิต และไม่สามารถปรับเปลี่ยนตามสมัยนิยม ดังนั้นเธอจึงไม่เข้าใจเลยว่า การปฏิวัติและการถ่ายรูปลงหนังสือจะนำภูมิใจตรงไหน ผู้อ่านจะเกิดความสลดใจในชะตากรรมของเพื่อนมนุษย์ซึ่งมีความรักอันยิ่งใหญ่ ขณะเดียวกัน ก็ตระหนักว่าสายสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน กำลังถูกทำลายลงอย่างน่าใจหาย

ความแปลกแยกของตัวเอก ใน “คนกับเสือ” (2539) เกิดขึ้นเมื่อ “พื้นที่สำหรับการเคลื่อนไหวใช้ชีวิตลดลง” (94) จนเขารู้สึกว่า “คล้ายตนเองไม่มีชีวิต” (93) หมายความว่าพันธะในการแสวงหาคูณค่าที่แท้จริงของชีวิตถูกจองจำหรือถูกจำกัด ทำให้ขาดอิสระ จึงเท่ากับไม่มีชีวิต เขาแสดงความเป็นปฏิปักษ์ต่อค่านิยมที่มุ่งผลตอบแทนทางวัตถุ ผลที่ตามมาก็คือเขาถูก “ข้อกล่าวหาสารพัดที่มแทงเข้ามาราวคมหอกคมดาบตั้งแต่ป่าเถื่อน แข็งกระด้าง เป็นสิ่งแปลกปลอม มาจนถึงเป็นบ้า หรือไม่ก็หลงตัวเองจนขาดสติ”(102) ข้อกล่าวหานี้หมายความว่า เขาหยาบคายไร้อารยธรรม

น่าสนใจที่เนื้อหาเหล่านี้มาจากประสบการณ์ตรง ที่ผู้แต่งแปลกแยกกับผู้คนในสังคมเมือง ดังที่เขากล่าวไว้ในบทสัมภาษณ์ “มองโลกมองชีวิต” ซึ่งตีพิมพ์รวมเล่มใน *ปากคำประวัติศาสตร์* ว่า “...ความเชื่อมั่น ทะนะงในตัวเองของผมนั้น ถ้าคุณจะมองว่ามันเป็นเรื่องชั่วร้ายก็ช่วยไม่ได้ ผมถูกสอนมาให้รักเกียรติ รักศักดิ์ศรี การก้มหัวให้คนแต่ละครั้งสำหรับผมแล้ว มันเหมือนถูกบังคับให้กินสิ่งโสโครก จะเต็มใจทำก็ต่อคนที่ผมรักใคร่นับถือจริงๆ เท่านั้น” (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2540 ข : 152 - 153) การที่ตัวเอกต่อต้านไม่ยอมทำตามระบบเมืองเพื่อผดุงวิญญาณ ก็แสดงให้เห็นว่าเขารักเกียรติ รักศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์

ใน “คนกับเสือ” เมื่อจะแสดงอารยธรรมอันจอมปลอมของเมือง ผู้แต่งบรรยายความคิด
 คำนึงของตัวเองว่า ระบบชีวิตเมือง

...พยายามทำให้เขากลายเป็นสัตว์เลี้ยงเชื่องๆ ก้มหัวให้กับผู้อื่นเพียงเพื่อให้ได้
 มาซึ่งอัตราอาหารประจำวัน ให้ได้มาซึ่งคอกขังอันสวยงามและยอมรับจากฝูงสัตว์
 ที่เชื่องแล้ว

แต่สำหรับเขา ข้อเสนอเหล่านี้ย่อมไม่ต่างอะไรกับไซ้ตรวนที่ประดับด้วย
 เพชรนิลจินดา โดยแก่นแท้มันยังคงเป็นไซ้ตรวน

เขายืนต้านมันด้วยวิญญาณผา ป้องกันตัวเองอย่างบ้าคลั่งด้วยวิญญาณที่พอ
 แบ่งไปให้ บางวันกระทั่งต้องตามแกะรอยชีวิตเพื่อจะได้แน่ใจว่ามันยังอยู่ (101)

ตามความคิดนี้ การทำงานหนักเพื่อรายได้และสิ่งอำนวยความสะดวกแก่ชีวิต ซึ่งคน
 สมัยใหม่มักยึดว่าสำคัญและมีค่านั้น ลดฐานะมนุษย์ลงไปเป็นเพียงสัตว์เลี้ยงแห่งความเจริญ
 เมื่อถูกคุกคามจนถึงที่สุด เขายอมไม่มีทางเลือกอื่น นอกจากต่อต้านอย่างเปิดเผยเพื่อปกป้อง
 ศักดิ์ศรีของตนเอง ด้วยเหตุที่เขาได้รับการหลอหลอมมาจากวัฒนธรรมป่าซึ่งให้ความเคารพ
 คู่ต่อสู้ (92) อันเป็นสิ่งตรงกันข้ามกับวิถีชีวิตที่ได้ชื่อว่ามีความศิวิไลซ์ ถึงแม้ว่า เขาถูกไล่ออกและ
 ไม่ได้เงินเดือนงวดสุดท้ายและยากจะหางานใหม่ทำได้ เขาก็รู้สึกว่าได้เป็นเจ้าของวิญญาณของ
 ตัวเอง (94) เมื่อกลับมาถึงบ้านเกิด เขาก็ถูกบีบบังคับให้เป็นผู้ล่าเสือที่เข้ามากินวัวของชาวบ้าน
 เขาเห็นว่า เสือเป็นผู้ปกป้องอาณาจักรธรรมชาติของมัน มนุษย์ต่างหากที่รุกรานวิถีชีวิตของเสือ
 และธรรมชาติ (107) อย่างไรก็ตาม ผู้แต่งชี้ว่าพันธะต่อสังคมไม่ใช่สิ่งปลดปล่อยได้ง่ายๆ และ
 พันธะนั้น อาจสกัดกั้นคุณค่าที่เขาจะไปถึง อันหมายถึง ความเป็นอิสระแห่งจิตวิญญาณที่จะ
 แสวงหาคุณค่าด้วยตนเอง หากตีความว่า อารยธรรมเป็นสิ่งสกัดกั้นการบรรลุถึงคุณค่าและยัง
 รุกรานอาณาจักรแห่งคุณค่าเสียอีก เรื่องสั้นนี้ ก็เป็นการวิพากษ์วิจารณ์จุดวิกฤตของอารยธรรม
 ปัจจุบันอย่างรุนแรง ดังนั้นทางเลือกสุดท้ายคือ การเลือกตายเพื่อรักษาคุณค่าแห่งอิสรภาพ
 การปฏิบัติภารกิจด้วยการยิงเสือพร้อมกับถูกเสือตะบับ เป็นการเลือกที่จะรักษาวิญญาณของตน
 พร้อมกับปฏิบัติตามพันธะที่มีต่อหมู่บ้าน ในทัศนะของผู้แต่งนั้น มนุษย์ไม่ใช่สักแต่เพียงดำเนิน
 ชีวิตไปตามพันธะจอมปลอมของสังคม หน้าที่สำคัญของมนุษย์คือ การผดุงเสรีภาพในการก้าวไป
 ในวิถีชีวิตที่ตนกำหนด

3.2.2 ความปวดร้าวทั้งต่อร่างกายและจิตใจ

“บาดแผลใหม่จากท้องทะเล” (2531) แสดงให้เห็นว่า เต๊ะหนุ่มหาปลาต้องปวดร้าวทั้งร่างกายและจิตใจในการต่อสู้เพื่อครอบครองปลาซากดำขนาดยักษ์ แล้วต้องสูญเสียอย่างสิ้นเชิง นอกจากนี้เขาจะเจ็บระบม เพราะถูกสายเอ็นบาดเจ็บแล้ว เขายังเจ็บใจที่ถูกฉกฉวยผลของน้ำพักน้ำแรงไปอย่างไม่เป็นธรรม เขาไม่ได้แพ้ฝีมือหรือด้วยความสามารถ บาดแผลที่เกิดขึ้นกับเขาในครั้งนี้ จึงเป็นบาดแผลใหม่เพราะความก้าวหน้าที่ทางเทคโนโลยี ที่ส่งเสริมความหยาบกระด้างและความไม่ละอายใจในการข่มเหงกัน

ใน “มวยแทน” (2532) เสี้ยมหนุ่มตังเก ที่รับเป็นมวยแทนเพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว นอกจากจะบอบช้ำเพราะแพ้เนื้อคนในยกสุดท้ายแล้ว เขายังถูกลูกน้องของเซียนพนันรุมทำร้ายร่างกายซ้ำอีก ในฐานะที่ไม่สนองประโยชน์ เงินค่าตัวสองร้อยบาท ที่คาดว่าจะนำมาชำระหนี้หมอตายที่ท่าคลองตกรยากับชื่อของกินและข้าวสาร ก็ต้องหมดไปกับค่ารักษาบาดแผล ความเจ็บปวดร้าวที่แตกต่างกับศักดิ์ศรีเช่นนี้ แสดงการยื่นหยัดของผู้ไม่ยอมจำนนต่อการถูกคุกคาม

ผลตอบแทนที่ดูเหมือนจะไม่คุ้มค่าเลย ยังปรากฏใน “ผู้ยิ่งใหญ่” (2532) กำนันเดช ตัวเอกของเรื่อง มุ่งหวังให้สมาชิกสืบต่อภารกิจการปกป้องคุ้มครองชาวบ้านสันถลามาแทนตน จึงวางแผนข่มเหงชาวบ้าน เพื่อให้ผู้จะเข้ามาทำจัดตนจะได้รับความนับถือ กำนันเดชคิดว่าสมาชิกต้องตอบโต้การใช้อำนาจอย่างไม่ชอบธรรม เขายอมให้สมาชิกมา เพื่อชาวบ้านจะได้มีกำนันคนใหม่ที่เหมาะสมต่อไป แต่กำนันเดชต้องปวดร้าวในวินาทีสุดท้ายของชีวิต และไม่อาจแก้ไขสิ่งใดได้เมื่อพบว่า แท้จริงแล้วสมาชิกเป็นคนซื่อสัตย์และโลก ข้ายังฉวยโอกาสอย่างไร้ความละอาย

“ผู้ยิ่งใหญ่” เป็นเรื่องทีกระตุ้นให้ผู้อ่านขบคิดต่อไปว่า ถึงเวลาหรือยังที่เราจะสนับสนุนให้ความหวังของคนดีไม่สูญเปล่า และไม่ปล่อยให้คนที่ยื่นหยัดต่อสู้จนสุดชีวิต ต้องกลายเป็นคนที่ไร้อำนาจหรือเป็นผู้แปลกแยก นอกจากนี้ ผู้อ่านยังจะเห็นว่าคุณธรรมต่างๆ อันเป็นคุณสมบัติซึ่งบ่งชี้ความยิ่งใหญ่ของมนุษย์ เช่น ความยุติธรรม ความกล้าหาญ และความรักในพวกพ้องเหนือความเห็นแก่ตัว เป็นสิ่งที่กำลังเสื่อมสลายลงพร้อมๆ กับวิถีชีวิตดั้งเดิม สังคมที่ผู้คนปราศจากคุณธรรม ย่อมไม่ใช่สิ่งที่พึงปรารถนา และไม่สามารถยังประโยชน์สุขอย่างแท้จริงแก่มวลมนุษย์

น่าสนใจที่ประสบการณ์ตรงที่มาจากจิตใจอันไม่ยอมแพ้ในการต่อสู้ของเสกสรรค์คือที่มาของตัวละครเหล่านี้ แม้ตัวเอกในเรื่องสั้นเล่ม *คนกับเสือ* จะต้องเผชิญกับความแปลกแยกกับสังคม อีกทั้งความปวดร้าวทั้งร่างกายและจิตใจ และดูเหมือนว่าพ่ายแพ้ แต่การรักษาวิญญาณขบถต่อความอารธรรมไว้ได้ ก็คือชัยชนะอันลึกซึ้ง

ความเจ็บปวดและการยื่นหยัดอย่างทรนงของตัวละคร แม้พ่ายแพ้หรือกระทั่งสูญเสียชีวิตก็ตาม สร้างผลกระทบต่อผู้อ่านให้ซาบซึ้งในคุณค่าของการต่อสู้เพื่อผดุงวิญญานอิสระ คนอย่างเซียนพั่นใน “มวยแทน” นักท่องเที่ยวใน “หญิงเฒ่าบนภูเขาชรา” นักท่องเที่ยวใน “บาดแผลใหม่จากท้องทะเล” สมใจใน “ผู้ยิ่งใหญ่” และผู้คนที่อยู่สังคมเมืองใน “คนกับเสือ” ย่อมเป็นตัวแทนของผลผลิตในระบบใหม่ ที่เน้นการถือครองอำนาจและวัตถุประสงค์มุ่งหมายของชีวิต และนับวันจะมีอิทธิพลมากขึ้น โลกทรรศน์ของสังคมเช่นนี้ เป็นเหตุของการทำลายคุณค่าของความเป็นมนุษย์ อันหมายถึง การทำลายคุณธรรมของชีวิตที่เกื้อกูลสังคมไปด้วย ผู้อ่านจะหวนไหว้ไปกับความเลวร้ายของวิถีชีวิตเหล่านี้ พร้อมกับติดตามไปร่วมรับรู้อารมณ์อันเข้มข้นของตัวละคร ในขณะที่ชื่นชมต่อวิญญานอิสระที่ไม่ยอมจำนน ไม่ว่าจะอำนาจบีบคั้นของความตกต่ำทางสังคมจะรุนแรงเพียงใด

เมื่อย้อนดูบริบททางสังคมในปี 2531 ซึ่งเรื่องสั้นเล่มนี้ตีพิมพ์ครั้งแรก พบว่าอยู่ในช่วงเศรษฐกิจฟองสบู่ที่ช่องว่างของคนรวยกับคนจนยังเป็นปัญหาที่ใหญ่โตมากขึ้น แต่กลับไม่เป็นที่ประจักษ์ เพราะชนชั้นกลางขึ้นไป ตื่นเต้นกับความมั่งคั่งและฟุ้งเฟ้อทางเศรษฐกิจ ในด้านการเมือง แม้มีความพยายามจะดำเนินการปฏิรูปการเมืองด้วยการแก้ไขรัฐธรรมนูญ แต่ประชาชนก็ยังมีส่วนร่วมทางการเมืองน้อยมาก การปกครองระบอบประชาธิปไตย ยังเน้นการใช้อำนาจของนักการเมืองที่เป็นตัวแทนของประชาชน แต่นักการเมืองส่วนใหญ่ดูจะมุ่งแสวงหาความร่ำรวยมากกว่ามุ่งทำงานเพื่อประโยชน์สุขของบ้านเมือง การที่เสกสรรค์ลาออกจากตำแหน่งคณบดีคณะรัฐศาสตร์ ในปี 2538 โดยระบุว่า เป็นเพราะไม่สามารถแก้ปัญหาเรื่องอาจารย์ทิ้งการสอน (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2543 ง : 12) บ่งชี้ว่า แม้ในระดับครูบาอาจารย์ ซึ่งต้องบ่มเพาะปัญญาแก่เยาวชนผู้จะเข้ามาแบกรับภาระสังคมในอนาคต ความสำนึกในหน้าที่ก็ตกต่ำอย่างน่าใจหาย คนหนุ่มสาวส่วนใหญ่ก็คิดแต่จะร่ำรวยอยู่เหนือคนอื่น เพราะปราศจากอุดมการณ์ทางสังคม เสกสรรค์ได้พบภายหลังที่ได้สอนนักศึกษากระยะหนึ่งว่า คนรุ่นใหม่แตกต่างจากรุ่นตนคือขาดความกล้าและจิตวิญญาณที่จะแสวงหาความเป็นมนุษย์ เพราะให้ความสำคัญกับปัจจัยภายนอกมากกว่าคุณค่าทางจิตใจ (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2537 ก : 29) สภาวะเช่นนี้ย่อมเป็นความขมขื่นของผู้หวังในคุณค่าที่มนุษย์จะยึดถือร่วมกัน ความเลวร้ายของวิถีชีวิตแห่งอารยธรรมมีน้ำหนักรับคั้น จนเสกสรรค์กล้าซื้ออย่างไม่ลังเลว่าทางรอดของมนุษย์คือการพิทักษ์วิญญานอิสระ อันเป็นแก่นแท้ดั้งเดิมของมนุษย์

4. จาก *ฤดูกาล* ถึง *คนกับเสือ* : การต่อสู้เพื่อผดุงคุณค่าและความหมายของมนุษย์

ตั้งแต่ *ฤดูกาล* (2523) เสกสรรค์พยายามชี้ว่า ปัญหาของคนจนมีปฏิสัมพันธ์กับความไม่เป็นธรรมทางสังคม อันเนื่องมาจากพัฒนาการทางเศรษฐกิจ ที่ส่งเสริมค่านิยมซึ่งเน้นอำนาจและความมั่งคั่งทางวัตถุเป็นเป้าหมายของชีวิต คนจนจึงมีทางเลือกอันจำกัด และถูกเอารัดเอาเปรียบทั้งจากระบบที่ไม่เป็นธรรม และผู้ที่ร่ำรวยกว่าแต่เห็นแก่ตัว อีกทั้งเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ใช้อำนาจเบียดเบียน แต่ภายใต้ความทุกข์และการต่อสู้หรือเผชิญหน้ากับปัญหา ผู้แต่งยังแสดงความหวังในคุณค่าของมนุษย์หลายประการ คือ ศักยภาพการเรียนรู้ความหมายของชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ การขบคิดพิจารณาด้วยเหตุผล และความยึดมั่นในคุณค่าทางจิตใจ ซึ่งดำรงศักดิ์ศรีและความงามในชีวิตมนุษย์อันได้แก่ ความเกื้อกูลกันและการอุทิศตนเพื่อผู้อื่น ศักดิ์ศรีลูกผู้ชาย ความกล้าหาญและความยุติธรรม

หลังจากที่เสกสรรค์รู้สึกว่าการล้มเหลว และผิดหวังโดยสิ้นเชิง ที่ไม่สามารถปฏิบัติเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคม เขาก็ยังไม่เปลี่ยนความคิดว่า ความไม่เป็นธรรมคือปัญหาหลักของสังคม พร้อมกันนี้ ยังแสดงความพยายามที่จะแสวงหาคูณค่าของความเป็นมนุษย์ “ค้นหาชีวิตที่อยากจะให้มันดีที่สุด ประเสริฐที่สุดเท่าที่มนุษย์คนหนึ่งจะเกิดมาได้” (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2537 ข : 156)

ใน *ดอกไม้* (2527) ผู้อ่านจะได้พบว่า ยังมีความเจริญทางเศรษฐกิจและการพัฒนาทางเทคโนโลยี ความไม่เป็นธรรมทางสังคมก็ยิ่งรุนแรงขึ้น นโยบายทางเศรษฐกิจและสังคมที่อ้างว่าจะยังผลให้เกิดความมั่งคั่งแก่คนในชาติกลับก่อให้เกิดผลตรงกันข้าม ดังที่คนต้องตกงาน เพราะนายทุนใช้เครื่องจักรแทนที่ นำสลดใจที่คนยากจน ซึ่งขาดทั้งสวัสดิภาพในการประกอบอาชีพและดำรงชีวิต หันไปพึ่งการเสี้ยมโซ่ ยาเสพติด และนับถือโชคกลาง เห็นได้ว่า การพัฒนาประเทศตามระบบทุนนิยม ยิ่งส่งผลให้เกิดกระแสบริโภคนิยมที่รุนแรง ซึ่งทำให้เกิดความเสื่อมถอยทางจิตใจ คนยากจนในสังคมไม่สามารถรักษาคุณค่าของตนเองได้ และถูกลดคุณค่าให้เป็นเพียงสินค้า ดังที่หญิงสาวใน “อั้งฮวย” ต้องตกเป็นเหยื่อของผู้ที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจและสังคม

นอกจากนี้ ผู้แต่งยังแสดงให้เห็นว่า ความอ่อนแอภายในของมนุษย์ ก็เป็นตัวการสำคัญที่ทำให้ทำลายคุณค่าของความเป็นมนุษย์เช่นกัน สภาพแวดล้อมที่แออัดและสังคมที่เต็มไปด้วยการแก่งแย่งแข่งขันและความเห็นแก่ตัว บีบให้ผู้ที่มีความอ่อนแอภายในปกป้องตนเองด้วยพฤติกรรมที่ก้าวร้าว คนในสังคมจึงเป็นทั้งผู้กระทำ และตกเป็นเหยื่อของความรุนแรงโดยไม่รู้ตัว

ปัญหาของมนุษย์ซึ่งเป็นผลมาจากสังคมที่ไม่เป็นธรรมและจุดอ่อนในธรรมชาติของมนุษย์นั้น ต้องกอบกู้ด้วยคุณธรรม เพราะนอกจากจะช่วยผดุงคุณค่าของบุคคลแล้ว ยังจรรโลง

สังคมด้วย ผลงานเล่ม *ดอกไม้* ยังคงย้ำต่อจาก *ฤดูกาล* ว่า มิตรภาพและความเห็นใจกันของมนุษย์ เป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งในสังคมที่ละทิ้งสายใยแห่งความสัมพันธ์ของมนุษย์ ความรัก ความเมตตาในครอบครัว และความกล้าหาญ ความมานะบากบั่นในการเผชิญกับปัญหา ก็ยังคงเป็นความยิ่งใหญ่ของคนเล็กๆ ที่อาจดูเหมือนไร้ความสำคัญ ความสมถะและชีวิตที่พอเพียงในชนบทติดกับชีวิตเมืองที่มีความบีบคั้นรุนแรงขึ้นทุกขณะ

ในเรื่องความสมถะนี้ ผู้แต่งได้กล่าวไว้ในบทความเรื่อง “ประเด็นวัฒนธรรม” ซึ่งตีพิมพ์รวมเล่มในชุด *โลกเปลี่ยนต้องเปลี่ยนโลก* ว่า “ความสมถะสันโดษตามแนวพุทธ...ไม่ได้หมายถึงอยู่แบบตัวใครตัวมัน หากหมายถึงการอยู่อย่างแบ่งปันเอื้อเฟื้อผู้อื่น ควบคู่ไปกับความพยายามที่จะไม่ขยายตัวตนออกไป จนเป็นเรื่องกระทบกระทั่ง” (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2541ข : 220) แนวคิดนี้ได้แสดงออกอย่างชัดแจ้งแล้ว ตั้งแต่ “พ่อกับลูก” และ “สมชาย” เป็นต้น ผู้แต่งแสดงความงามของวิถีชีวิตที่พอเพียง เพื่อกระตุ้นให้ผู้รับสารร่วมพิจารณาว่า กระแสสังคมที่เน้นการยึดครองอำนาจและวัตถุนั้น ควรจะหยุดยั้งได้อย่างไร

ในเล่ม *คนกับเสือ* (2539) ผู้แต่งได้แสดงให้เห็นว่า กระแสบริโภคนิยมที่ยึดถืออำนาจผลประโยชน์ และการครอบครองวัตถุ เป็นคุณค่าของชีวิต ได้คุกคามแผ่ขยายไปทั่วทุกหัวระแหง ไม่ว่าจะเป็นเขตดงดอย หรือแม้แต่กลางทะเล ในสังคมเมืองผู้คนถูกบีบให้ดำเนินชีวิตตามกระแสดังกล่าว จนเกิดการดิ้นรนแข่งขันกันอย่างรุนแรงและไร้กติกา ภัยจากการคุกคามดังกล่าว ส่งผลให้ผู้ที่มิวิญญานอิสระซึ่งยึดมั่นในคุณธรรมหรือคุณค่าทางจิตใจ ต้องประสบชะตากรรมอันน่าสลดใจ พฤติกรรมที่น่ารังเกียจของผู้ที่มีอำนาจทางวัตถุแต่เห็นแก่ตัว ทำให้เห็นถึงความอัปลักษณ์ของกระแสสังคม ที่เชิดชูกิเลสตัณหาจนละทิ้งหรือตัดขาดจากคุณธรรม ชะตากรรมของตัวเอกที่ต้องแปลกแยกกับสังคม ปวดร้าวจิตใจอย่างสาหัส และบางคนเลือกที่จะไม่แพ้ ถึงกับยอมจบชีวิตอย่างน่าเศร้าสลดใจ ทำให้ผู้รับสารซาบซึ้งถึงคุณค่าและความหมายของความกล้าหาญเด็ดเดี่ยวที่จะพิทักษ์ไว้ซึ่งคุณธรรมและศักดิ์ศรี และยังทำให้เกิดการต่อต้านความอัปลักษณ์ของวิถีชีวิตแบบใหม่ จนถึงขั้นพิทักษ์วิญญานอิสระของตนไว้

นอกจากนี้ ผลงานเล่ม *คนกับเสือ* ยังกระตุ้นให้ผู้รับสารขบคิดต่อไปว่า สิ่งที่ถูกคุกคามและบั่นทอนลงอย่างมากในสังคมไทย ไม่ใช่เพียงวิถีชีวิต ป่าไม้และสายน้ำเท่านั้น หากยังเป็นรากทางวัฒนธรรมดั้งเดิม ที่จัดวางระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติอย่างกลมกลืนและเกื้อกูลกัน ถ้าธรรมชาติและวัฒนธรรมดั้งเดิมถูกทำลายลงอย่างสิ้นเชิงแล้ว วิฤตการณ์ที่จะเกิดขึ้นกับสังคมจะเป็นอย่างไร

ความจำเป็นของการดำรงไว้ซึ่งสายใยแห่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ อันสัมพันธ์กับ วัฒนธรรมและความอยู่รอดของสังคมนั้น เสกสรรค์ได้กล่าวไว้ในบทความ “ประเด็นวัฒนธรรม” ว่า “...ความเห็นแก่ตัวดิบดีๆ นั้น สร้างวัฒนธรรมไม่ได้ มนุษย์มีความจำเป็นที่จะต้องอยู่ร่วมกัน และมีสังกัดทางจิตใจ ซึ่งถ้าจัดการได้ลงตัวแล้วย่อมนำไปสู่วิถีชีวิตที่สร้างสรรค์หลายอย่าง” (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2541 ข : 220) นอกจากนี้ เขายังกล่าวไว้ในบทความ “แกะรอยกาลเวลา” ซึ่งตีพิมพ์รวมเล่มในชุด **ผู้ชายที่กำลังสูญพันธุ์** ว่า มนุษย์นั้นเป็นเพียงสิ่งมีชีวิตเล็กๆ ในระบบ สุริยจักรวาล ซึ่งอาจต้องเผชิญกับมหันตภัยจากธรรมชาติที่รุนแรงและสุดวิสัยที่จะป้องกันได้ “...ถ้าสังคมไหน ต่ำตั้น มีแต่เรื่องแก่งแย่งชิงดี ตัวใครตัวมันก็คงรอดยาก การจะเผชิญกับภัยธรรมชาติขนาดนั้น เราจำเป็นต้องมีการจัดตั้งสูง มีความอาทรต่อกันสูง ...ถึงจะพอมีโอกาสลดความเสียหายได้บ้าง” (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2540 ค : 124) ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจเลยที่ เสกสรรค์จะเน้นวิญญานป่า การกลับไปหาวิถีแห่งธรรมชาติและต่อต้านอารยธรรมจอมปลอม ตั้งแต่ผลงานในเล่ม **ฤดูกาล** จนมาถึง **คนกับเสือ** พฤติกรรมที่น่าชื่นชมของตัวเอกส่วนใหญ่ และ พฤติกรรมที่น่ารังเกียจหรือน่าเยาะหยันของตัวละครอื่นและตัวเอกบางส่วน ในเรื่องสั้นทั้ง 3 เล่ม นั้น ได้ปลุกเร้าให้เราตื่นขึ้นรักษาไว้ซึ่งคุณธรรมและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ และมองเห็น ปัญหาที่เกิดขึ้นต่อหน้าต่อตา การรักษาคุณธรรมและศักดิ์ศรีของมนุษย์นั้น มีความจำเป็น อย่างยิ่ง เนื่องจากการล่มสลายของคุณธรรมและศักดิ์ศรีของมนุษย์นั้น เป็นทั้งเหตุและผลของ ความเสื่อมทรุดของสังคม ดังได้วิเคราะห์ให้เห็นข้างต้น